

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

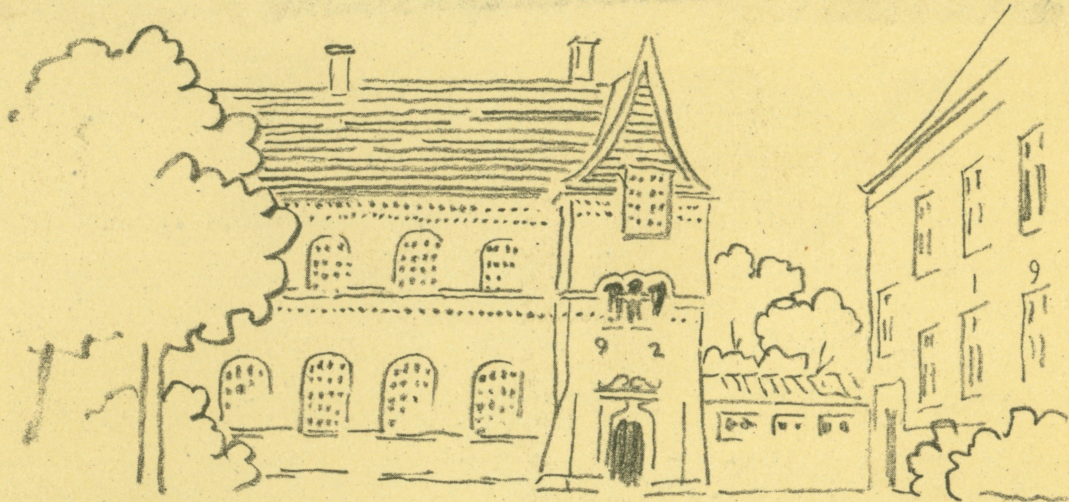
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

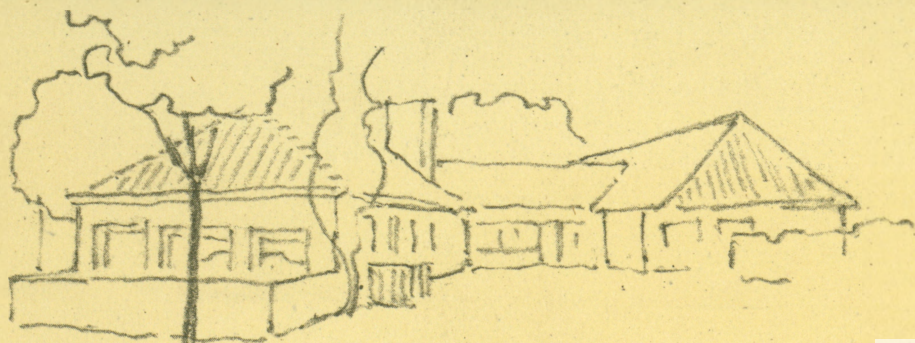
Erik Ejlers **FRA ANSTALT
TIL
BOFÆLLES-
SKAB**

Åndssvageforsorgens bygningshistorie 1855–1990.

En skitse.

Historisk Selskab for Handicap og Samfund

Christian Ejlers' Forlag

FRA ANSTALT TIL BOFÆLLESSKAB

– motivering for at skrive bogen

Ved en tilfældighed fik jeg i 1949 som ung arkitekt – et par år efter afgang fra Kunstakademiets arkitektskole – job på en meget lille tegnestue i København. Ved min ansættelse blev vi to – mig og min chef, arkitekt Ove Huus.

Vi delte tegnebord. Det stod i herreværelset og blev dækket med grøn filt ved fyraften. På mahogniskrivebordet lå en stak tegninger til et projekt til 'Åndssvageanstalten Andersvænge, afdeling for 100 asymlister, 1947, Ove Huus.'

Husene – der viste sig at være planlagt to – blev bygget et par år efter.

Det blev min introduktion til et område, jeg ikke tidligere havde kendt noget til, men som kom til at præge mine og tegnestuens arbejdsopgaver i de kommende årtier i et spændende samarbejde med institutionsledere, arkitektkolleger, bygherre-repræsentanter og især forsorgschef Niels Erik Bank-Mikkelsen.

**FRA ANSTALT
TIL
BOFÆLLESSKAB**

Tilegnet mindet om Niels Erik Bank-Mikkelsen

Erik Ejlers

**FRA ANSTALT
TIL
BOFÆLLESSKAB**

**Åndssvageforsorgens bygningshistorie
1855–1990 · En skitse**

Tegninger af Bo Jørgensen

**Historisk Selskab for Handicap og Samfund
Christian Ejlers' Forlag**

Udgivet med støtte af
Margot og Thorvald Dreyers Fond
Landsforeningen Evnesvages Vel
Ny Carlsbergfondet
Socialministeret

Fra anstalt til bofællesskab
© Erik Ejlers, 1994
1. udgave, 1. oplag
Sats: JM Grafisk a-s
Repro: F. Hendriksens Eftf.
Tryk og indbinding:
Nordisk Bogproduktion, Haslev
Grafisk tilrettelæggelse: Steen Ejlers
ISBN 87 7241 709 9

Udgivet i samarbejde med
Historisk Selskab for
Handicap og Samfund, som
nr. 4 af tidsskriftet
Handicap og Samfund.
ISSN 0907 8738

*Christian Ejlers' Forlag
Brolæggerstræde 4
Postboks 2228
1018 København K*

INDHOLD

FRA ANSTALT TIL BOFÆLLESSKAB 7

INSTITUTIONER UNDER ÅNDSSVAGEFORSORGEN 9

Gammel Bakkehus 9, Karens Minde 11, Lillemosegaard ·
Gammellosehus 12, Vangedehuse · Børnehospitalet i Vangede 18,

Svaneparken · Ebberødgaard 23, Kellers Park · Brejning 28,

Boinstitutionen Ribelund 33, Nørrelund 37,

Løgumgaard · Løgumkloster 39, Hammer Bakker 42,

Sødisbakke · Mariager 46, Rødbygaard 48,

Sølund · Skanderborg 53, Andersvænge 56,

Birkebjergparken · Næstved 61, Strandvænget · Nyborg 65,

Sundbyvang · København S 68

LOKALINSTITUTIONER 72

Sorø Hvilehjem 72, Følstrup · Nødebo 72, Skarridsø 75,

Strøbyhus 77, Kollektivbebyggelsen · Valdemars Allé 79,

Pilebakken · Assens 79, John F. Kennedy Institutet 81

SKOLEHJEM 83

Skolehjemmet i Nykøbing Falster 83, To skolehjem i Hillerød 85,

Skolehjem i Brøndbyøster 87, De grønne skoler 88,

Spaniengade-kollegiet 92

ÅNDSSVAGEUDVALGET 1954-58 · PLADSUNDERSØGELSEN 1956 93

GENBRUGSPROJEKTER 94

Vejlsøhus, Evensølund 94

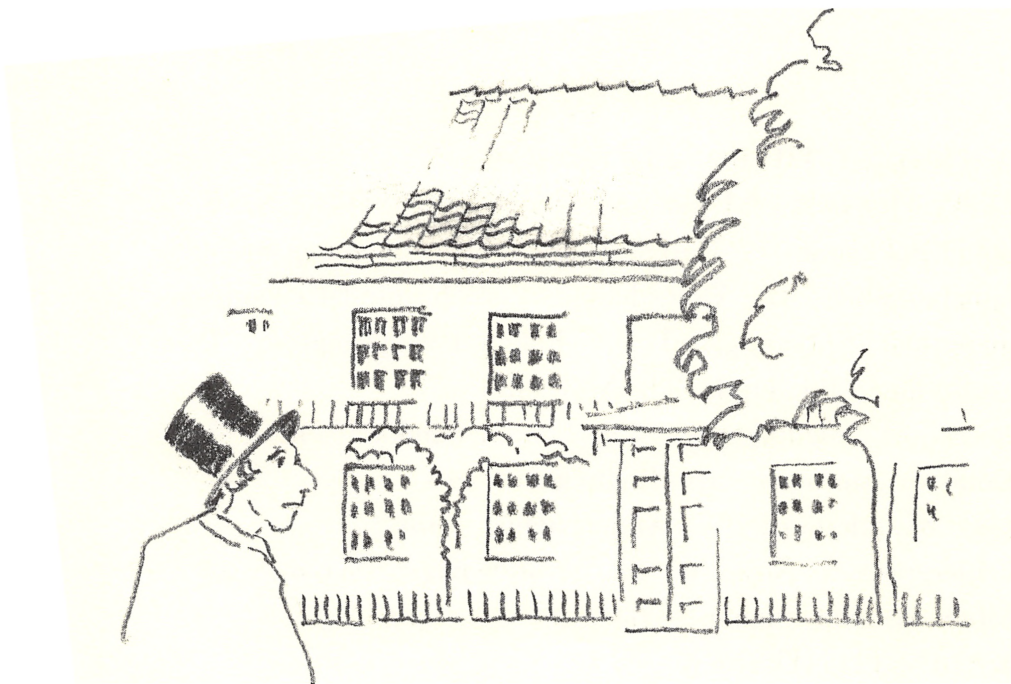
NYE BOFORMER 95

OM DENNE BOGS TILBLIVELSE 99

AFTERWORD 101

SUMMARY 102

ARKITEKTREGISTER 103

‘Nær ved Bakken, hvor Frederik den Sjettes Slot ligger, Oehlenschlägers Barndoms Hjem, skinner i Læ af Søndermarkens Skovgrund en af Perlerne, man kaldte den ‘Philemon og Baucis’s Hytte’, det vil sige: to elskelige Gamles Hjem. Her boede Rahbek med sin Hustru Camma; her, under deres gjestfrie Tag, samlede sig i en Menneskealder flere af Aandens Dygtige fra det travle Kjøbenhavn, her var et Aandens Hjem, – og nu! siig ikke: ‘ak, hvor forandret!’ – nei, endnu er det Aandens Hjem, Drivhuset for den sygnende Plante! Blomsterknoppen, der ikke er mægtig nok til at udfolde sig, gemmer dog, skjult, alle Spirer til Blad og Frø. Her skinner Aandens Sol ind i et fredet Aandens Hjem,

opliver og levendegjør; Verden rundt om straalers ind gennem Øinene i Sjælens ugranskelige Dybde. Idiotens Hjem, omsvævet af Menneskekjærligheden, er et helligt Sted, et Drivhus for den sygnende Plante, der skal engang omplantes og blomstre i Guds Urtegaard. De Svageste i Aanden samles nu her, hvor engang de Største og Kraftigste mødtes, vekslede Tanker og løftedes opad – opad blusser end her Sjælens Flamme i ‘Philemon og Baucis’s Hytte’.

H.C. Andersen 1856 i ‘Et Stykke Perlesnor’ i forbindelse med etablering af den første åndssvageanstalt her i landet, Gammel Bakkehus beregnet for 20 børn.

FRA ANSTALT TIL BOFÆLLESSKAB

De store institutioners tid er forbi – mange beboere er flyttet til diverse former for små institutioner eller bofællesskaber mellem almindelige menneskers boliger.

Planer for anden anvendelse af de ofte brugbare bygninger har været få – til skade for de beboere, der må blive boende på institutionerne; men også til skade for de bygninger, der er forladt, fordi de ikke svarer til nutidens krav – men som med held kunne anvendes til andre formål, sociale, kulturelle eller erhvervsmæssige.

En bygnings historiske og arkitektoniske kvalitet kan være svær at forstå for brugere og behandlere, når dens funktion er planlagt ud fra nu forældede, brugsmæssige krav.

Formålet med denne bog er ikke at beskrive Åndssvageforsorgens historie direkte – det er gjort tidligere, ud fra lægelige og socialpædagogiske synsvinkler – men indirekte ud fra den måde, hvorpå den manifesterer sig i de forskellige perioders institutions-arkitektur.

Hensigten er at vise, at arkitekturen her kan være en slags spejlbillede af tidens menneskesyn og de socialpolitiske holdninger.

Bogen beskriver et bredt udsnit af de store institutioners historie og en række eksempler på karakteristiske, mindre projekter uden at give sig ud for at være en

registrering af samtlige institutioner inden for området.

Man fristes til at dele stoffet i to dele: Først en beskrivelse af Åndssvageforsorgens spæde start omkring 1850 og frem til vedtagelsen af Åndssvagebogen i 1959 som den historiske del, og herefter som den nutidige del, tiden efter 1959, selv om det, man i 1960-70'erne anså for store fremskridt, i dag bliver betragtet som beskedne.

Det er klart, at der er en parallelitet mellem den voksende velstand og udviklingen inden for boligområdet og institutionsbyggeriet. Men måske lige så væsentligt er det, at pårørende til de handicappede stod frem og dannede deres egen organisation, hvis tilstedeværelse influerede stærkt på de forslag til forbedring, der blev fremsat i Åndssvageudvalget, inden loven af 1959 blev gennemført.

Fra den meget idealistiske og svære start omkring 1855, hvor institutionen Bakkehuset blev etableret i Kamma og Knud Lyne Rahbeks tidligere bolig og senere afløst af arkitekt F. Meldahls dengang meget avancerede og fornemme institution, kaldet 'Helbredelsesanstalten for idiotiske, svagsindede og epileptiske børn', skal vi helt frem til 1880'erne, for der igen bygges nyt i Københavns-området. Men derefter bygges eller etableres hvert ti-år adskillige nye institutioner mange steder i landet.

Ingen forestillede sig, at klienterne – eller alumnerne som de hed – havde behov for kontakt uden for anstalten (sådan betegnedes institutionen), og de pårørendes behov for kontakt har nok været beskedent.

I forbindelse med Ebberødgaards start

skriver man: 'Fortrinlig beliggenhed, kun 20 minutters gang fra Birkerød Station og dog naturligt isoleret ved skov og bakker'. En anden ting, man ikke kan lade være at hæfte sig ved, er institutionsbetegnelserne og karakteristikkene af beboerne. Bakkehuset blev, som nævnt, kaldt 'Helbredelsesanstalt for afsindige, idiotiske og epileptiske børn'; nogle år senere blev navnet ændret til 'Idiotanstalt' for så senere – formentlig ved ibrugtagningen af Ebberødgaard, hvorved blanding af voksne og børn undgås, og overbelægningen letter – at blive til 'Skolehjemmet på Gammel Bakkehus', et navn der brugtes, til hjemmet blev nedlagt i 1970.

Ebberødgaard startede som arbejdsanstalt for arbejdsføre alumner, og blev hurtigt suppleret med tre asylafdelinger. Asylafdelinger var en betegnelse, der eksisterede inden for Åndssvageforsorgen til slutningen af 40'erne. Husenes betegnelser ændredes til pavilloner, som opdeltes i afdelinger med bogstavbetegnelser; alumnerne blev til patienter og deltes i talrige medicinske grupper.

Patienterne kaldes senere klienter og beboere, og man ændrede åndssvag til evnesvag for endelig i dag at tale om psykisk udviklingshæmmede eller helst slet ingen betegnelse.

Betegnelsen anstalt ændres til centralinstitution i de enkelte forsorgscentre, som landet blev delt op i.

Det er ikke mange år siden, institutionerne var lukket land, med advarselsskilte på vejen, og et enkelt sted med 'adgang forbudt' skilt. Først da centralinstitutionerne blev indført, fik vejene navne og husene gadenumre og senere 'hyggenavne'.

Navneskift er sikkert velment, men ofte temmelig kunstigt, når det ikke følges op af en massiv miljømæssig forbedring. F. eks. Ebberødgaard, der i en årrække hed 'Forsorgscentret for Nordsjælland', for derefter at ændre navn til 'Svaneparken'. Navneskiftet har ikke medført miljømæssige forbedringer.

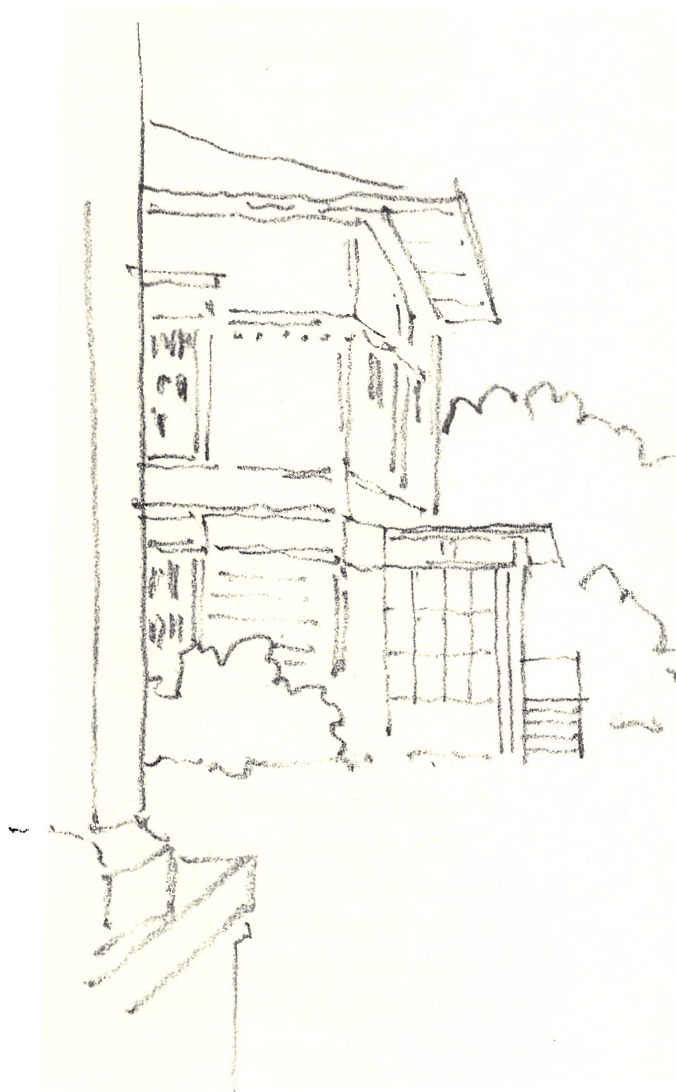
Da betegnelsen anstalt blev ændret til centralinstitution, og forsorgscentre blev fordelt over hele landet, blev der i forbindelse med åndssvage_loven af 1959 oprettet planlægningsudvalg, der udarbejdede betænkninger for den fremtidige udvikling. I udvalget var repræsentanter for Sundhedsstyrelsen, Boligministeriet, Bestyrelsen for Statens Åndssvageforsorg, centerledelsen og de til centrene knyttede teknikere.

Centerledelsen, der tidligere bestod af overlæge og inspektør, var udvidet med en repræsentant for den pædagogiske og sociale ledelse.

I 1982 udgav den nu nedlagte Åndssvageforsorgens Lærerforening bogen 'Fra Gammel Bakkehus til grønne skoler', der blandt andet indeholder nogle meget værdifulde artikler om forsorgens udvikling her og i det øvrige Europa, videnskabeligt og socialt, igennem det 19. århundrede – og om den uproduktive åndssvages boligtilbud der kunne være placering i dårekioster (celler) i forbindelse med byens arrest, på loftet, i stalden, i familiens bolig eller måske i fattiggården.

INSTITUTIONER UNDER ÅNDSSVAGEFORSORGEN Gammel Bakkehus

Først så sent som i 1850'erne fremsættes et ønske om en adskillelse mellem åndssvage/sindslidende og andre handicappede, og der etableredes selvstændige institutioner for disse mennesker.

Det var især to personer, lægen Jens Rasmussen Hüberts og skolemanden Johan Keller, der med deres initiativ og entusiasme kom til at præge Åndssvageforsorgens start.

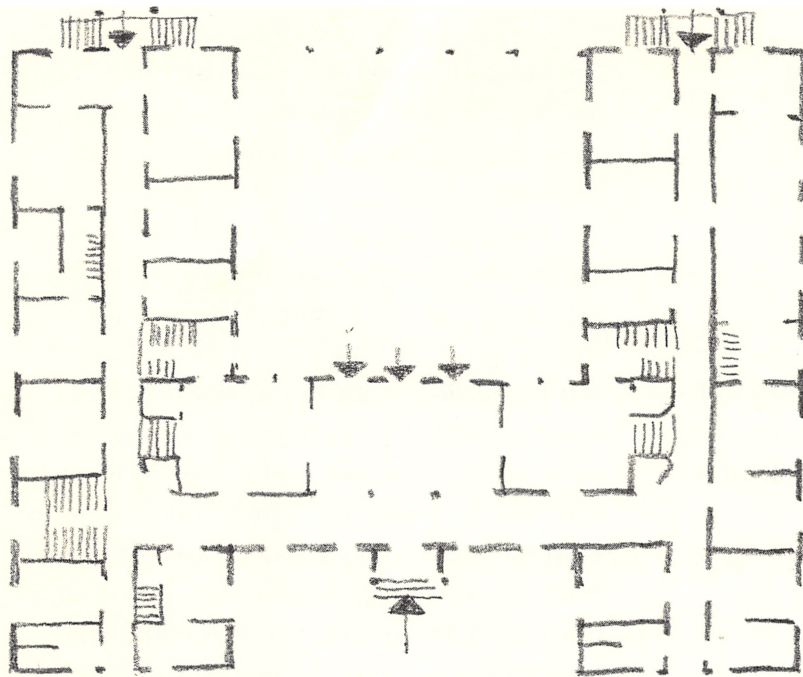
Lægen Jens Rasmussen Hüberts, der i en årrække havde fået støtte til studierejser i Europa, etablerede i 1855 en lille institution til 20 børn (som H. C. Andersen bemærker) i en fløj af det historiske Gammel Bakkehus i København, og fik i løbet af få år samlet midler ind til at opføre den bygning, der senere blev til skolehjemmet på Gammel Bakkehus. Man startede optimistisk og kaldte som nævnt stedet for 'Helbredelsesanstalt for idiotiske, svagsindige og epileptiske børn'. Allerede i 1862 skiftede man navnet til 'Idiotanstalt', og den betegnelse holdt til 1892.

Skolehjemmets arkitekt var den unge, endnu ukendte men senere prominente arkitekt, professor Ferdinand Meldahl.

Det er et monumentalt hus i tre etager i røde mursten, med afvalmede skifertage; sidefløje der markerer sig stærkt i facaden, en midterbygning med hovedindgang centralt placeret. En på den tid (1860) meget avanceret planløsning med en stor sal i midterbygningen, der åbner sig mod en beskyttet gårdsplads imellem sidefløjene, der var indrettet til undervisning og boligformål.

Meldahl tegnede omtrent samtidig Blindeinstituttet på Kastelsvej i København – men efter tidens skik i et helt andet arkitektonisk formsprog.

Projektet til Gammel Bakkehus blev højt estimeret og blev blandt andet udstillet på en international sundhedsudstilling i Paris, og fungerede som institution til 1970.

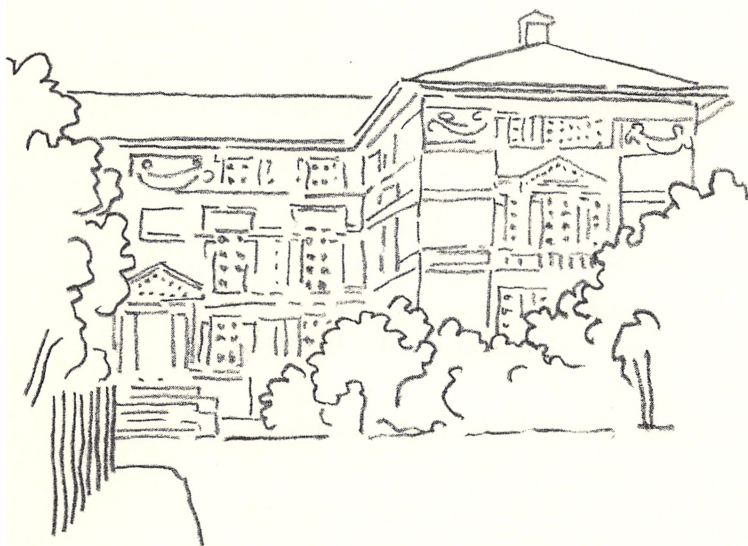

*Gammel Bakkehus,
stueplan: Gymnastiksal,
legestuer, klasserum, spise-
sal og boliger for medarbej-
dere.*

*1. sal: Klasserum, sovesale
og boliger for medarbejdere.*

*Gammel Bakkehus,
groundfloor: Gymnasium,
play rooms, classrooms,
dining hall, and residences
for employees.*

*First floor: Classrooms,
dormitories and residences
for employees.*

*Facade mod Rahbeks Allé.
Meldahl var i tvivl om, hvad
der var sundest for børnene,
røde eller gule facadesten; det
blev til røde med bånd af gule
tegl.*

*Elevation to Rahbek's Allé.
Mehldahl had his doubt as to
whether red or yellow facing
bricks were the best for the
children; he decided for red
with bands of yellow bricks.*

Karens Minde

Omtrent samtidig etablerer skolemanden, Johan Keller nogle små institutioner i eksisterende huse. Han arbejdede egentlig med undervisning af døve, men havde også nogle åndssvage med i undervisningen; han erkendte hurtigt, at de havde brug for en anden oplæringsmetode. I 1879 lykkedes det Johan Keller at få et statslån til oprettelse af et asyl for uheldeligt åndssvage kvinder. Karens Minde blev bygget i det, vi i dag kalder SV-kvarteret i København – et landligt sted i byens udkant.

Karens Minde blev overtaget af Københavns kommune i 1980, da en del af beboerne flyttede til den nye institution Sundbyvang. Karens Minde blev nedlagt, og bygningerne står i dag tomme og venter på nye initiativer. Et social-historisk interessant hus i en smuk park. Det ville være oplagt som medborgerhus for kvarteret!

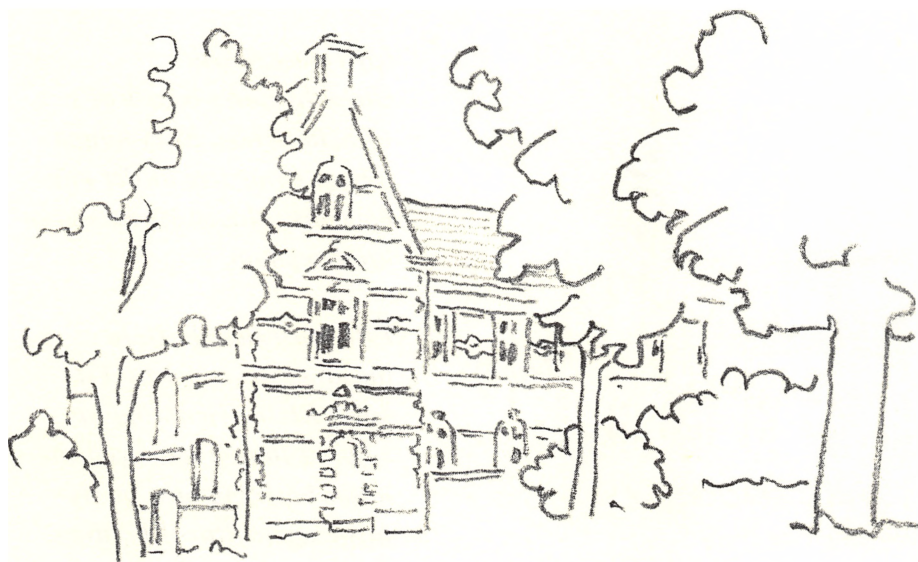
Karens Minde. Facade af den oprindelige hovedbygning, tegnet af Vilhelm Klein.

Karens Minde lå i et fredeligt område i byens udkant, der gjorde det naturligt at have landbrug og gartneri. Institutionen blev udvidet flere gange.

Karen's Minde: Elevation of the original main building as designed by Vilhelm Klein.

Karen's Minde is situated in a peaceful area on the outskirts of the town which made it natural to have agriculture and gardening.

The institution was expanded several times.

Lillemosegaard Gammelmosehus

Johan Keller blev klar over, at trods nedsat intelligens havde mange klienter en vis arbejdsevne. Han søgte derfor efter en landbrugsejendom, hvor oplæring kunne finde sted.

Johan Keller døde pludselig, ret ung, men hans enke og søn, lægen Chr. Keller fortsatte arbejdet og fandt Lillemosegaard i Buddinge, der ligger op til Gammelmose. Her besluttede man at bygge et asyl for 70 mænd.

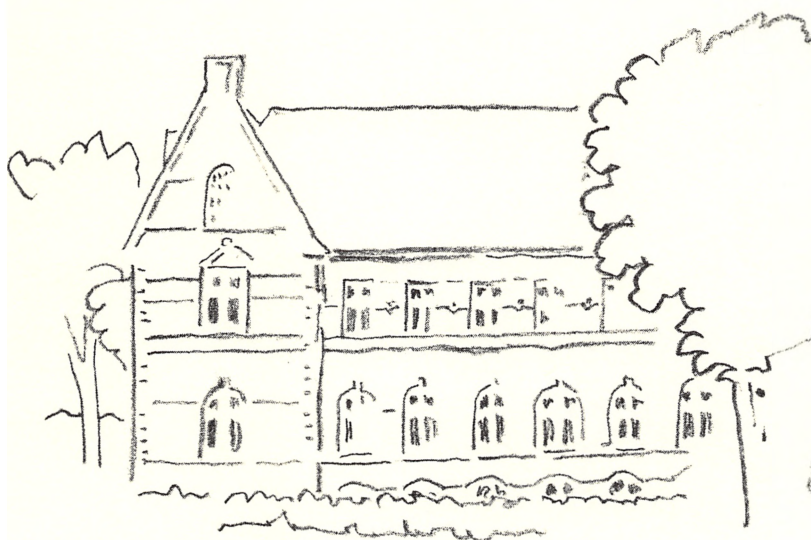
Det blev arkitekten, professor Vilhelm Klein, der tegnede Karens Minde og Lillemosegaard – og næsten samtidig Gammelmosehus på den anden side af mosen, der blev bygget som asyl for 40 kvinder og blev en naturlig del af Lillemosegaard.

Klein hørte til 'Europæerne' inden for datidens arkitekter og dyrkede Italiensk renaissance, hvilket også har smittet lidt af her. Planløsningerne er uhyre enkle, opholdsrum til 40-50 mennesker i stueetagen og sovesal i etagen ovenover. Sanitære installationer fandtes ikke i huset, og opvarmning var naturligt nok kakkelovne – en situation der først ændredes i slutningen af 1950'erne.

Alt dette var starten på Åndssvageforsorgens byggeri herhjemme.

I 1898 vedtoges en lov om at bygge en stor ny institution i Brejning ved Vejle. Indtil da var der ingen institutioner i Jylland. Chr. Keller blev leder af dette store projekt, og administrationen af institutionerne i Københavnsområdet overgik til Østifternes Åndssvageanstalt.

Hermed var grunden lagt til den administrationsform, der blev gældende helt frem til 1959, nemlig én bestyrelse for de Kellerske anstalter og én for Østifternes anstalter.

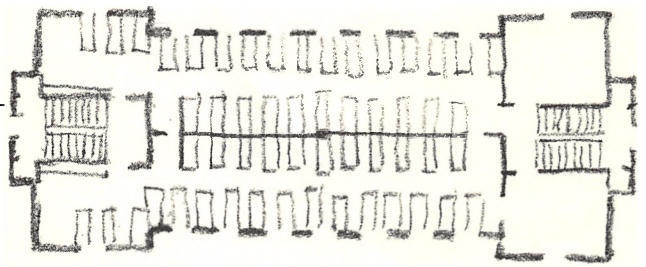
*Lillemosegaard:
Hovedbygning tegnet af
Vilhelm Klein. Man kunne
fristes til at tro, at det var
hovedbygningen til en større
landejendom.*

*Lillemosegaard: Main
building designed by Vil-
helm Klein. Tempting to
suggest that it has been the
main building of a fairly
large agricultural holding.*

Det endelige tal for det nye Lillemosegaards normering blev heldigvis kun på 300 pladser. Enhver idé om at flytte beboerne andre steder hen under byggeriet var nærmest utænkelig eller umulig.

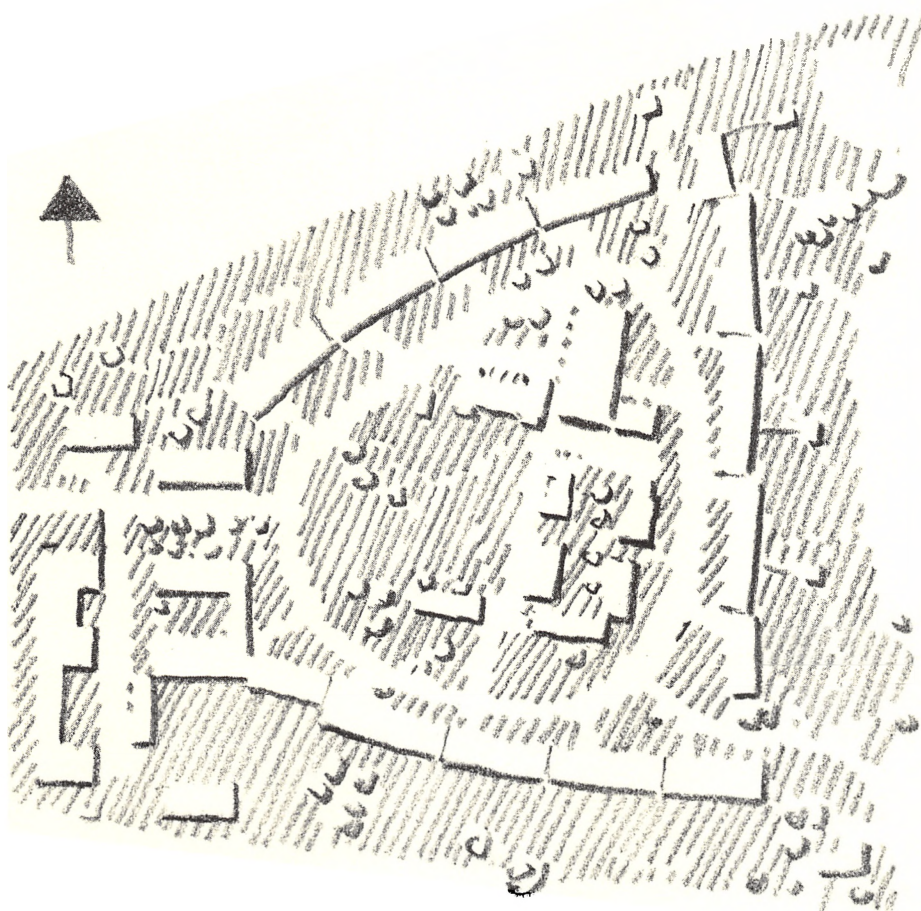
Alt dette skete på et tidspunkt, hvor man ikke diskuterede størrelsen af en anstalt, endsi­ge antallet af dens beboere, da man mente, at jo flere specialafdelinger, des bedre – så behandlingen kunne blive så effektiv som muligt.

Lillemosegaard havde i mange år hørt under Ebberødgaard, og opgaven var at bygge et nyt plejehjem for ‘rolige, renlige

Sovesal. Stueetagen indrettet til dagophold. Magdahl Nielsen tegnede i 1920 en lille pavillon for gavlen af hovedbygningen indrettet med torklosetter. På sovesalen blev der hver aften anbragt toiletpande.

Dormitory: The ground floor was fitted out for use in the daytime. Magdahl Nielsen designed in 1920 a small pavilion at the end of the main building for ECs. Slop pails were placed in the dormitory every night.

Lillemosegaard: Beliggenhedsplan 1960.

Lillemosegaard: Site plan 1960.

1:2.000

og krampefri patienter'. Hovedanstalten havde eller blev planlagt til at få alle specialafdelingerne, og det var et stort held for Lillemosegaard, at der ikke skulle indrettes lukket afdeling, TB-afdelinger og andre specialafdelinger.

Nye begreber var dukket op: Byggeriet skulle være 'så lidt institutionspræget som muligt', boenhederne så små som muligt – og man forsøgte at indføre begrebet 'Huse i menneskelige mål'.

Der var meget lidt inspiration at hente her i landet i 1950'erne. Forsorgens seneste byggerier, knapt afsluttet endnu, var blandt andet de to store asylafdelinger på Andersvænge, som på det tidspunkt af nogen blev benævnt hospital.

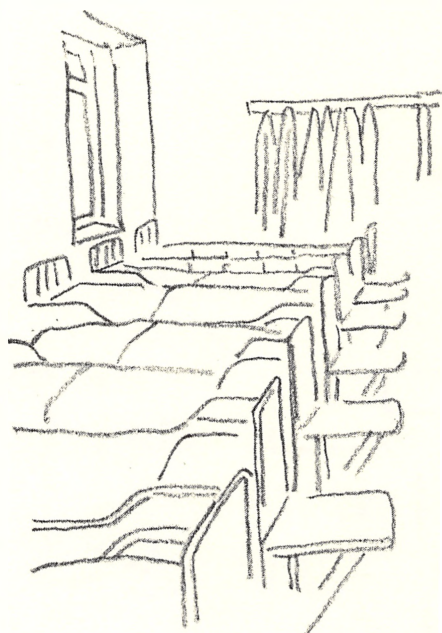
Huse i flere etager med 120 og 160 beboere, 60 pladser på en afdeling med 8 sengs-stuer, udstyret med hospitalssenge, hvor beboerne blev lagt til sengs sidst på eftermiddagen.

I Sverige havde man derimod mange steder afskaffet sovesalene og erstattet dem med stuer med forskelligt antal senge, og hvad der er vigtigst: helt almindelige senge med festlige sengetæpper, sengeløber, billeder på væggene, skab til hver enkelt – alt i alt små ting, der stod som en stærk kontrast til det, vi kendte her i landet.

En vurdering af den eksisterende bebyggelse på Lillemosegaard viste, at den kunne genanvendes. Landbrugsbygningerne blev ombygget til værksteder; hovedbygningen til blandt andet funktionær-bolig, og kun den gamle forstanderbolig indgik i den fremtidige normering som bolig for 12 kvindelige beboere.

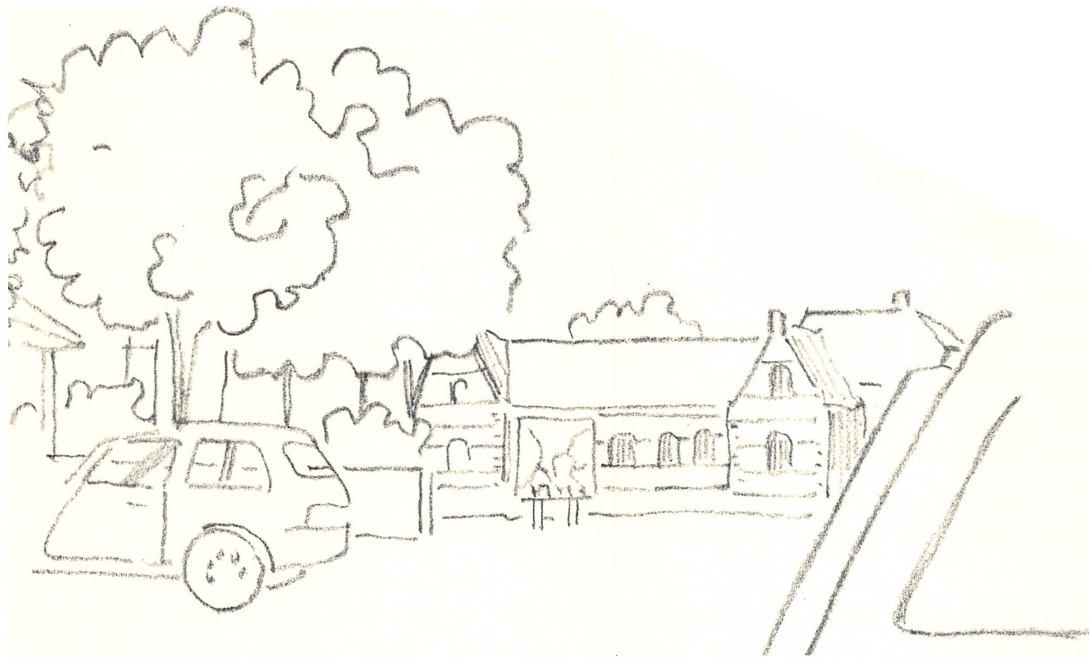
I 1955 beskrives situationen omkring Lillemosegaard således: 'I begyndelsen af halvtredserne blev det klart, at der måtte ske noget på Lillemosegaard. Et mindre projekt til forbedring af de sanitære forhold forliste i Sundhedsstyrelsen og Boligministeriet. Pladsbehovet inden for Østifternes Åndssvageanstalt-området var evident. I 1954 blev udarbejdet en dispositionsplan til brug for ansøgning om en bevilling til skitseprojektering.

Bestyrelsen nedsatte i 1955 et snævert arbejdsudvalg med forstander Poul Thomsen, overlæge Schwalbe-Hansen, daværende ekspeditionssekretærer Jørgen Smith, Boligministeriet og N.E. Bank-Mikkelsen, Østifternes Åndssvageanstalt samt

Sovesalene var store, og sengene stod tæt på det gamle Lillemosegaard.

The dormitories were big and the beds were close at the old Lillemosegaard.

Et af de oprindelige huse set fra indkørslen; oprindeligt indrettet som sovesal. Beboerne havde opholdsstue og spisestue i kælderetagen i hovedbygningen. I 1960 blev huset indrettet til værksted.

One of the original buildings as seen from the entrance; originally it was used as a dormitory. The inmates had their living room and dining room in the basement of the main building.

ingeniør og arkitekt som medlemmer med det formål at udarbejde et program for fremtidig anvendelse af Lillemosegaard og Gammelmosarhus. Man påregnede Lillemosegaard anvendt som plejehjem for voksne kvinder og mænd, og Gammelmosarhus som et plejehjem for børn.

Det var inden begrebet Statens Åndssvageforsorg var opfundet, og inden 'bull-dozing' var blevet populært, så den opgave, der blev stillet teknikerne på Lillemosegaard var – kort formuleret – at skaffe plads til mindst lige så mange mennesker, som der i forvejen boede på Lillemosegaard og Gammelmosarhus – og helst lidt flere – og vel at mærke således, at institutionen kunne fungere, mens byggeriet stod på.

Det var i åndssvageudvalgets dage (1954-1958). Programmet blev behandlet i arbejdsudvalget, der høstede nogen viden fra statshospitalernes plejehjemsbyggeri. Forsorgens egen byggeaktivitet var i disse år meget beskeden, og den målsætning, man tidligere havde anvendt, var ikke acceptabel.

Lillemosegaard blev en centralinstitution for Forsorgscentret for København m.v. Det var en ændring fra det oprindelige program, der ikke har kunnet undgå at påvirke administrationsforholdene, men vist heldigvis ikke beboernes tilværelse i det daglige bortset fra, at man også her begyndte at slås med overbelægningsproblemer.

Da muligheden for at fjerne alle de

gamle huse ikke var til stede, var det fristende at udnytte den samling huse, der hver især var typiske for deres periode, og lade dem danne kernen i det lille bysamfund, som man gerne ville skabe.

Det var et spørgsmål om teknik og om økonomi, men det var først og fremmest et spørgsmål om at skabe et menneskeligt miljø. Man stod over for en stor gruppe specialister, hvis viden er en forudsætning for det rigtige resultat, men hvor denne viden og specialkrav til stadighed må vejes imod hinanden for ikke at tabe målet af syne.

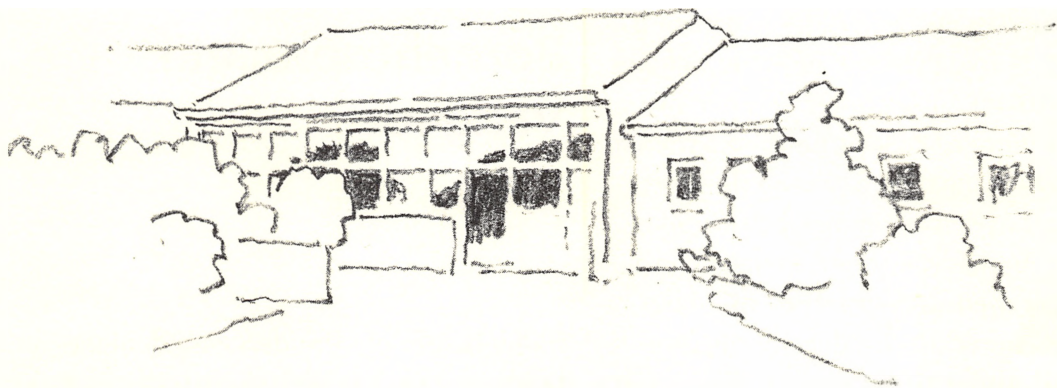
Den enorme udvikling inden for Forsorgen i den halve snes år der var gået, fra de første streger blev slået og til den dag, hvor byggeriet var afsluttet, har ikke kunnet undgå at skabe tvivl om nogle af de løsninger, som 'pionererne' midt i halvtredserne fandt frem til. Men målet fornemmer man, når man er på Lillemosegaard: 'omkring en grønning – et torv – hvor aktivitet skulle udfolde sig, at bygge nogle almindelige huse til nogle almindelige mennesker, hvor disse kunne leve en aktiv tilværelse i et menneskeligt miljø.'

Omtrent samtidig skriver redaktør, arkitekt m.a.a. Poul Erik Skrivers i 'Arkitektur' 1964: 'Åndssvageforsorgen i Danmark gennemgår i disse år en udvikling, som man med let overdrivelse kan kalde revolutionær. Lillemosegaard, der ligger på grænsen mellem kommunerne Gladsaxe og Gentofte, er et karakteristisk eksempel på denne udvikling. Når man for få år siden besøgte institutionen Lillemosegaard, følte man sig sat generationer tilbage i tiden. De evnesvage boede på store sovesale, og

deres personlige område indskrænkede sig til sengen og måske en kommode. Fællesrummene var beskedne og uhyre spartansk udstyrede. Til institutionen var knyttet lidt landbrug, som gav begrænsede beskæftigelsesmuligheder. De sanitære forhold var som i forrige århundrede. Arbejdsforholdene for ledere og funktionærer var tilsvarende urimelige.

På samme sted har man i dag opbygget en helt ny institution, et ord som iøvrigt slet ikke dækker det nye anlæg. Her er snarere tale om et lille bysamfund, hvor lave købstadshuse slutter sig om byens fælles anlæg, som nu oven i købet kan smykke sig med den gamle hovedbygning i bedste herregårdsstil. Her var tidligere sovesalene, nu er de omdannet til moderne funktionærboliger. De gamle, lave økonomibygninger i en ganske charmerende bedre-byggeskik-stil slutter sig omkring en gårdsplads. De er indrettede til værksteder, som med den brug, der nu gøres af dem, nærmest må kaldes hobbyværksteder. I den ene af disse lave bygninger er indrettet en sodavandscafé, hvor der også er udsalg af chokolade og andet mundgodt. En ny bygning i dette centrale anlæg er en forsamlingsaal med scene. Her kan der arrangeres underholdning for de evnesvage, som også deltager aktivt i arrangementerne. De har blandt andet dannet et lille orkester, som lejlighedsvis spiller til underholdning og dans. Forsamlingsbygningen indeholder tillige funktionærkantin, der har direkte forbindelse til funktionærboligerne.

Den meget smukke, gamle beplantning er et vældigt plus for den centrale bygrønning. Den tilfører i mere end én forstand anlægget et sympatisk klima.

Hus med plads til 16 beboere, 1960.

Boligerne, der slutter sig omkring fællesanlæggene, danner et roligt bybillede, hvor den stilfærdige og tilbageholdende arkitektur skaber en fortrolig atmosfære, der passer godt til beboernes livsrytme.

Boligerne afspejler i øvrigt også den hastige udvikling. Første etape blev planlagt med ret store sektioner, hvor værelserne var samlet i en to-etages bygning og fællesrummene i en en-etages. I den følgende etape var målsætningen allerede ændret, således at den blev gennemført med mindre sektioner med beboelsen i en en-etages bygning. I begge tilfælde er der planlagt med tre-sengs-stuer. Men allerede nu har man en væsentlig højere standard i sigte. Det væsentligste er imidlertid, at der bag denne planlægning ligger et helt nyt syn på de evnesvages muligheder for at leve en tilværelse, der på mange områder minder om en normal tilværelse. De kan indrette sig med deres ejendele, og de små enheder giver dem en mulighed for at føle sig knyttet til en familiær gruppe, de har en opholdsstue og en spisestue og et lille

Residential building with room for 16 inmates, 1960.

køkken, hvor de f.eks. kan tilberede kaffe. Dagen får en rytme, og de får hverdagsprægede sysler. Man har allerede kunnet konstatere, at der under sådanne forhold udvikles slumrende evner til selvstændig handlen.

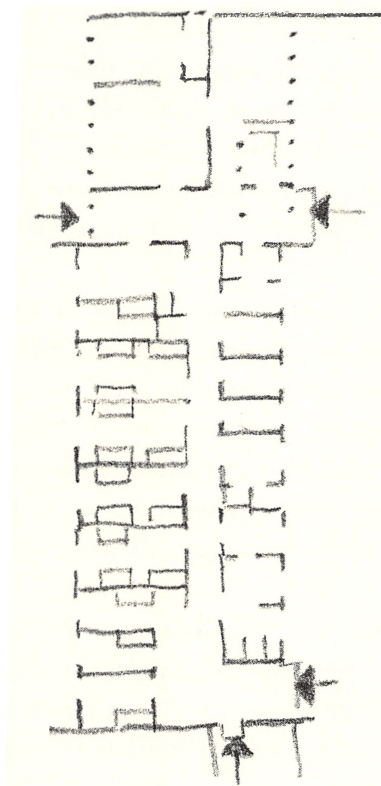
Vi taler så ofte om det fysiske og visuelle miljøes betydning, uden rigtigt at kunne dokumentere det. Men her har man syn for sagen, og det er en så stimulerende oplevelse, at man må misunde de arkitekter, der har fået denne opgave. Men de har løst den så fortræffeligt, at man samtidig under dem den.

Omkring hovedindkørslen til institutionen ligger forstanderbolig, administrationsbygning, lægernes bygning og det store køkken, hvorfra maden i opvarmede vogne transporteres ud til de enkelte patientafdelinger og til kantinen.

Institutionen ligger umiddelbart op til en skovbevokset mose, der forhåbentlig en gang kan indgå i det samlede anlæg, der også vil komme til at omfatte et børnehospital for evnesvage. Dette hospital er

under opførelse umiddelbart på den anden side af Moseskoven. En tredje institution, en kollektivbebyggelse for unge og voksne evnesvage, der kan klare sig selv, er projekteret i Lillemosegaards nærhed. Alle tre institutioner bygger på avancerede ideer på det lægelige og pædagogiske område, ideer, som man fornemmer, er udviklet i et vekselspil med arkitekternes planlægningsideer. Tænk om moderne boligbyggeri blev til under tilsvarende vilkår – i et samspil mellem hygiejniske, sociologiske og bygningsmæssige hensyn.’

I 1980 overgik institutionen til Københavns amt.

Plan af hus – eneværelser og værelser til tre beboere. Byggeudvalget fandt det for dristigt at indrette værelser til to beboere.

Plan of house with single rooms and rooms for three inmates.

Vangedehuse Børnehospitalet i Vangede

Sideløbende med åndssvageudvalgets arbejde (1954-58) blev der udarbejdet skitseprojekter til Lillemosegaard og Børnehospitalet i Vangede, som blev offentliggjort sammen med udvalgets betænkning.

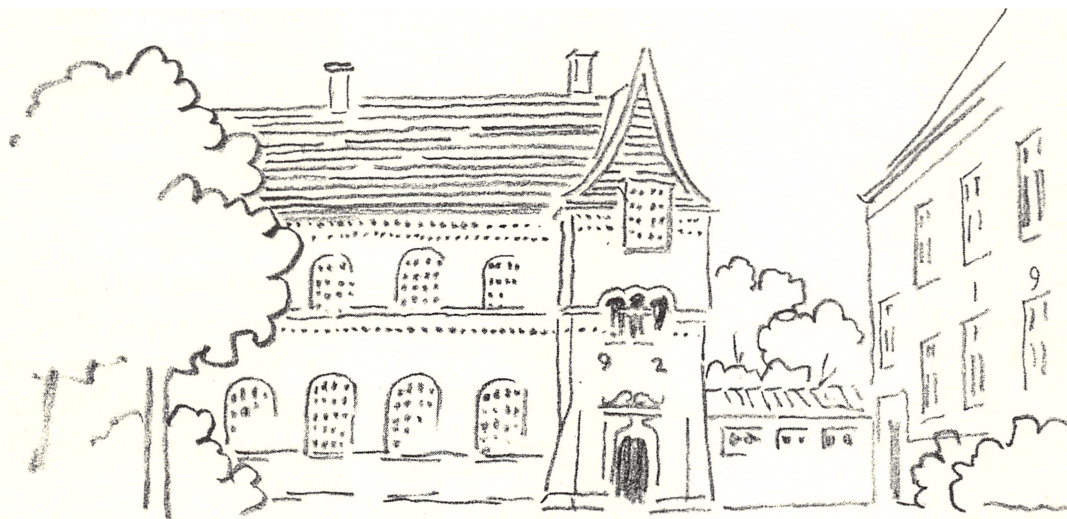
Børneafdelingerne var skitseret som et antal selvstændige huse, hvor den enkelte afdeling var opdelt i 3 fløje med opholdsstuer og sovestuer, overvejende 6-sengs stuer og 3-sengs stuer med i alt 42 børn i hver afdeling.

Det lykkedes at få en bevilling til udarbejdelse af et revideret skitseprojekt, hvor to meget væsentlige ting blev indarbejdet.

Børnehusene blev til 4 små huse med plads til i alt 30 børn fordelt på 4-, 2- og 1-sengs stuer, og en meget rationel projektering gjorde det muligt at gennemføre en forenklet arbejdsbesparende byggeproces.

Byggesektoren led i 60'erne hårdt under mangel på arbejdskraft, hvilket motiverede kravet om rationelt byggeri.

I et særtryk af S.Å.Nyt beskriver overlæge Jørgen Lenstrup i 1966 projekteringsforløbet således: 'Fra 1960 til 1963 udarbejdedes projektet til det nye børnehospital. I dette arbejde er man gået nye veje, der forhåbentlig vil danne skole. Det er almindeligt, at sådanne byggerier gennemføres med teknisk dygtighed og erfaring, men uden kontakt med de mennesker, der skal

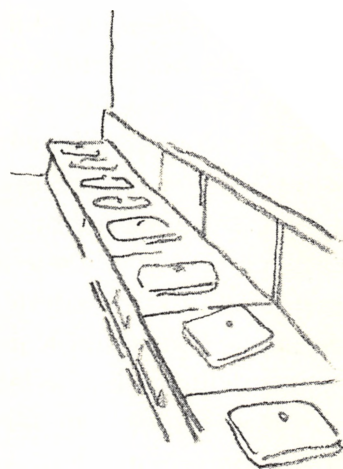
Gammelsehus, hovedbygningen tegnet af Vilhelm Klein; hvidkalkede facader og skifertage. Tørklosetterne var anbragt i den lille mellembygning.

Gammelsehus, the main building designed by Vilhelm Klein; white washed fronts and slate roofs. The ECs were in the small building in between.

bruge husene, og som ofte, når de kommer til, har helt andre tanker om husenes funktion og indretning, end det oplæg, teknikerne har arbejdet efter. I dette projekt har man imidlertid straks efter den første, løse skitse indledt et nært samarbejde mellem arkitekterne og hospitalets ledelse. Børneafdelingens fire ledere har været medlemmer af byggeudvalget, og såvel hovedlinier som detaljer er 'langs ad vejen' drøftet mellem arkitekterne og de ledere, der i fremtiden skulle have ansvaret for de pågældende funktioner.

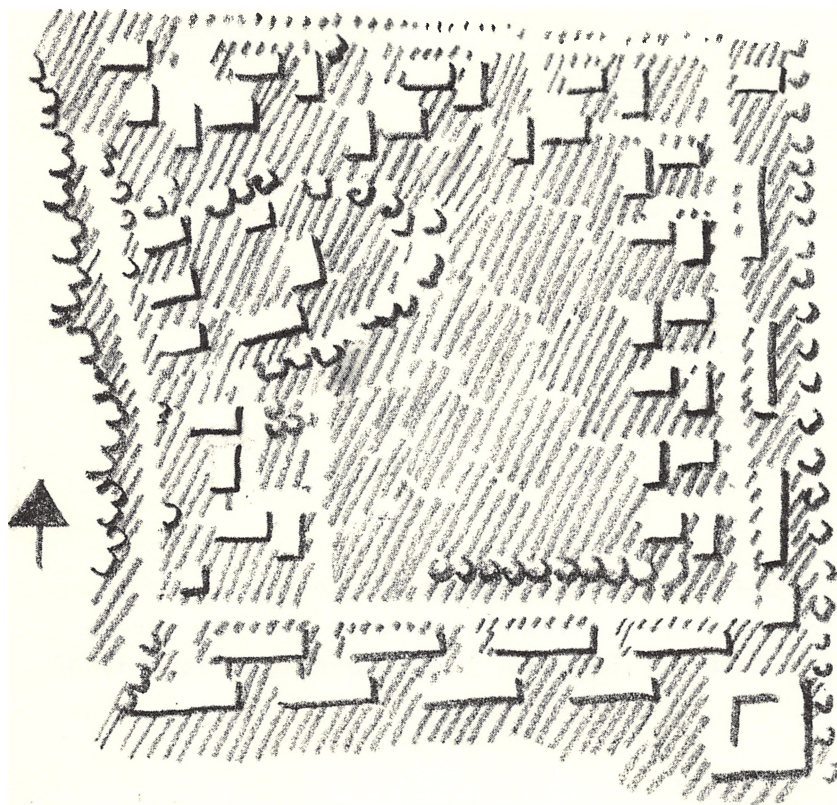
Endvidere har der været holdt medarbejdermøder, hvor skitseprojekt og detailprojekt har været forelagt og drøftet med plejerstab og pædagoger, hvis erfaringer i den daglige omsorg for børnene i ældre institutioner er kommet planlægningen til gode.

Som nybygningerne nu står, er deres disposition altså udtryk for et intenst sam-

De sanitære installationer på Gammelsehus indtil 1960.

The sanitary installations at Gammelsehus until 1960.

Børnehospitalet i Vangede, beliggenhedsplan 1966. Børnehusene var bevidst anbragt langs de interne veje ud til den store grønning.

The Children's Hospital in Vangede, site plan 1966. The children's houses were deliberately placed facing the internal roads to the big green.

1:2.000

arbejde mellem centerledelsen og teknikerne, mens æren for deres udformning må tilfalde arkitekterne, der med stor interesse har indlevet sig i de mange problemer.

Den 20. februar 1966 er børnehospitalets fødselsdag, hvor bygningerne blev afleveret til forsorgscentret, og allerede den 22. februar begyndte man at overflytte børnene fra den gamle institution Karens Minde, hvor børneafdelingen havde lånt et antal pladser i byggeperioden. I de følgende måneder tog man de nye huse i brug i takt med opbygningen af den nødvendige personalestab.

I samme særtryk skriver byggeriets arkitekt bl.a.: 'Opgaven var at bygge et børnehospital til ca. 300 børn, udformet som en

børneby med huse udført af mursten, træ og tegl.

Arealet grænser op til et stort boligområde, og det var målet at tilpasse byggeriet til den omkringliggende bebyggelse. Én-etages huse var stærkt motiveret ud fra ønsket om at give børnene så nær kontakt med legepladser og udearealerne som muligt. For at opnå et stort friareal til alle slags udendørs aktiviteter er bebyggelsen koncentreret på kanten af arealet, samtidig med at bygningerne er stærkt opdelt i mindre enheder.

De brune tage er bevidst 'trukket så langt ned' som muligt for at give bebyggelsen så menneskelige mål som muligt. Adgang til husene sker fra børnebyens tre bygader.

Den gamle have omkring de eksisterende bygninger med dens dejlige træer, kom nu til at danne rammen om en inspirerende skrammellegeplads. De gamle bygninger suppleret med tre børnehavebygninger blev det pædagogiske center, centralt placeret i forhold til den nye bebyggelse.

Med henblik på den mangel på arbejdskraft, der da gjorde sig gældende inden for byggesektoren, blev projektet udformet således, at der i videst muligt omfang blev taget hensyn til de produktionstekniske krav. Den samlede bebyggelse består af en række ens bygninger og de enkelte huse blev opbygget over et modulnet på 3,12 x 3,12 m. Den gennemførte modulprojektering gjorde samtidig en standardisering af de våde rum mulig.

Denne ensartede udformning af projektet fik til følge, at en lang række arbejdsprocesser kunne rationaliseres, og at der i vid udstrækning kunne anvendes præfabrikerede elementer af beton, mur og træ,

hvilket betød, at arbejdet på byggepladsen i høj grad kunne udføres som montage.

Facaderne blev fremstillet af præfabrikerede murstenselementer udført på feltfabrik på byggepladsen. Produktionen af murstenselementer var her i landet en ny arbejdsmetode, som ved en så ensartet bebyggelse som den foreliggende indebar en lang række fordele. Produktionen kunne tilrettelægges således, at den kunne foregå uanset vejrliget og kun krævede et minimum af svende og arbejdsfolk.

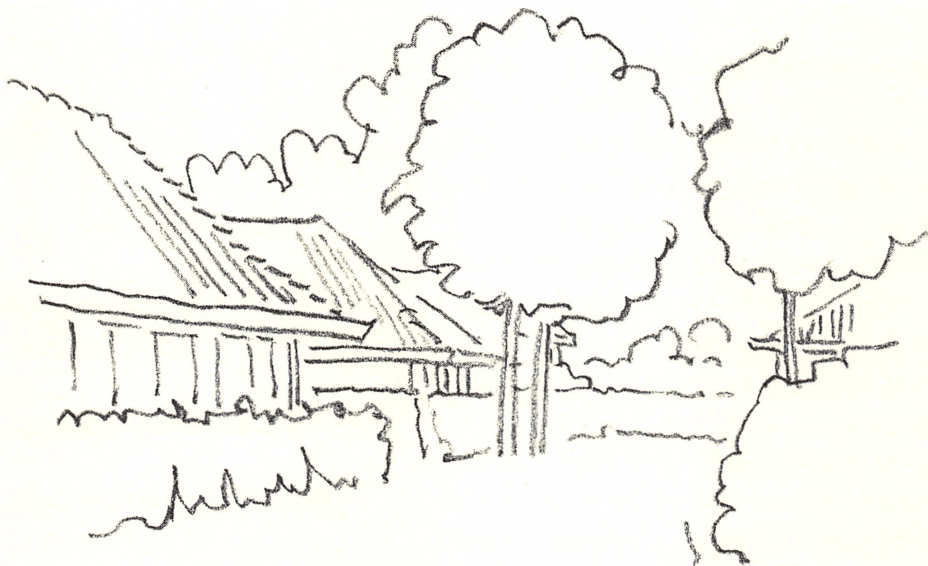
Skillerum blev udført af kalksandsten og ligesom bagmur af de præfabrikerede murelementer udført som blank mur, således at hele den indvendige pudseproces blev undgået.

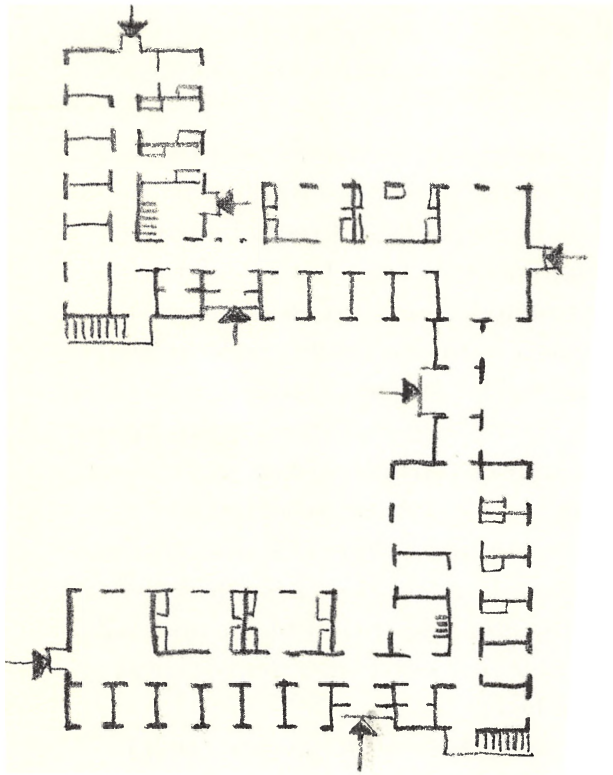
Ved anvendelse af de nævnte arbejdsprocesser blev arbejdsgangen for råhusene forskellig fra den traditionelle arbejdsgang, idet murerarbejdet kunne påbegyndes samtidig med jordarbejdets igangsættelse.

Byggeprocessen blev med stor interesse

Intern vej mellem boligerne.

Internal road between the buildings.

Plan af børnehus. Værelsernes størrelse er afpasset efter børnenes alder.

Plan of a children's house. The size of the rooms has been made to fit the age of the children.

fulgt af specialister inden for byggesektoren. Til undervisningsbrug blev der af boligministeriets produktionsudvalg og Murerlaugets rationaliseringsudvalg udarbejdet en kortfilm om byggeriet.

De enkelte huse er ude og inde præget af materialernes robuste karakter. Det har været afgørende ved valg af farver, tekstiler og inventar at leve op til den karakter, som er valgt ud fra en erkendelse af, at husene skal bruges og bruges rigtigt og dermed vil blive udsat for et stort slid.

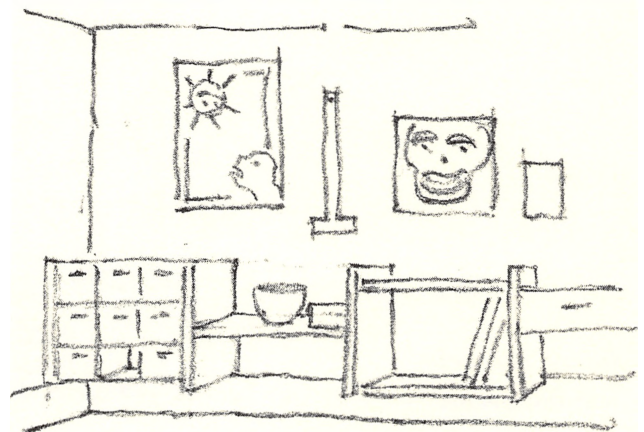
Der blev udviklet et inventarsystem, hvoraf en væsentlig del er anbragt som

fast inventar monteret på vægge. Systemet rummer reoler, skabe, skrivepladser, bænke og bord og er udarbejdet af ens komponenter således, at brugen kan ændres.

Visionen omkring børnehospitalet var, at når børnene blev 15-16 år, flyttede de over til voksenafsnittet – Lillemosegaard – på den anden side af mosen. Børnehospitalet hedder i dag Vangedehuse og beboerne er blevet voksne.

I 1980 overgik institutionen til Københavns amt.

Det var i planlægningen et stærkt ønske at samle de mange små huse langs de interne veje og bevare så stor en fælles grønning som muligt. En tilfældigt placeret P-plads har desværre i dag erstattet visionen.

Byggereol i børneværelse.

Sectional bookcase in a children's room.

Svaneparken Ebberødgaard

Ebberødgaard ligger smukt i læ af Rude-skov med bygninger næsten i skovbrynet og ud til et areal, der mod nord åbner sig mod store, fredede marker helt ned til Sjælsø.

Også bygningsmæssigt er den noget særligt, fordi man klart fornemmer de tre epoker, under hvilke institutionen er bygget. Det første anlæg fra slutningen af 1800-tallet er store huse med sirligt murværk, buede stik over sprossede vinduer og sorte skifertage med stort udhæng.

Det oprindelige bygningsanlæg, der er tegnet af arkitekten G. Wittrock, består af

hovedbygning og 4 afdelingsbygninger. Desuden en landbrugsbygning, senere ændret til værksted, placeret omkring en stor gårdsplads – kaldet arbejdsanstalten. Lidt derfra blev bygget 3 store afdelingsbygninger, benævnt asyler.

Omkring 1920 gennemførtes med J. Magdahl Nielsen som arkitekt, den første store udvidelse. Det er meget store, murede huse i flere etager med afvalmede tegltage og regelmæssig vinduesinddeling.

Typisk for tiden placeredes husene langt fra hinanden og klart opdelt som kvinde- og mandsafsnit. Efter nutidig vurdering i meget store afdelinger, blandt andet lukkede afdelinger indrettet med store sovesale og cellegang.

I modsætning til Ebberødgaards første etape, der var præget af tidens europæiske arkitektur, er Magdahl Niensens huse fra

Ebberødgaard, den gamle hovedbygning tegnet af Georg Wittrock, meget fint detaljeret murværk med buede stik over vinduer og med skifertag.

Ebberødgaard, the old main building designed by Georg Wittrock; delicately detailed brickwork with arches above the windows and with a tile roof.

Kapellet på anstaltens kirkegård. Anstalten havde eget sygehus, kapel og kirkegård.

The chapel at the institution's cemetery: The institution had its own hospital, chapel and cemetery:

20'erne udpræget 'dansk' form både i udtryk og materialevalg. Et beskedent sygehus i en eksisterende bygning hørte med til anlægget på det tidspunkt foruden diverse tjenesteboliger.

Landbruget fik nye bygninger et stykke fra den centrale bebyggelse, den eksisterende landbrugsbygning blev ændret til værksteder, og i et hjørne af dette hus indrettedes kontor for overlæge og inspektør – uhyre beskedent.

I hovedbygningens kælderetage var den oprindelige badeanstalt for beboerne; i stueetagen lejlighed for bestyrelsen, sal og centralkøkken.

På 1.sal en lejlighed for debile klienter samt over køkkenet en lejlighed for økonoma.

Omkring 1950 kom nye udvidelser, først en lille tilbygning til terapi og derefter det store projekt med administrationskontorer,

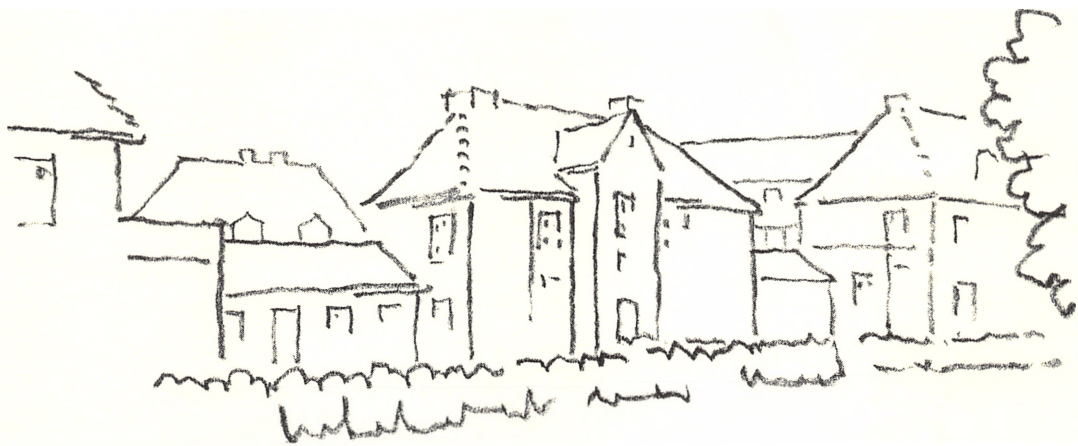
funktionærkantine, stor gymnastik- og festsal samt modernisering af køkkenet og meget mere. Projektet vakte nogen diskussion, da der stadig ikke var sket fremskridt rundt på afdelingerne. Men behovet for nybyggeri var på det tidspunkt veldokumenteret. Man var så 'heldig' at en gammel uhensigtsmæssig bygning, kaldet 'Rosengården' – der lå ved avlsgården og var beregnet som bolig for unge landbrugsmedhjælpere – brændte. Så der måtte indrettes en ny bolig til 20 beboere – et dengang helt usædvanligt lavt tal – med tresengs og enestuer samt en bestyrerbolig. Det var en standard, man ikke havde kendt tidligere, og den blev af visse dele af pressen betegnet som 'luksuskarlekamre'.

I 60'erne blev der realiseret en række projekter til nye specialafdelinger. Nyt sygehus med undersøgelsesfløj og behandlingsfløj, opdelt i afsnit for kvinder, mænd og børn. En afdeling for spastiske børn, en for invalide børn og en specialafdeling for kvinder. Huse i mere beskedene målestok, alle i én etage.

Det lykkedes at gennemføre en modernisering af en af de ældste afdelinger – mere blev det ikke til.

Børnene på Ebberødgaard havde i mange år boet i de tre gamle asylafdelinger – store og til formålet meget uhensigtsmæssige huse.

I løbet af 60'erne besluttede man at bygge et nyt børneafsnit på et areal i udkanten af institutionsområdet. Det blev til ti selvstændige huse med plads til 130 børn. Husene er vinkelhuse, opdelt i to afsnit med en- og to-sengsstuer og en enkelt fire-sengsstue til de mindste børn.

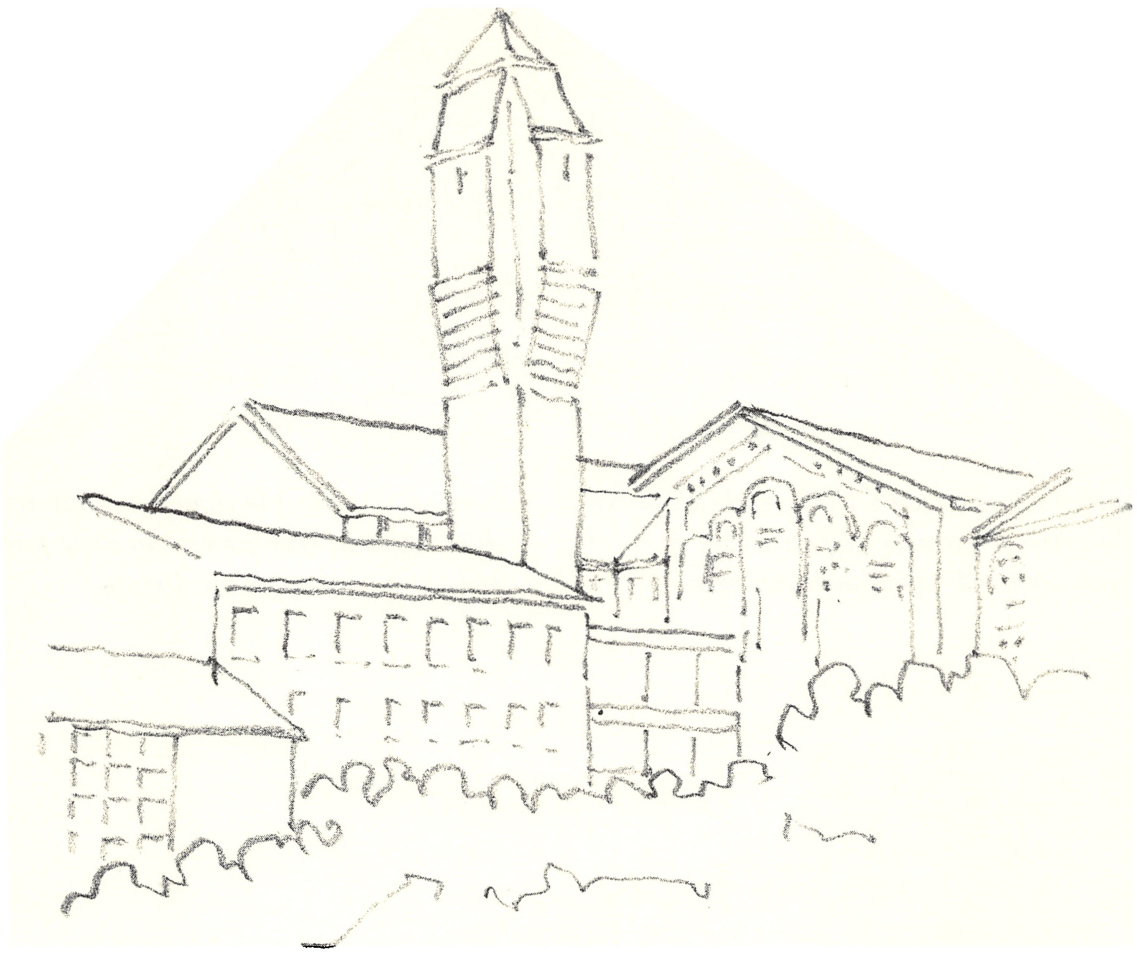
Afd. P og Q tegnet i 1920 af Magdahl Nielsen. Meget præcise i formsproget og i rød mur med røde afvalmede tegltage.

Sections P and Q designed in 1920 by Magdahl Nielsen. Very precise in their form with red brick and red hipped roofs.

Plan af Ebberødgaard. 1:5.000.

Plan of Ebberødgaard. 1:5.000.

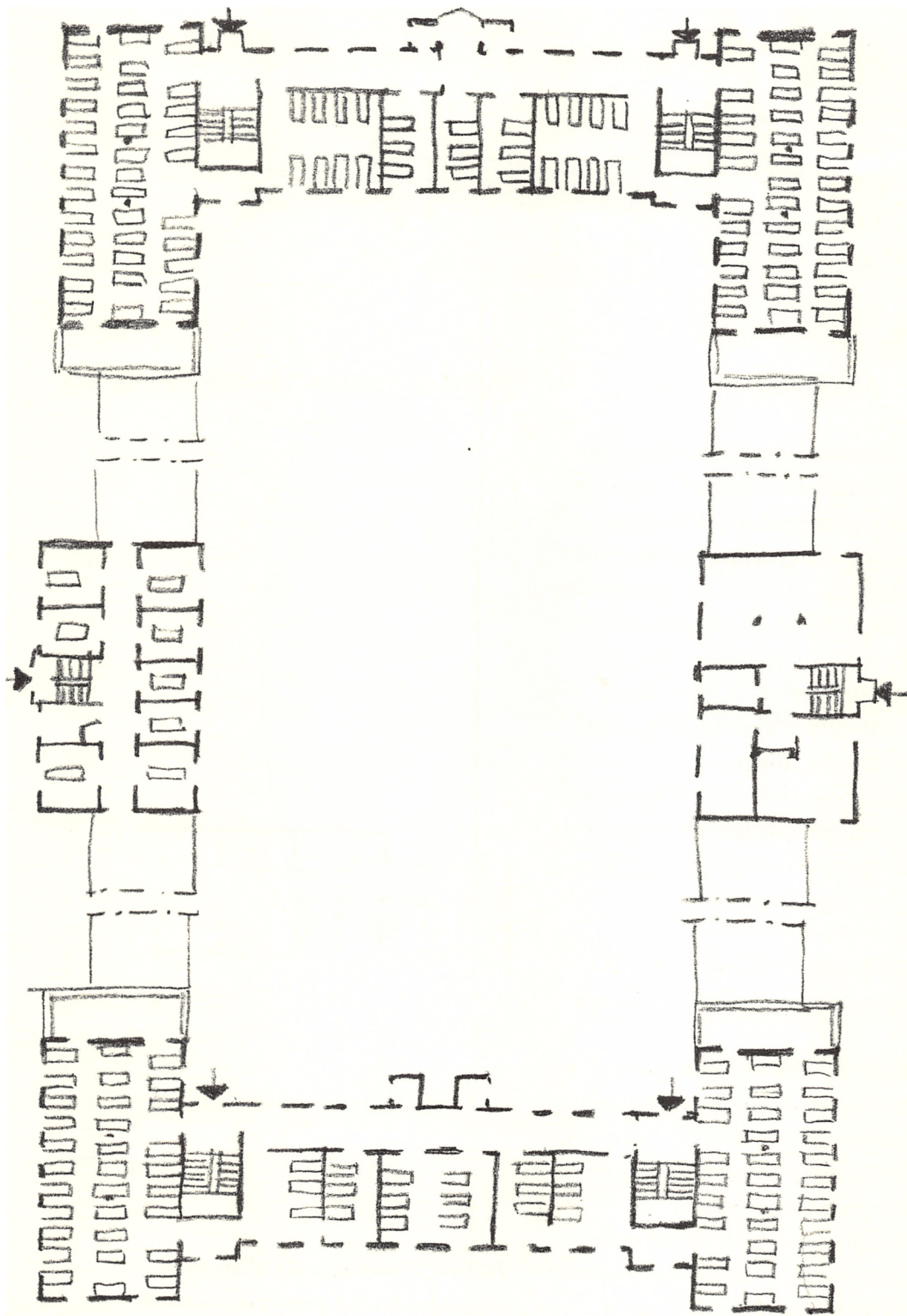

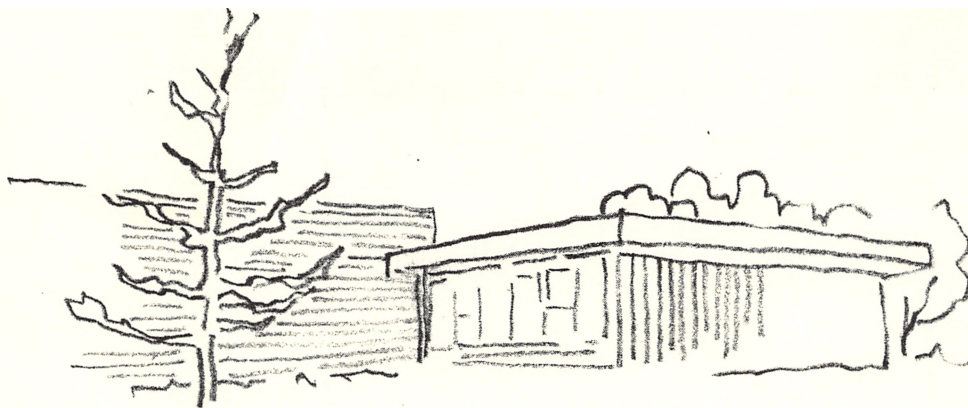
Den oprindelige hovedbygning tegnet af Georg Wittroch i 1880; vandtårnet af Magdahl Nielsen i 1920; salsbygning af Ejlers 1952.

The original main building designed by Georg Wittroch in 1880; the water tower by Magdahl Nielsen in 1920 and the building with the large common halls by Ejlers 1952.

Plan af afd. P og Q. De to hovedfløje var i flere etager; på 1. sal var indrettet sovesale; stueetagen var indrettet til dagophold med nogle store fællesrum. I stueetagen i en af de små mellebygninger var indrettet celler til urolige patienter. I de sidste år husene var i brug, blev de af medarbejderne ironisk betegnet 'den sorte firkant'

Plan of sections P and Q. The two main wings were in several storeys; dormitories were on first floor; the ground floor had some large common rooms and was used during the daytime. In one of the small buildings in between – also on the ground-floor – were cells for violent patients. ►

Facadeudsnit, børnebyen.

Detail of elevation, the children's village.

Spørgsmålet om at bygge inden for eller helt uden for institutionsområdet blev livligt debatteret i planlægningsudvalget.

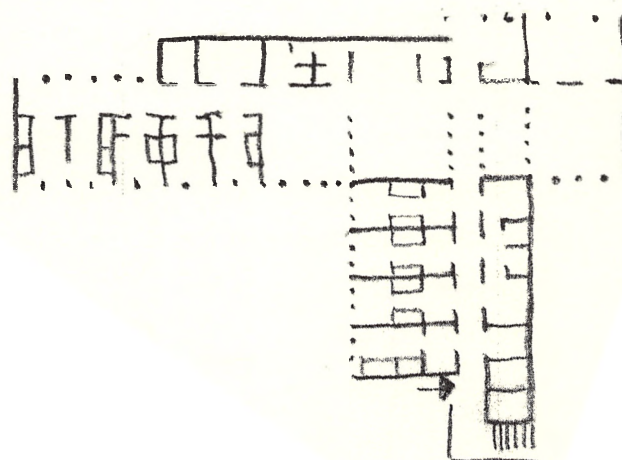
En undersøgelse, der kunne dokumentere, at de i 20'erne opførte mandsafdelinger var velegnede til undervisning og beskæftigelsesformål for børnene, var bestemt ikke uvæsentlig, da valget skulle træffes. Børneafsnittet blev bygget, men skolen blev aldrig til noget.

De økonomiske fordele, der følger med at bygge på egen jord inden for et institutionsområde, spillede naturligvis også en rolle.

Ebberødgaard havde i 60'erne ca. 1200 beboere, i begyndelsen af 70'erne knapt 1.000.

De store huse fra de to første perioder lider under at være planlagt ud fra helt andre forudsætninger, end man i dag ville opstille for boliger for handicappede og er derfor uegnede til deres formål.

Ingen forestiller sig, at de mennesker, der bor på institution, skal bo på sovesale sammen med 15-20 andre. Det burde fremgå med al mulig tydelighed af de mange debatter, blandt andet i Folketinget omkring Åndssvageforsorgens målsætning.

Plan af børnehus. To fløje med dagopholdsrum placeret centralt.

Plan of a children's house. Two wings with living rooms centrally placed.

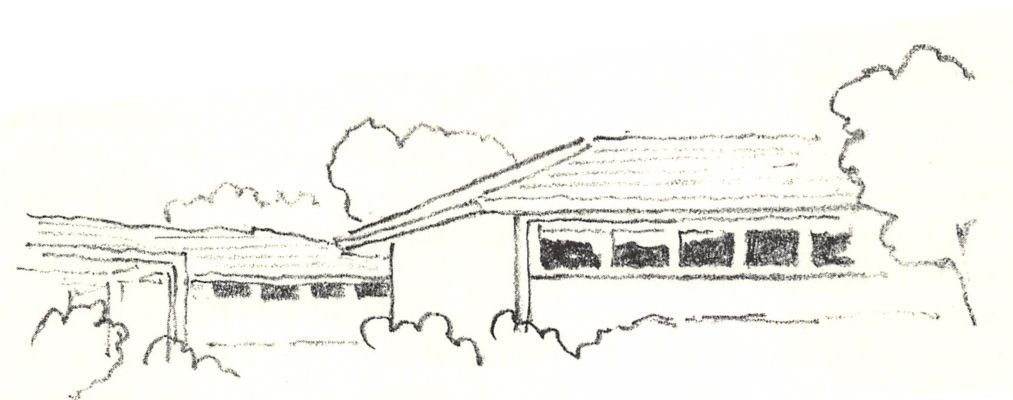
At husene er uegnede til formålet, har man faktisk vidst, siden Sundhedsstyrelsen i slutningen af 50'erne foretog en undersøgelse af samtlige institutioner under Åndssvageforsorgen.

I 1980 overtager Frederiksborg Amt Ebberødgaard/Svaneparken og har siden forsøgt at flytte et stort antal beboere væk fra institutionen og finde ny anvendelse for en del af de store, gamle afdelingsbygninger.

I 1988 kom Planstyrelsen med en arbejdsrapport omfattende en detaljeret byg-

ningshistorisk gennemgang af hele området. Samme år udarbejdede Frederiksborg amt en plan for bygningernes anvendelse som led i 'en afviklingsplan for Svaneparken'.

I marts 1992 udarbejdede Birkerød kommune forslag til lokalplan, hvor blandt andet de to første etaper – Wittrochs huse fra 1890'erne og Magdahls huse fra 1920'erne – betegnes som bevaringsværdige, og hvor man samtidig understreger betydningen af den bevaringsværdige beplantning.

*En af 60'ernes specialafdelinger
– énetages huse i gule sten med skifertag.*

*One of the special wards from the 60'es
– yellow bricks and slate roof.*

Kellers Park Brejning

I slutningen af 1800-tallet var der nedsat diverse udvalg og kommissioner under kirke- og undervisningsministeriet, som havde truffet beslutninger, der fik betydning for udviklingen de næste 50-60 år.

Gammel Bakkehus, Ebberødgaard, Lillemosegaard og Gammelmosarhus fik en fællesbestyrelse: Bestyrelsen for den selv-ejende institution De Sjællandske Åndssvageanstalter, senere ændret til Østifternes Åndssvageanstalt.

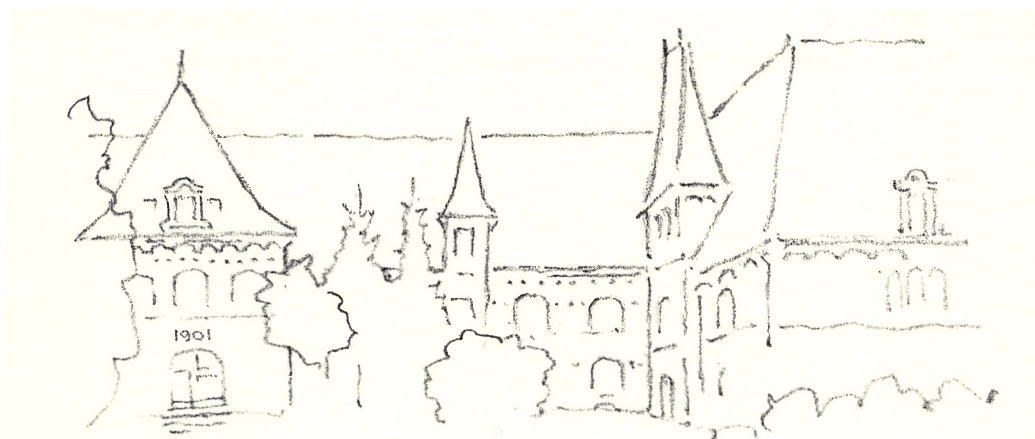
Det lykkedes Christian Keller, der få år forinden havde fundet Lillemosegaard i Buddinge, og som stod bag opførelsen af de første bygninger der, at få en bevilling til opførelse af en ny anstalt i Jylland til

omkring 600 beboere. Der var megen diskussion om, hvor i Jylland den skulle ligge, og resultatet blev, at man valgte et stort, stærkt terrasseret areal ned til Vejle Fjord.

Johan Keller, Christian Kellers far, var, ud fra erfaringer i udlandet og vel animeret af den kaotiske situation på Gammel Bakkehus i den periode, hvor den fungerede som idiotanstalt, gået stærkt ind for opdeling af klientellet, så de, der var i stand til at modtage undervisning, udgjorde en særlig gruppe. Ved indførelsen af intelligensprøver var denne grupperingstendens forstærket.

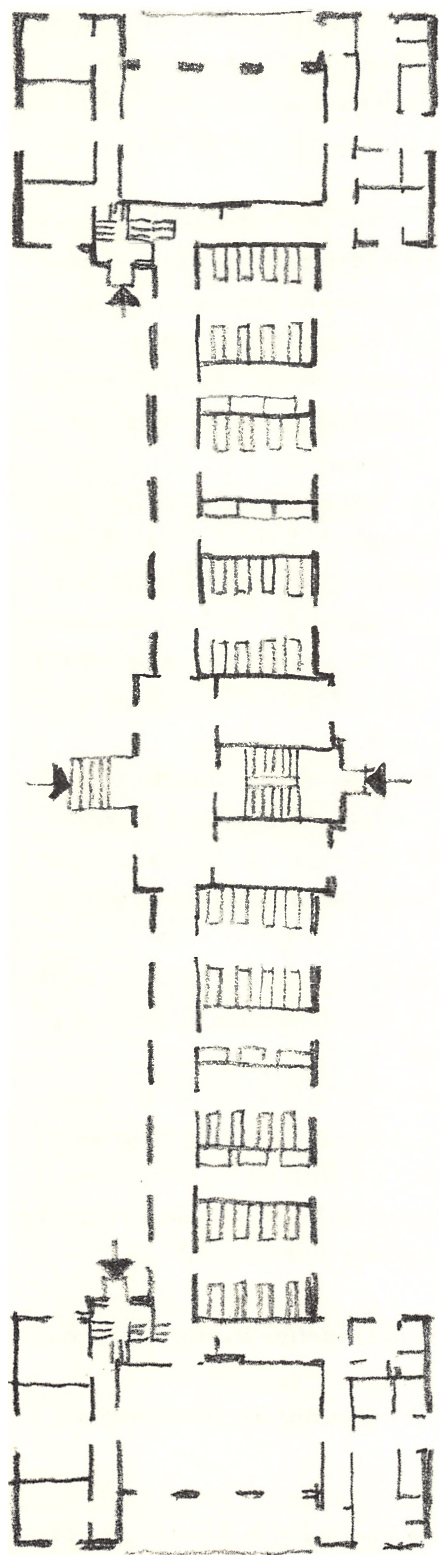
Brejning var den første anstalt i Jylland og kom til at præge udformningen af nye anstalter i mange år.

Ønsket om opdeling i grupper var en stærk og velkommen inspiration for Brejnings arkitekt. Datidens arkitekter var stærkt præget af europæisk arkitektur og skiftede med glæde fra den ene stil til den anden, også inden for samme opgave.

Asylafdeling, Brejning, tegnet af Vilhelm Klein. Asylgården med sine fire bygninger kunne være hovedsæde for en vinbonde i Sydfrankrig.

Asylum section, Brejning, designed by Vilhelm Klein. The estate might be compared to the main residence for a winegrower in Southern France.

Det var arkitekten Vilhelm Klein, der tegnede de første store huse i Brejning. Han havde få år forinden været arkitekt på Karens Minde og Lillemosegaard med Gammelmosehus – altså en mand med erfaring inden for området.

Bygningerne er placeret med stor indbyrdes afstand og fremtræder som 'de røde' og 'de hvide' huse.

Tæt ved indkørslen er bygninger for 150 børn, der er i stand til at modtage undervisning, placeret. Det er store huse af røde mursten i to etager med kælder og tagetage i en art hollandsk renæssance.

Mere centralt på arealet ligger asylgården, fire store huse, pudsede facader med små karnapper, tårnagtige afslutninger inspireret af fransk arkitektur – beregnet for 200 beboere.

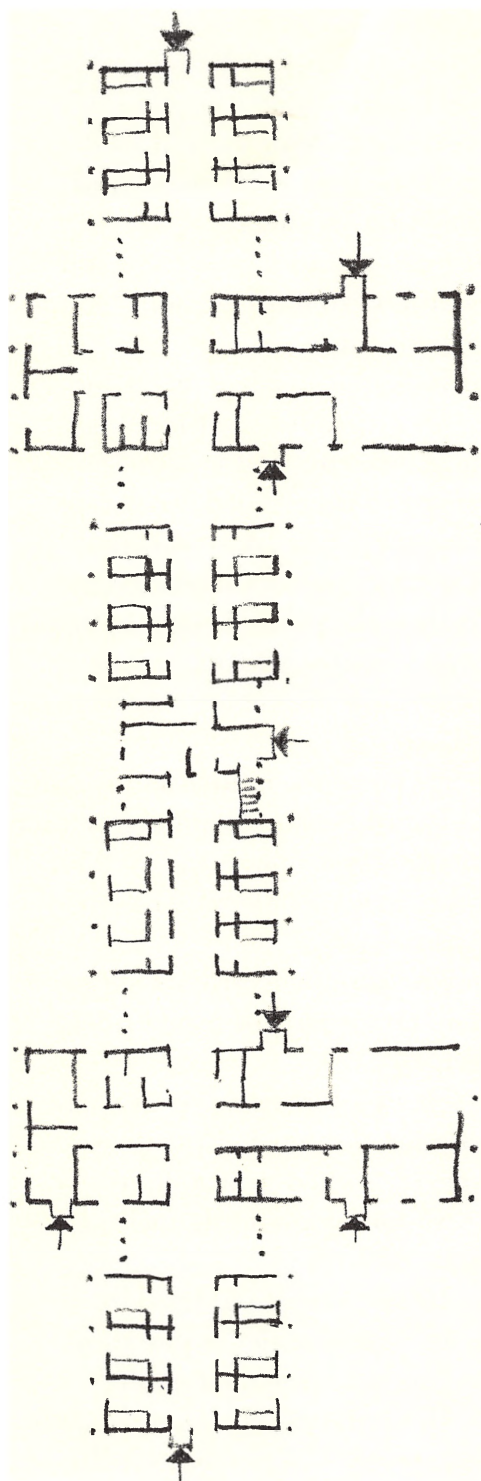
Og endelig i passende indbyrdes afstand en afdeling for arbejdsføre kvinder og én for arbejdsføre mænd med plads til i alt 250 beboere. Store hvidkalkede huse i en mere stilfærdig arkitektur.

Dette meget store byggeri viste sig at ville medføre en meget stor overskridelse af budgettet.

Man forsøgte på forskellig vis at spare; man sløjfede for eksempel et planlagt dampvaskeri og undlod at installere elektricitet, så man klarede sig med petroleumslamper (600 stk.)

Der blev bygget meget på det store areal i de næste år, blandt andet et par store afdelingsbygninger i begyndelsen af 1920'erne. Det er huse i en enkel og smuk formgivning, som glider fint ind i helheden. Arkitekterne var Ernst Petersen og Peder Gram.

Der skete meget i disse år. Brejning blev udvidet med en række lokalinstitutioner-

Bolighuse i Kellers Park. Afdeling med 24 pladser opdelt i fire afsnit á seks med eneværelser, 1968. 1:4.00.

den for området. På Sprogø og Livø blev oprettet små 'åbne' institutioner for småkriminelle kvinder og mænd (1911-1923). Der skulle gå mange år, før de blev nedlagt.

I midten af 1960'erne opstår der igen et pladsbehov. I en lysning i skoven opføres et lille landsbylignende samfund. En-etages gule længer med trægvæle og røde tegltage, der med sine veje og pladser minder om et almindeligt boligkvarter. Der var plads til 240 beboere.

Et ønske om indretning af eneværelser kunne imødekommes, hvis det ikke betød større arealbehov, og hvis det kunne holdes inden for de allerede fastlagte økonomiske rammer. Det kunne det, men værelserne blev derfor ud fra en nutidig vurdering meget små.

Brejning blev ikke desto mindre i generationer modelinstitution for hele udbygningen af Forsorgen og desuden internationalt betragtet som en mønsterinstitution.

Den oprindelige normering var ca. 650 pladser. I 1932 boede der ca. 1400, og i 1955 ca. 1750.

I september 1992 meddelte Vejle Amt, der overtog institutionen ved Særforsorgens udlægning i 1980, at institutionen forventes afviklet inden for en kort årrække, så hele området udbydes til salg.

s. 31: En af de oprindelige asylafdelinger. 1:400.

p. 31: One of the original asylum sections. 1:400.

Residences in Keller's Park. Section for 24 inmates split up in four sections of each six single rooms. 1:400.

Plan af Kellers Park.

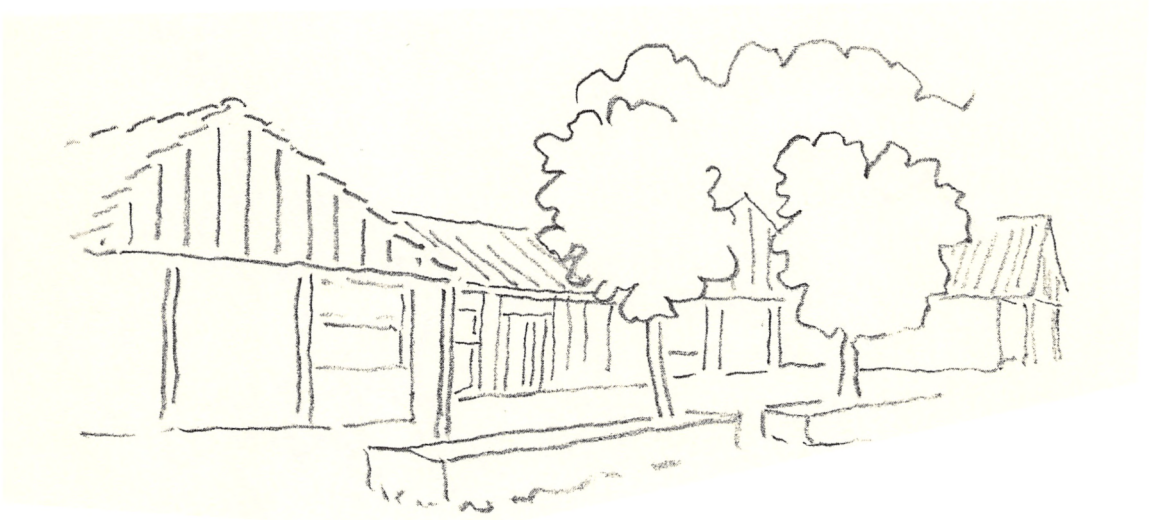
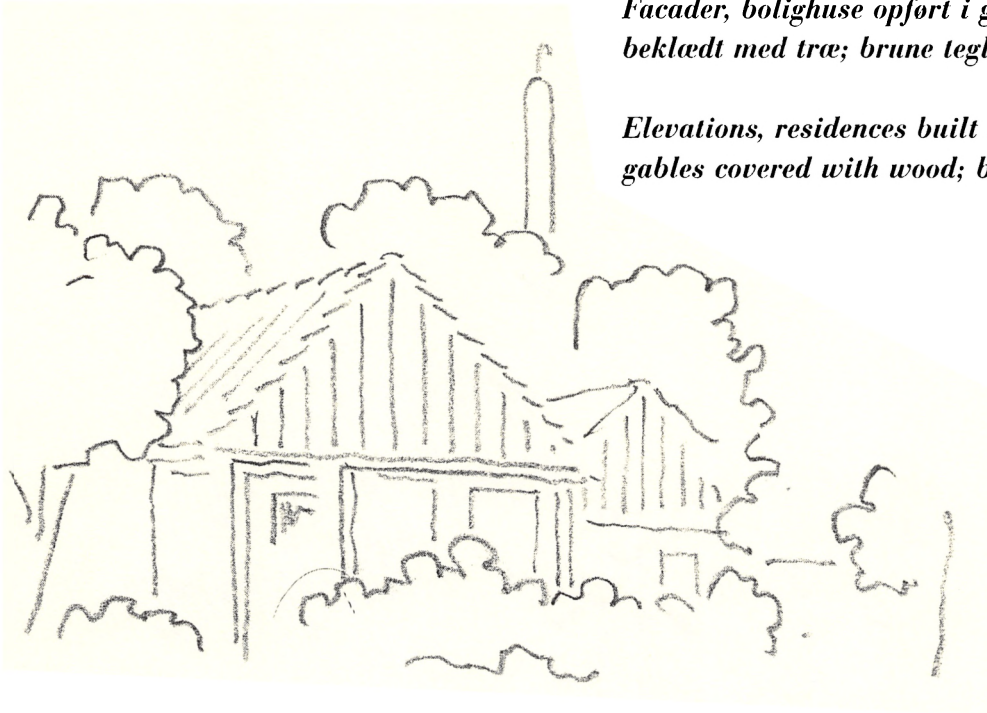
Plan of Keller's Park.

1:4.000.

Facader, bolighuse opført i gule sten; gavle beklædt med træ; brune tegltagsten.

Elevations, residences built in yellow brick; gables covered with wood; brown tile roofs.

Facadeudsnit, bolighusene.

Detail of elevation, the residences.

Boinstitutionen Ribelund

Få år efter at Brejning var taget i brug, vedtog man (1905) en lov om en anstalt ved Ribe, der var klar til indflytning to år efter.

Det er betegnende, at den nye anstalt i de første år hedder 'Aandssvageanstalten ved Ribe'. Man havde den forestilling, at anstalten ikke måtte ligge i byen. Begrundelsen var blandt andet, at de åndssvage, 'skal have lys og luft, at de skal spares for udenforstående menneskers hån, og at byens borgere skal kunne unddrage sig synet af og samkvem med de åndssvage.'

Der blev bygget tre store huse, beliggende omkring en grønning, en børneafdeling, et kvindeasyl og et mandsasyl.

Det er store toetagers pudsede gule huse med udnyttet tagetage.

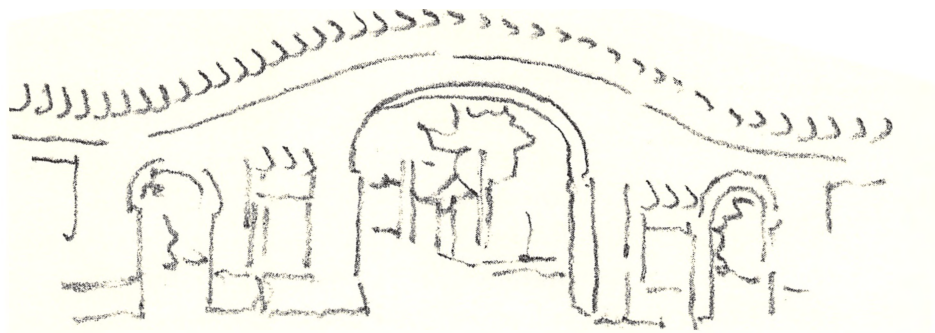
På børneafdelingen er der plads til 30-35 i hver etage med rummelige sovestuer for fire til seks børn og en opholdsstue i hver ende af huset. Tagetagen er indrettet til værelser for medarbejdere og plejemor med fælles, beskedne sanitære installationer. Kvinde- og mandsasylet har hver fem fire-sengs sovestuer og en opholdsstue i hver etage; desuden en en-etages fløj med ti celler. Tagetagerne er indrettet med værelser for medarbejdere. En stor økonomibygning samt diverse funktionærboliger bl.a. forstanderbolig blev der også bygget. Anstalten havde ca. 240 beboere.

Det var arkitekten N.Christof Hansen, der tegnede de første bygninger og den store udvidelse, der kom allerede i 1912. Den omfattede blandt andet en afdeling for arbejdsføre kvinder og en for arbejdsføre

Et af de første asylr.

One of the first asylums.

*Indgangsport
til anstalten.*

*Entrance to
the institution.*

mænd samt en for piger og en for drenge og et sygehus. Husene ligger spredt lidt tilfældigt, nogle lave enetages pudsede huse med afvalmede tegltage og nogle store, kompakte toetagers af røde mursten.

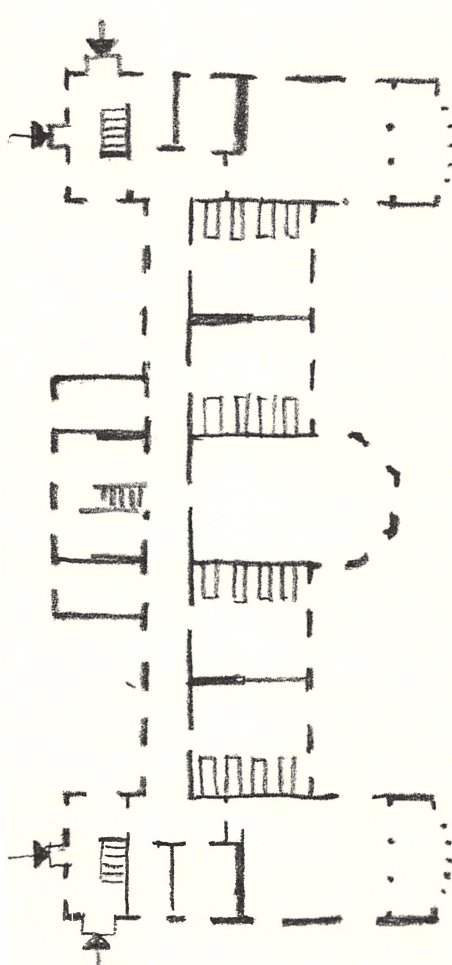
Navnet blev ændret til 'Aandssvageanstalten i Ribe', og anstalten blev samtidig forsvarligt sikret med mur og port med jernlåge og portnerbolig. Jernlågerne blev låst om aftenen og man krævede næsten visum af medarbejderne, hvis de ønskede at forlade stedet efter fyraften.

Anstalten fik sin egen kirkegård med ligkapel og sektionsstue. Mange år senere blev kirkegården nedlagt, kapel og port fjernet, og der blev bygget medarbejderboliger vendt imod byen.

I 1928 overtager anstalten en tidligere efterskole i Løgumkloster, og man får nu plads til ca. 490 beboere.

I årene lige efter krigen var der behov for flere pladser overalt i landet – også i Ribe. Anstaltens bestyrelse besluttede i begyndelsen af 50'erne (byggeperiode 1953-1959) at opføre institutionen Nørrelund på et ensomt beliggende areal nogle kilometer uden for Ribe.

Anlægget består af fire énetages huse til hver 92 beboere, fordelt på otte- og seks-sengs stuer og forbundet med mindre bygninger og en køkkenbygning, alt sammenbygget i en ring omkring en stor plæne.

Plan af børneafdeling.

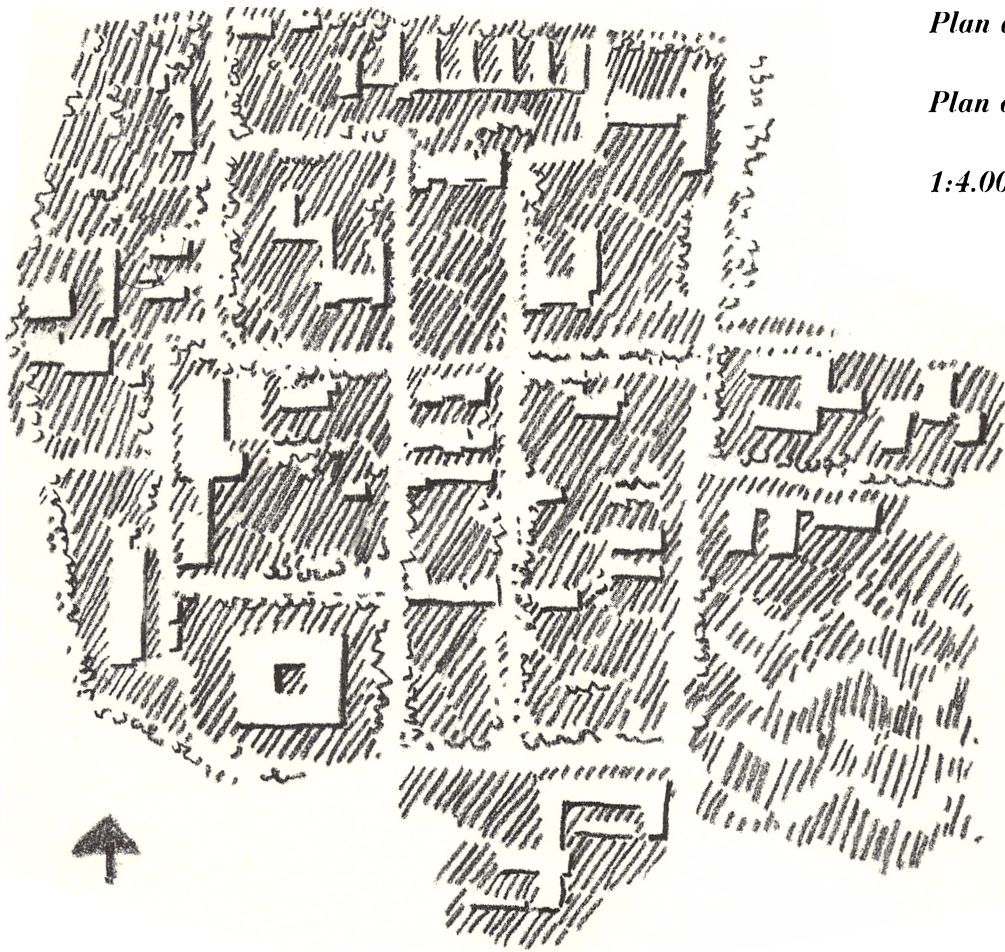
Plan of a children's department.

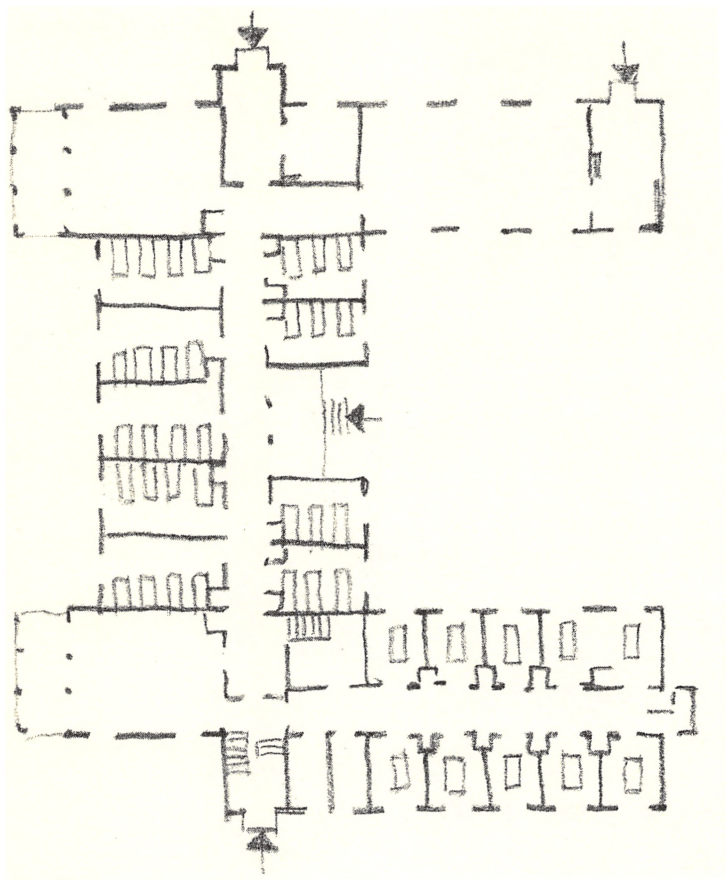
1:400.

Plan of Ribelund.

Plan of Ribelund.

1:4.000.

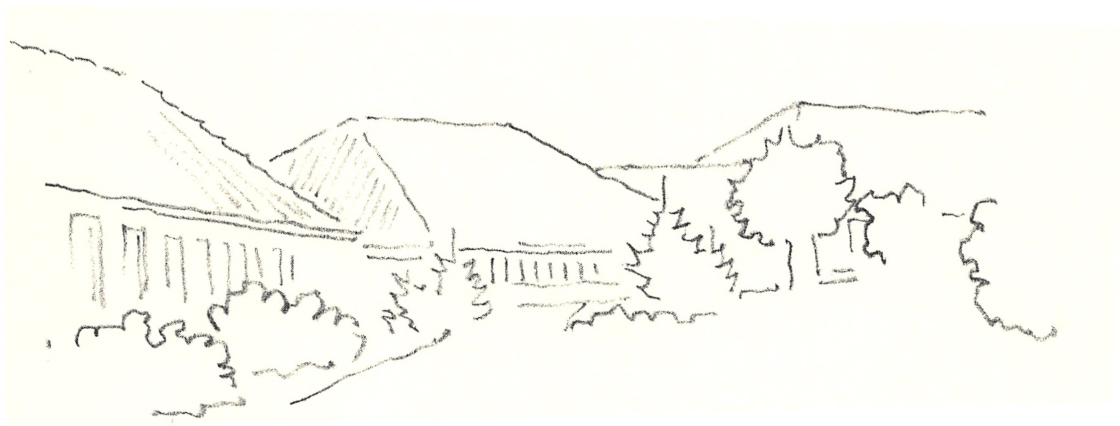

Ribelund, de store afdelingsbygninger anvendes i dag til mange forskellige formål, blandt andet politistation, teknisk forvaltning og ungdomsboliger.

Ribelund, the big department buildings have been converted to be used for many different purposes, for instance police station, technical administration and for youth residences.

1:400.

Nørrelund. De store afvalmede røde tage præger bebyggelsen på en formildende måde.

Nørrelund. The big red hipped roofs mark the buildings in a softening way:

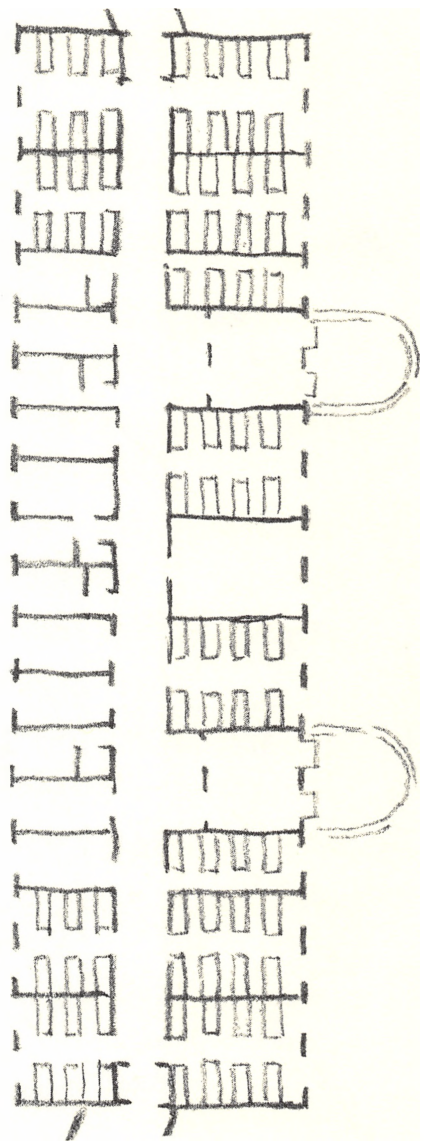
Nørrelund

Husene er af røde mursten med afvalmede tegltage i en strengt symmetrisk arkitektur. Det er mærkeligt at tænke på, at de første asyler på Ribelund havde 20-30 beboere pr. etage mod Nørrelunds 92, og at man i samme periode øst for Storebælt planlagde huse med 16 og 32 beboere med værelser til tre og én person.

I løbet af 60'erne byggedes der igen i Ribelund, små afdelinger i overskuelige mål. I 1970 var der på hele institutionen ca. 800 beboere og omkring 800 medarbejdere.

I dag er en række af de mindre huse indrettet til selvstændige bofællesskaber med i alt ca. 150 beboere, og det er lykkedes at genbruge en del af de store gamle bygninger. Sygehuset, der lå ud til bygaden, er indrettet til politistation; der er indrettet forskellige undervisningsinstitutioner, byens tekniske forvaltning er flyttet herud, og 54 ungdomsboliger for unge fra byen er det blevet til. På et tomt areal er der bygget ældreboliger.

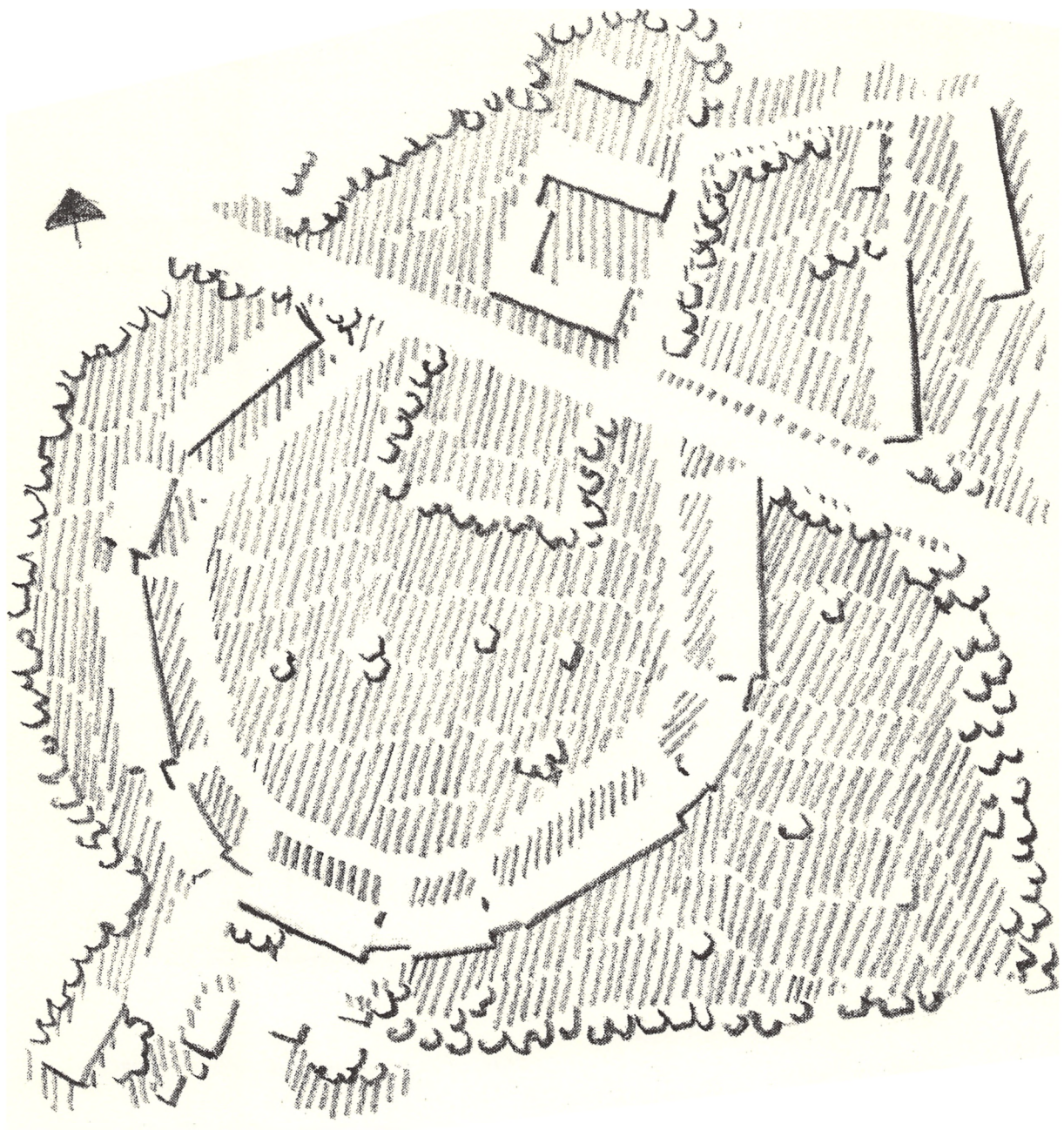
I dag eksisterer anstalten i Ribe ikke længere. Også Nørrelund er ude af drift, og man forsøger at sælge anlægget. Ribelund er i dag en smuk park i byen!

Plan af et patientafsnit med 90 senge.

Plan of a patient ward with 90 beds.

1:400.

Nørrelund.

Plan af det samlede anlæg.

Plan of the entire layout.

1:2.000.

Løgumgaard Løgumkloster

I 1928 overtog Ribeanstalten den tidligere efterskole i Løgumkloster. Udover skolebygningen fulgte tre andre bygninger med i købet som med N.Christof Hansen som arkitekt indrettedes som filial af Ribeanstalten. Der blev plads til 50 piger, 25 arbejdsføre kvinder og 50 drenge og 25 arbejdsføre mænd.

I 30'erne opførtes blandt andet et mandshjem og i 40'erne et børneasyl.

Ved åndssvageudvalgets pladsundersøgelse i 1956 konstaterede man en overbelægning på 110 pladser (i forhold til en forsvarlig belægning), og at seks af institutionens syv afdelinger burde ombygges.

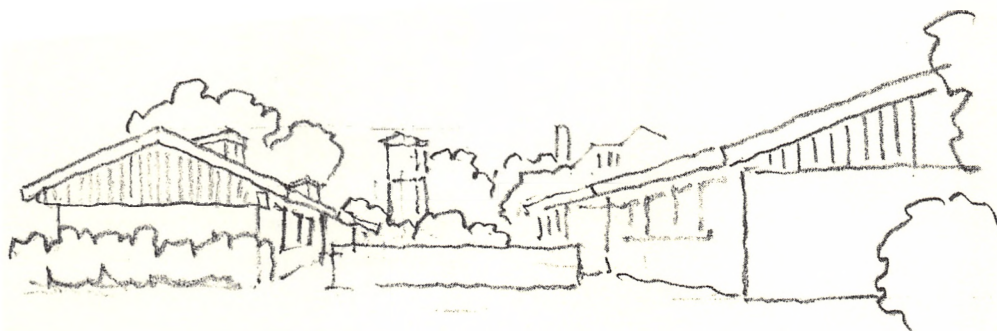
I begyndelsen af 60'erne var der planer om at bygge en afdeling for 20 kvinder. Et hus til 20 beboere var på det tidspunkt meget acceptabelt. Under skitseringen nåede man frem til en løsning med to fløje

med hver ti beboere, men bygherren sagde: 'Hvad med fire huse med fem beboere i hver inden for de samme økonomiske rammer?' – og sådan blev det. Arkitekten var C. F. Møllers tegnestue, Henning Jensen. Det fik stor betydning for den videre planlægning på landsplan, faktisk også uden for landets grænser. Løgumgaard, som institutionen hedder, er senere udvidet med flere 'småhuse'.

I 1980 overgik området til Sønderjyllands amt og er i dag 12 selvstændige boafdelinger.

I løbet af de år, der er gået siden da, er beboerantallet reduceret fra ca. 190 til ca. 120. Mange er flyttet til egen bolig, bofællesskaber og lignende; tilbage er kun enkelte beboere, der har boet her i en menneskealder og ikke ønsker at flytte, samt nogle svært udviklingshæmmede med psykiske og fysiske handicap.

For disse beboere forsøger man ad pædagogisk og anden vej at skabe en rimeligt aktiv tilværelse samtidig med, at man fra institutionens side gør en indsats for, at alle boliger bliver indrettet handicapvenligt.

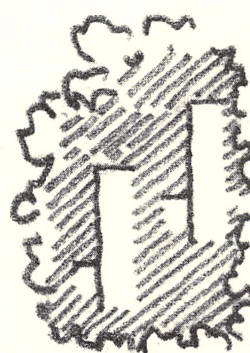
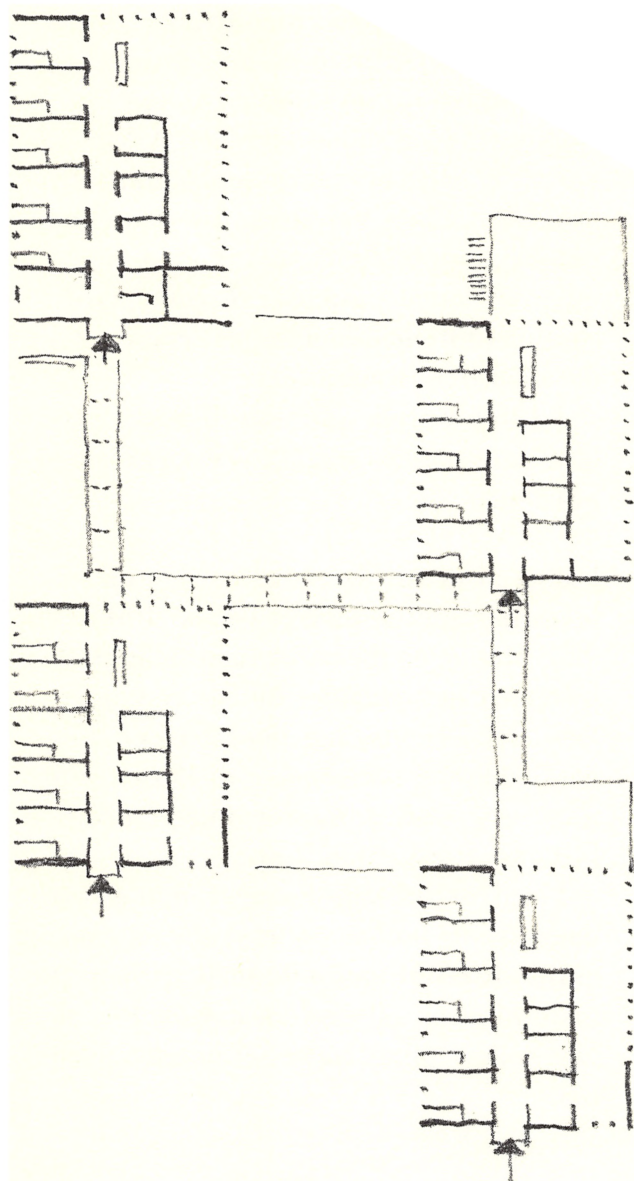
Løgumgaard, 'De fire små hjem'.

Løgumgaard, 'The four little homes'

Plan af boligafdelingerne.

Plan of the residential sections.

1:400.

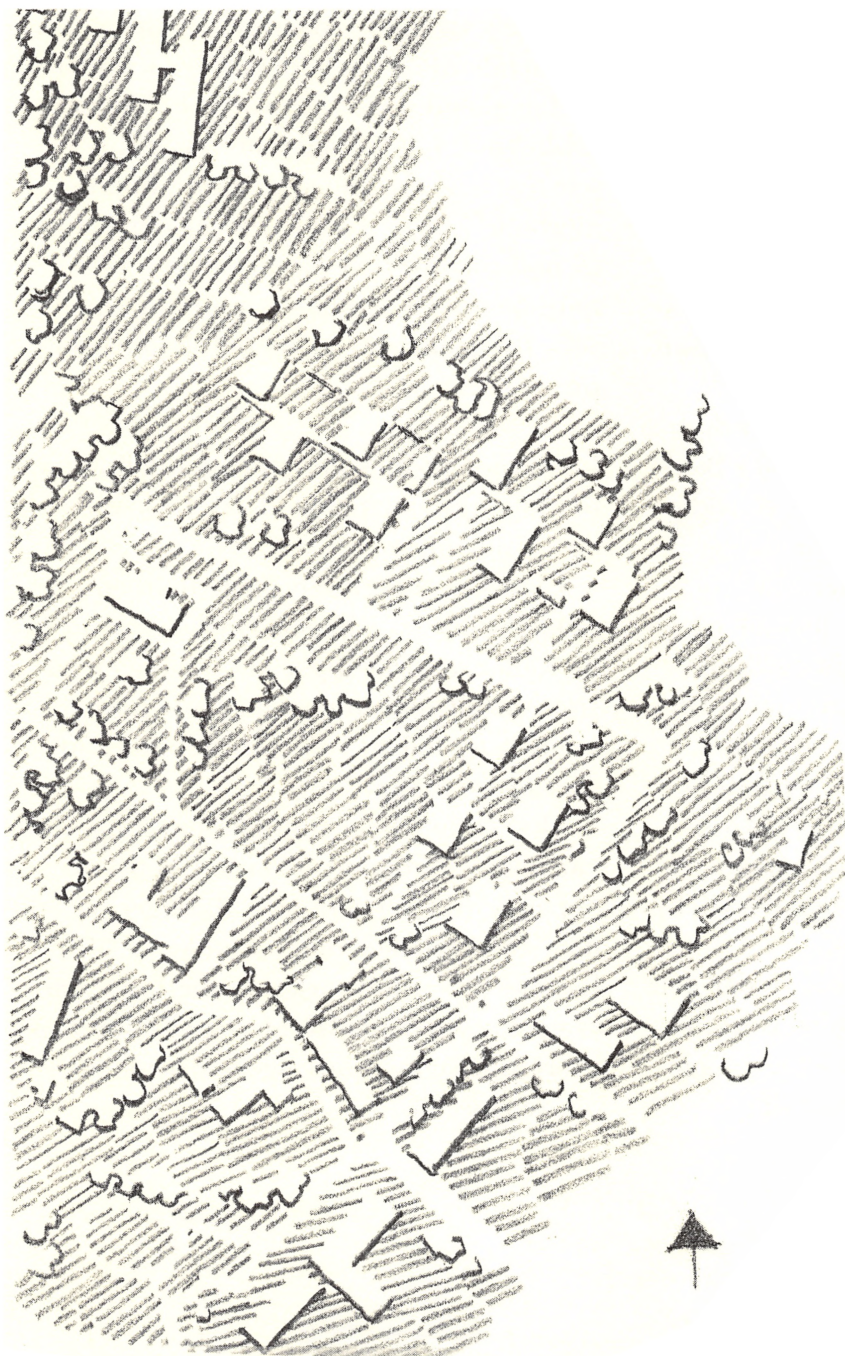
*Skitse til oprindeligt projekt,
to gange ti beboere.*

*Draft for the original project,
two times ten inmates.*

Plan af Løgumgaard.

Plan af Løgumgaard.

1:2.000.

Hammer Bakker

Som tidligere nævnt blev anstalten i Brejning taget i brug omkring århundredeskiftet, og Ribeanstalten kort efter (1907), men man manglede en anstalt i Nordjylland, og da et stort areal i Hammer Bakker, nord for Ålborg, blev stillet til rådighed, gik man i gang med at planlægge 'Aandssvageanstalten ved Vodskov'.

Udformningen af den nye anstalt var klart inspireret af de tanker, Chr. Keller havde gjort sig ved planlægningen af Brejning få år før. Oprindeligt var det tanken at bygge seks store pavilloner til 640 beboere. Men da krigen (1914-1918) var brudt ud, dæmpedes byggeaktiviteten, og der blev kun bygget én pavillon. Arkitekten var Andreas Clemmensen.

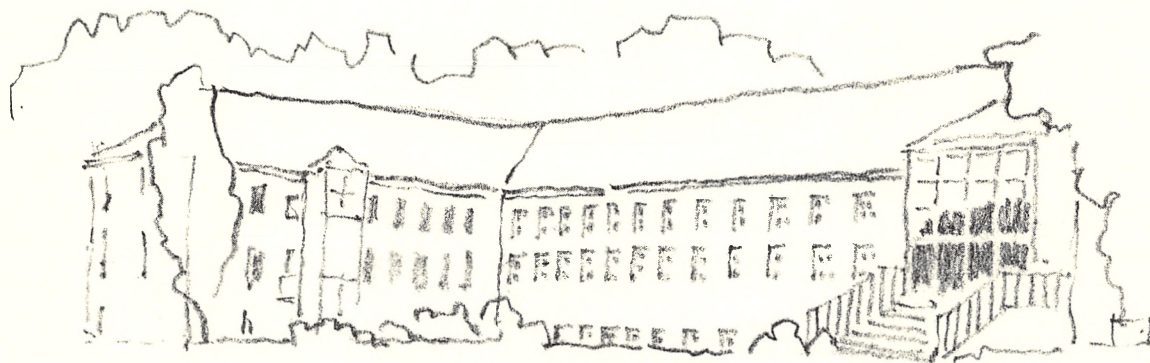
Først i slutningen af 30'erne finder den videre udbygning sted. Det bliver arkitekten C.F. Møller, der kommer til at præge byggeriet mange år frem. Samtidig

etableres en filial i Mariager, Sødisebakke, bestående af en asylafdeling for kvinder og én for mænd. Også her var C.F. Møller arkitekten. I 1951 tog man i Vodskov et par nye asylafdelinger og en ny funktionærbolig i brug. I asylerne var der plads til omkring 40 beboere pr. etage. Af sanitære faciliteter fandtes ét toiletrum med seks fritstående wc'er og otte håndvaske pr. etage.

I 50'erne opførtes der en vagtafdeling med to afdelinger for henholdsvis 15 kvinder og 15 mænd.

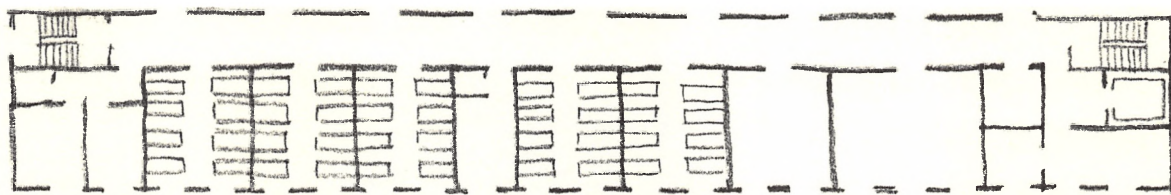
I løbet af 60'erne byggede man en række specialafdelinger. Ønsket var ud fra de Kellerske principper at etablere en så stor anstalt som muligt for både børn, kvinder og mænd i så stor indbyrdes afstand som muligt.

Med en overbelægning på omkring 130 var man i midten af 50'erne i Vodskov oppe på 800 beboere og i Mariager på 200 med en overbelægning på omkring 60 i forhold til 'en forsvarlig normering' (Åndssvageudvalgets pladsundersøgelse foretaget i forbindelse med udvalgets arbejde 1954-58, se side 93).

Moderniseret skolehjem, i dag indrettet til voksenskole.

Modernized boarding school. Today converted into use for adult education.

Plan af afdelingen.

1:400.

Plan of the section.

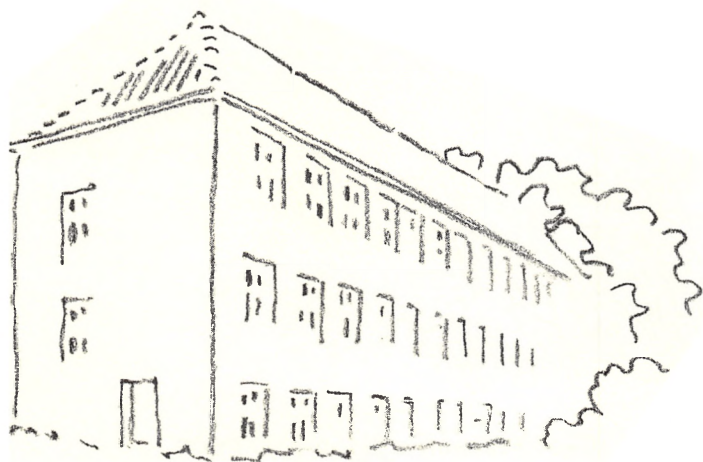
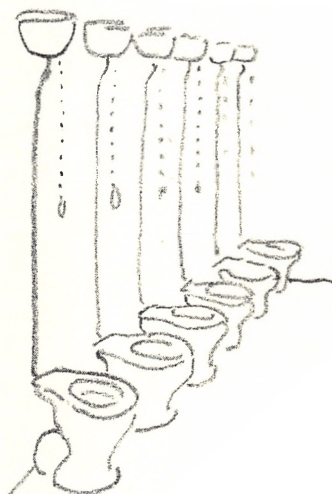
Amtskommunen overtog i 1980 Vodskov med i alt 40 bygninger (etageareal: 38.000 m²). Sødisebakke, Mariager, overgik ved samme lejlighed til Århus amtskommune.

Bygningerne i Vodskov varierer meget i størrelse, asyler, skolehjem i to og tre etager. Alle opført i mørkerød teglsten med afvalmede, røde tegltage. En meget stram og nøgtern arkitektur. Det dramatisk kuperede terræn med skov, grønninger, lyngbakker og landbrugsarealer er en del af naturreservatet 'Hammer Bakker'. Den store spredning af husene og de enkelte afsnits form og bevoksning giver området en grøn karakter og et tiltalende miljø.

I forbindelse med overtagelsen ændrer amtsrådet navnet til 'Hammer Bakker' og

starter en afvikling, blandt andet ved udflytning af beboere til små spredt beliggende boenheder.

I 1989 var 11 af de store afdelingsbygninger og inspektørboligen overgået til andet formål.

Facade of asylafdeling, 1955.

Elevation of the asylum section, 1955.

Plan · Hammer Bakker, 1:4.000.

Plan of Hammer Bakker, 1:4.000.

Sødisbakke Mariager

Anstalten i Mariager blev anlagt i 1940 som en filial-anstalt under Vodskov.

Senere er den overtaget af Århus Amtskommune. Sødisbakke er opført af Mariager kommune på en smukt beliggende grund, højt over byen. En grund Åndssvageforsorgen lejede af kommunen.

Arkitekten C.F. Møller har projekteret alle væsentlige bygninger i etager som nævnt nedenfor. Anstalten bestod i starten af to asyler for henholdsvis kvinder og mænd, en funktionærbolig og en inspektørbolig med kontor.

Institutionen skulle huse 166 beboere plus funktionærer, men blev i løbet af krigsårene, hvor alt byggeri lå stille, belagt med et par hundrede beboere.

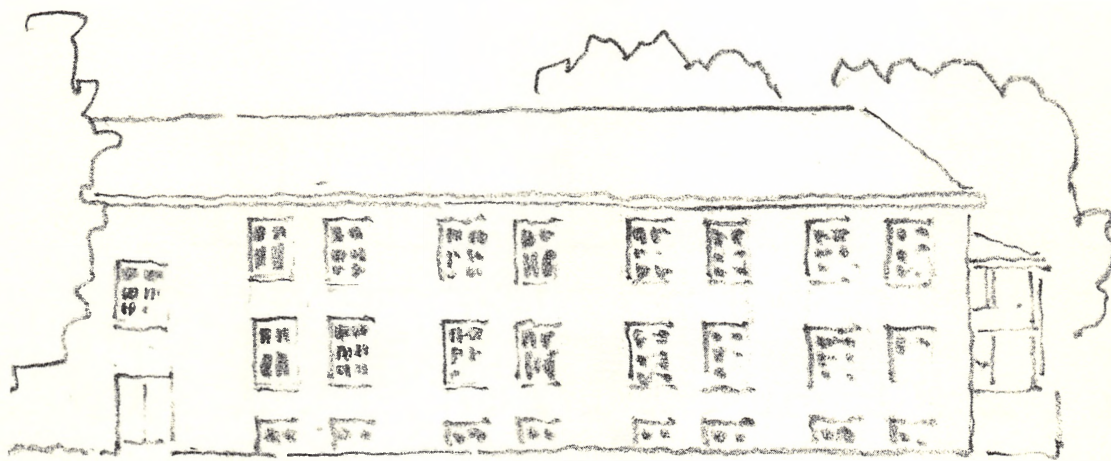
Planløsningen for de første huse var ingen fornyelse: ottesens stuer, to celler, plejemorlejlighed placeret ved hovedtrappen uden eget køkken eller bad.

I 1958 udvides institutionen med en ny afdeling beregnet til 104 beboere og en funktionærbolig (der i 1964 blev suppleret med endnu en). I 1970'erne startede en modernisering af de store afdelinger, der blev opdelt i mindre afsnit; der blev installeret elevatorer, og toilet- og bade forhold blev forbedret.

En af de oprindelige funktionærboliger er i dag indrettet til administrationskontorer, mødelokale m.v. De øvrige er ombygget og indrettet til boafdelinger.

Det oprindelige Sødisbakke og den første store udvidelse er store huse; facaderne er gult murværk med røde tegltage og en meget regelmæssig vinduesinddeling. Det er huse i to etager og med høj kælder, der giver plads til diverse tekniske anlæg: Varmecentral, vaskeri og køkken.

Den seneste udvidelse i 60'erne er et meget tiltalende énetages anlæg.

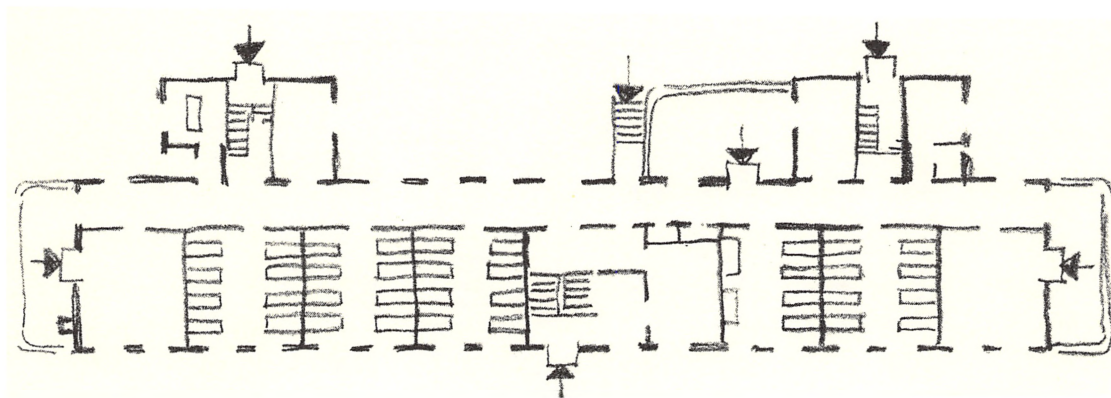
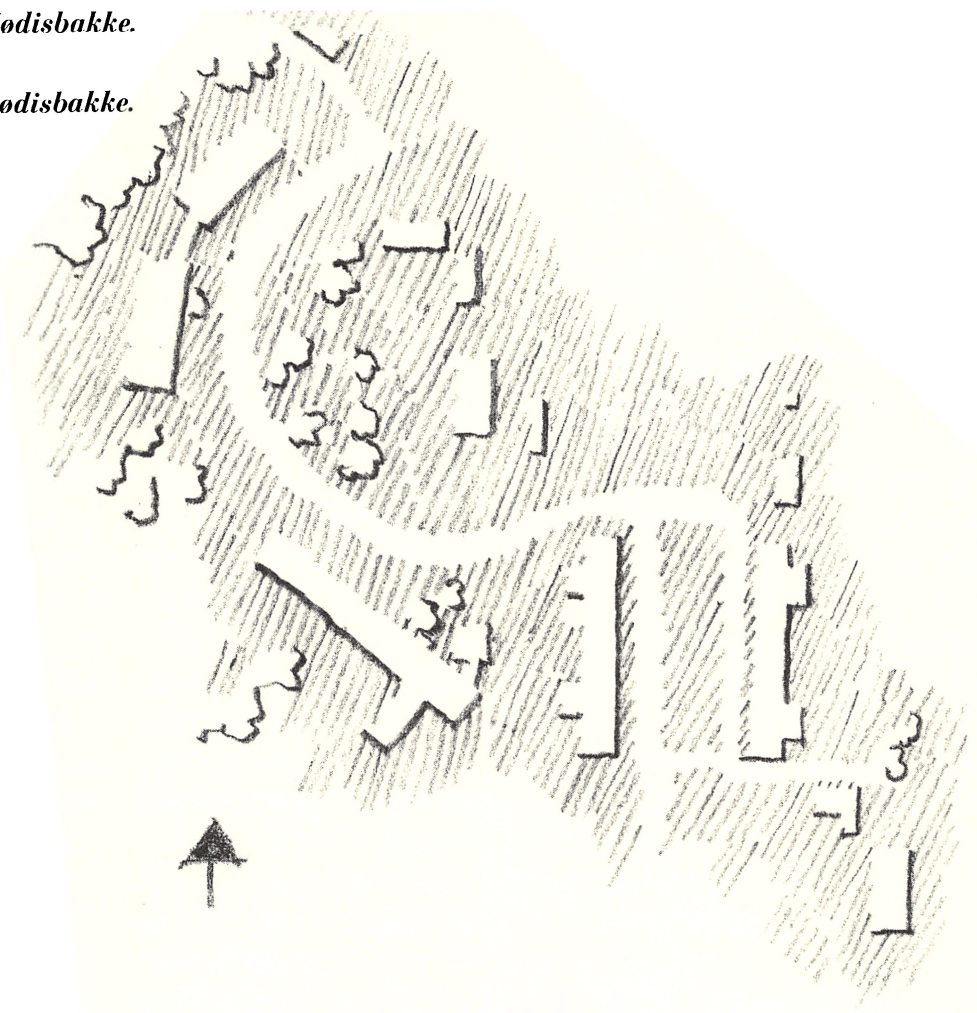
Sødisbakke. En af afdelingsbygningerne fra institutionens start. 1:400.

Sødisbakke. One of the section buildings from the start of the institution. 1:400.

Plan af Sødisebakke.

Plan of Sødisebakke.

1:2.000.

*Plan af en af de oprindelige
afdelingsbygninger.*

*Plan of one of the original
department buildings.*

Rødbygaard

I Bestyrelsen for Østifternes Åndssvageanstalts beretning om tiden fra midten af 20'erne til midten af 50'erne, er især lokalemangelen et gennemgående tema.

Der er beskrivelser af, hvordan man på de enkelte anstalter har kunnet inddrage dette eller hint rum og dermed forøge normeringen med to til fire beboere.

Rødbyhavn, der ligger ca. 6 km fra Rødby købstad på Lolland, var udsat for et økonomisk sammenbrud i 1929, der gjorde, at alle områdets bygninger blev sat til salg.

Da bestyrelsen for Østifternes Åndssvageanstalt ville købe stedet, var ti ejendomme allerede solgt til nedrivning (for at blive genopført i Københavns-området) og ud over de bygninger man fik tilbudt gra-

tis af kommunen, var de resterende særdeles billige.

Med de tidligere anstalters placering i erindring forstår man, at en naturskøn og passende isoleret beliggenhed var væsentlige faktorer.

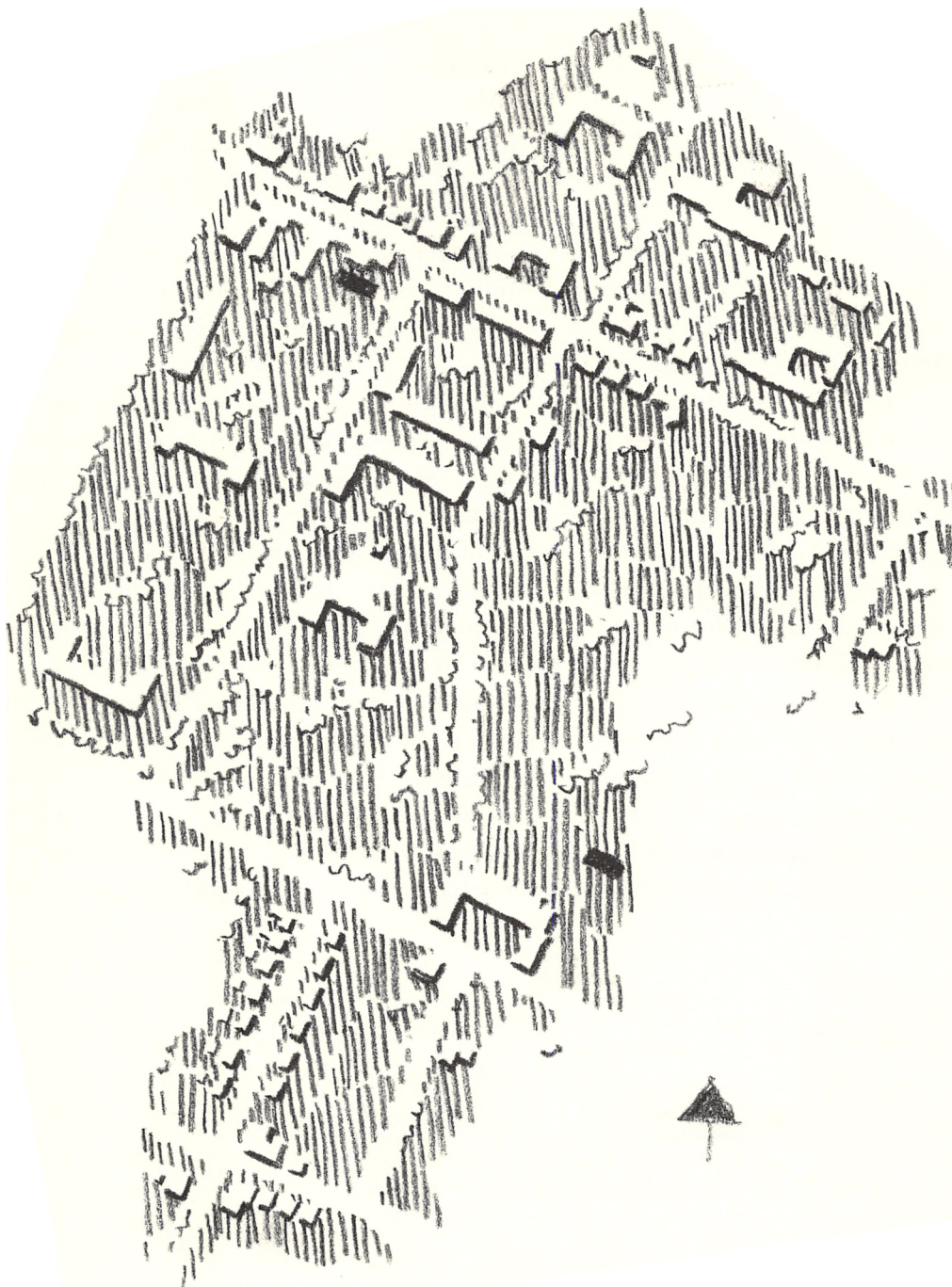
Ønsket om isoleret beliggenhed opfyldte Rødbyhavn til fulde – man måtte faktisk skifte tog tre gange på vejen fra København.

Man købte så at sige en *by*, der var billigt til salg, og åbnede en *anstalt*: Rødbygaard. Nogen egentlig fornemmelse for, hvad et sådant lille bysamfund kunne bruges til, havde man desværre ikke. Den afsides beliggenhed – det var før nogen havde tænkt på 'porten til Europa' – fristede til i de kommende år at bygge en række specialafdelinger og sikringsafdelinger for beboere, der var til fare for den offentlige sikkerhed, omgivet med hegn af fem meter høje betonmure som beskyttelse mod resten af området og senere, i 1939, på selve anstalten to vagtafdelinger.

Rødbygaard, gadebillede. Den gamle skibsværftsby bestod af enfamiliehuse og rækkehuse. Mange blev sammenbyggede, da anstalten flyttede ind. Gaden her har gulkalkede huse i 1½ etage og er den mest harmoniske del af institutionen.

Rødbygaard, street scene. The old shipyard town consisted of one-family houses and row-houses. Many of them were connected when the institution moved in. This street has yellow houses in 1½ storey and is the most harmonious part of the institution.

Plan af Rødbygaard.

Plan af Rødbygaard.

1:2.000.

*Facadeudsnit
af lukket afdeling.*

*Detail of elevation
of a locked ward.*

De to vagtafdelinger, der i arkitektonisk henseende er meget pæne huse, er ligesom næsten alle nyanlæg ude af mål med den eksisterende bebyggelse og til stor skade for det småbymiljø, det var i starten.

Man noterer sig desuden fra en senere årsberetning, at man ved Koføedsvej har anskaffet jernlåger, der lukkes om natten. Senere er disse låger afløst af 'Adgang forbudt'-skilte på tre sprog!

Allerede i Bestyrelsens årsberetninger fra 1922-26 finder man, at anbringelsen af de forbryderiske åndssvage voldte vanskeligheder, kun Ebberødgaard kunne optage

alumni af denne art, men rådede ikke på daværende tidspunkt over egentlige lukkede afdelinger.

En anden gruppe, der omtales, var de åndssvage med tilbøjelighed til vagabondering. Problemet var ikke så stort som med den første gruppe, idet den bortgåede, der ikke kunne klare sig på egen hånd, en dag eller to senere almindeligvis blev bragt hjem til afdelingen.

Man havde hidtil brugt sikringsafdelingerne i Nykøbing S. og Livø. Disse to anstalter var imidlertid fuldt belagt. Der var alvorlige overvejelser, om at oprette en ø-anstalt som Livø eller en anstalt specielt

til disse grupper i nærheden af Ebberødgaard eller Rødbygaard.

Rødbygaard blev valgt – 172 km fra hovedstaden. Man var bekymret for Ebberødgaards nære beliggenhed til hovedstaden, og samtidig gjorde de tekniske anlæg på Rødbygaard etableringen billigere.

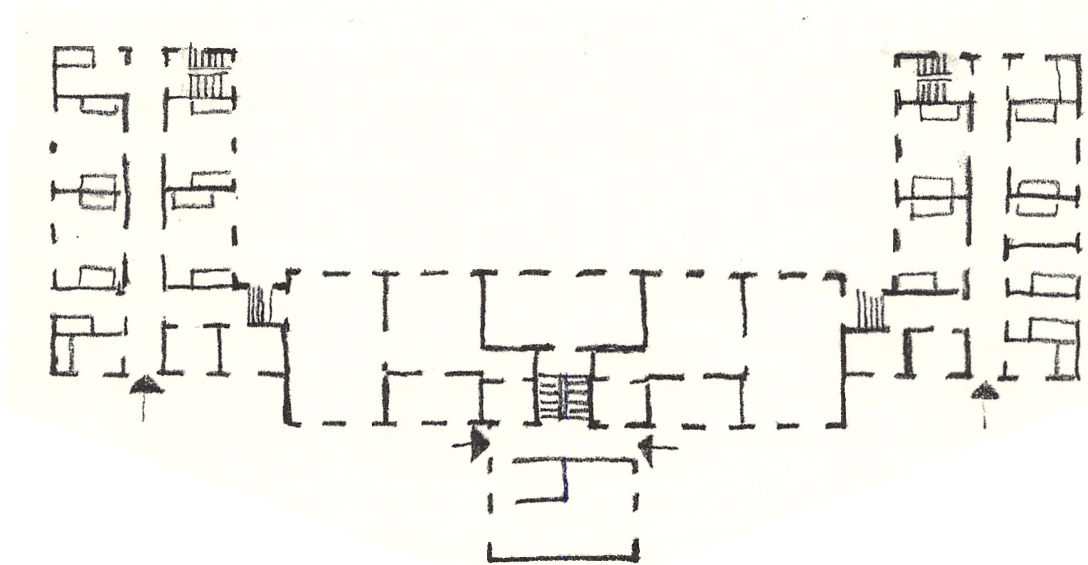
Fra diverse beretninger er her medtaget nogle eksempler for at beskrive datidens programmering af byggeopgaver for åndssvagevæsenet, og de tanker de ansvarlige gjorde sig. Om sikringsanstalten skriver bestyrelsen blandt andet: 'Ved Rødbygård opføres to adskilte anstalter. Anstalten for åndssvage med vagabonderende tilbøjeligheder (Livø-typen) indrettes som en pavillon for arbejdsføre åndssvage med fire afdelinger, hver med plads til 18 alumner. I tilslutning hertil indhegnes ca. 1 ha jord med trådvæv.

For de asociale alumner (Nykøbing-typen) opføres en anstalt, hvortil Langenhorneranstalten ved Hamburg og sikringsanstalten i Nykøbing Sj. tjener som mønster.

Anstalten får 30 pladser, delt i to adskilte afdelinger med 15 alumner i hver. Der indrettes enkeltværelser til alle alumnerne. De 15 værelser placeres om en let oversigtbar, lys gang. Dette afsnit af bygningen kan aflåses fra dagrummene.

Der indrettes rigelig værkstedsplads til samtlige alumner, således at fire arbejder sammen. Ved siden af værkstederne indrettes dag- og spiserum. Umiddelbart op til bygningen ligger en af en fem meter høj mur indhegnet gårdsplads så stor, at den kan anvendes til sport (fodbold o.l.).

Det var nok første gang, man inden for Åndssvageforsorgen indrettede små afdelinger med eneværelser!

Plan af lukket afdeling. 1:400.

Plan of a locked ward.

Byen bestod af nogle små veje eller stræder, der var præget af byens fortid som en skibsværftsby, der fik så brat en afslutning. Små enetages huse langs vejene, nogle sammenbyggede efter overtagelsen for at kunne bruges til anstaltformål, – nogle røde, nogle hyggelige gulkalkede længer og en vej med meget små dobbelt-huse, bygget som arbejderboliger til værftet og senere i mange år brugt som funktionærboliger.

Hvor man for andre anstalters vedkommende ser en mulighed for at anvende en del af de store bygninger, er noget tilsvarende svært på Rødbygaard.

En række funktionærboliger ville formentlig være egnede til spredte bofællesskaber – men by-miljøet led under det byggeri, der foregik i 1929 og 1939 – en skade, det er svært at rette op på.

Pr. 31.12.1991 er Rødbygaard nedlagt, og en del af bygningerne indrettet til forskellige former for bofællesskaber.

Sølund Skanderborg

I 1934-36 opførte Skanderborg kommune fire pavilloner i 'en lysning i skoven' tæt ved Skanderborg by.

Arkitekten var Peder Gram, der tidligere havde arbejdet med diverse udvidelser i Brejning. Det var anstalten i Brejning, der i en årrække lejede institutionen for så senere at overtage den.

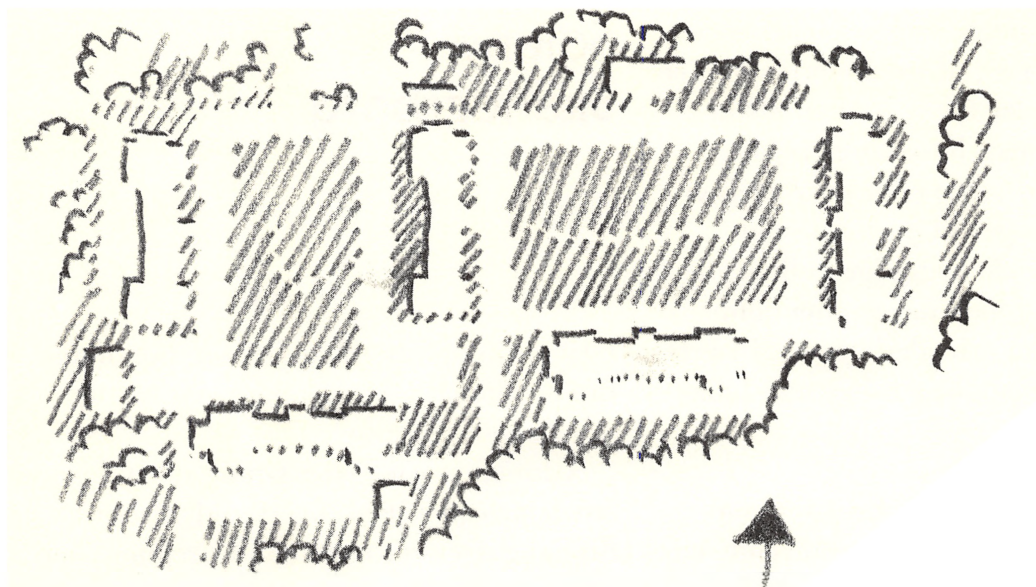
Arkitekten C.F. Møller projekterede i 1952 endnu en pavillon. Byggeprogrammet for en asylafdeling – som de hed dengang – var meget enkelt med en stor midterfløj, der ved hver gavl er afsluttet med en mindre tværføj.

Kælderetagen rummede en række fællesfunktioner, ofte af teknisk art. Stue og første sal afdelinger med sengestuer fra fire til tolv beboere, og som noget specielt for Sølund boede der også beboere i tagetagen, almindeligvis i tosengsstuer. Der var ca. 100 beboere i hvert hus.

Det er pudsede, hvide huse i 2½ etage med afvalmede røde tegltage.

På et stort areal (23 ha) mellem den gamle institution og Skanderborg by byggede man i begyndelsen af 70'erne 18 nye bolighuse beregnet for 12 beboere hver.

Området fremtræder som en stor, kuperet grønning med skov og kratbeplantning og med en smuk udsigt over de tilgrænsende søer og skove.

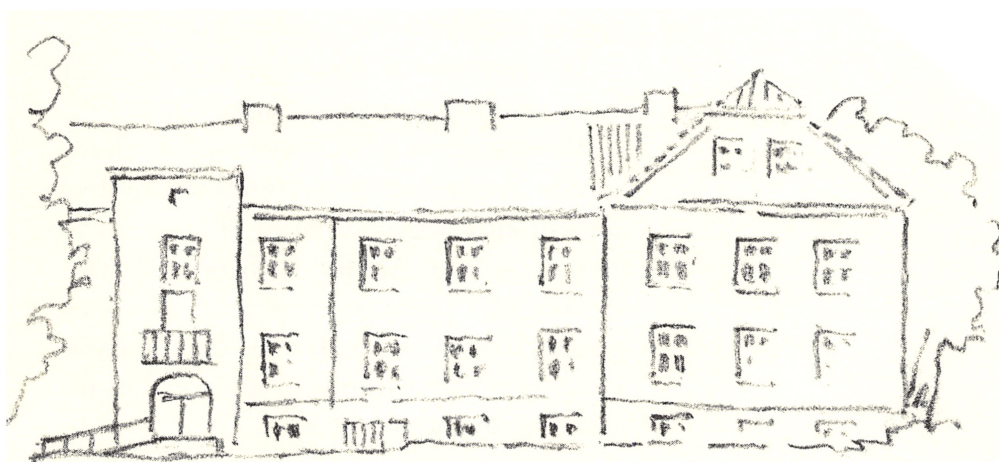

Plan af det oprindelige Sølund.

Plan of the original Sølund.

Her er husene placeret parvis – hvert hus er formet omkring et atrium; gangarealerne er her opholdsarealer med store vinduer ud til atriet. Værelserne er rummelige, fælles forrum for to værelser, men med hver sit toilet og bad.

Husene er i én etage og bygget af præfabrikerede betonelementer, der klart markerer sig i facaden op til vinduesbrystningerne, hvorefter resten af huset op til det flade tag er beklædt med corten-stål, der

Sølund, et af de oprindelige asylter.

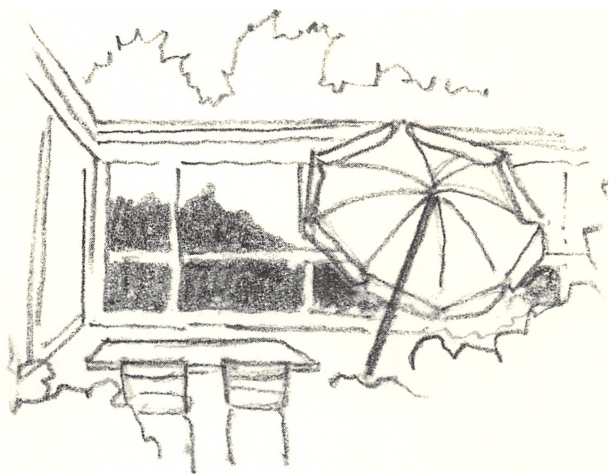
Sølund, one of the original asylums.

afsluttes med en bred, meget markant afslutning.

Husene er smukt placeret i terræn og i forhold til hinanden. De virker umiddelbart lidt tillukkede, indtil man oplever det åbne meget charmerende gårdrum.

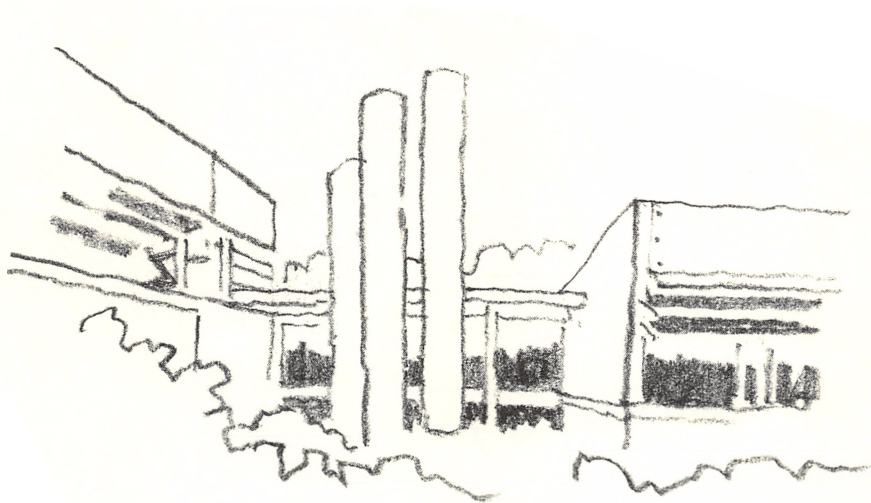
Man vil nok i dag vurdere det som en stor udvidelse, men med meget smukt placerede, velindrettede boliger.

De gamle asylafdelinger forsøger man i disse år at sælge eller bruge til andre formål.

Boligafdelingernes atriumgård; hvert enkelt hus er udformet omkring et charmerende gårdrum.

The atrium of the residential sections; each house is built around a charming atrium.

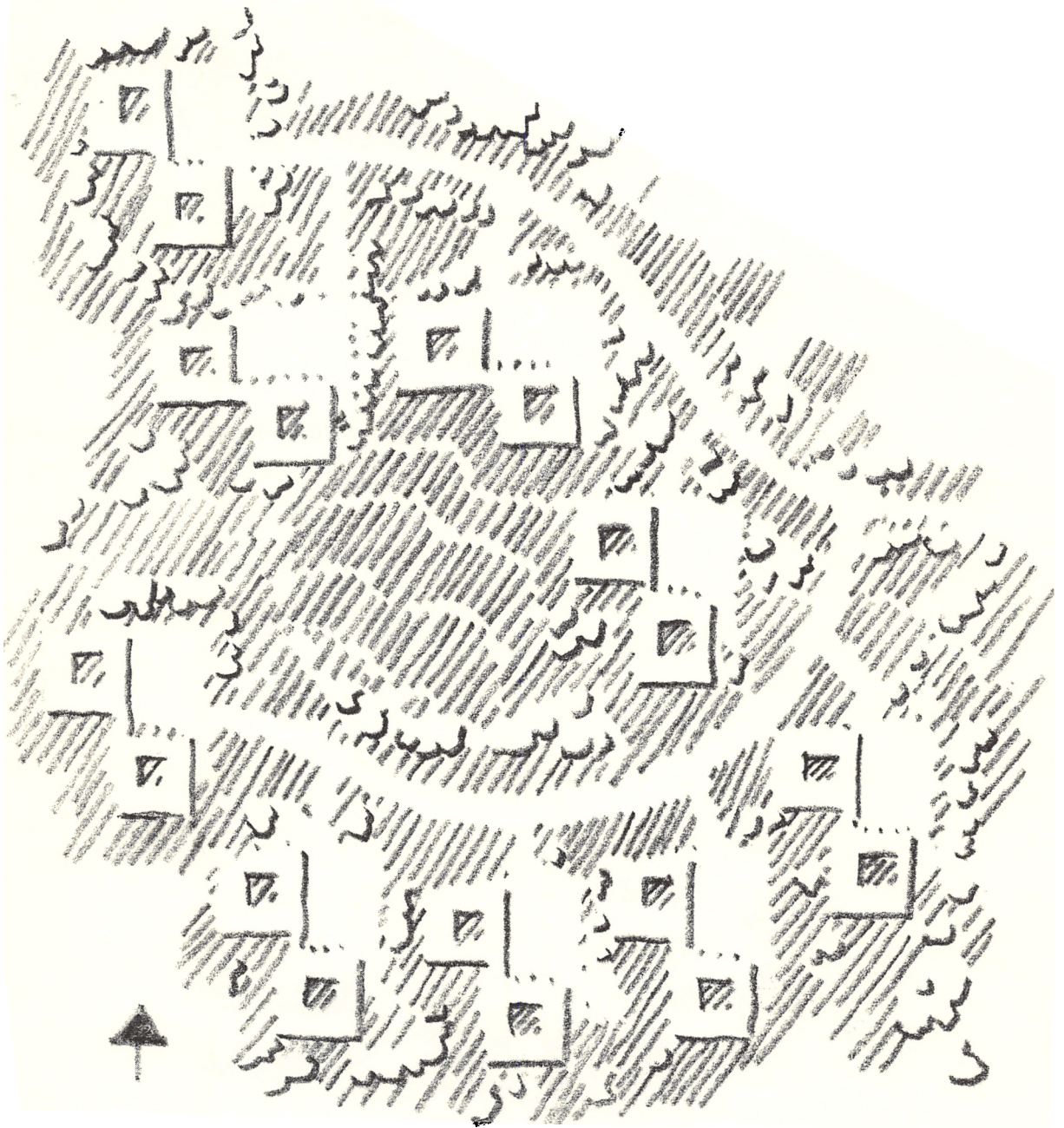
Sølund, eksteriør, boligafdelingerne.

Sølund, exterior of the residential sections.

Beliggenhedsplan, boligafdelingerne.

Site plan of the residential sections.

1:2.000.

Andersvænge

I midten af 30'erne besluttede bestyrelsen for Østifternes Åndssvageanstalt at oprette en ny institution i Slagelse med Ove Huus som arkitekt.

Institutionens navn blev Andersvænge, opkaldt efter 'Hellig Anders', der var præst i Slagelse i det 12. århundrede.

Det var et for den tid meget avanceret program. Opgaven var at skabe hjem hovesageligt for oplæringseguede åndssvage. Afdelingerne var – efter datidens forhold – små, 20-25 personer i hvert hus, placeret i en- og tresengsstuer.

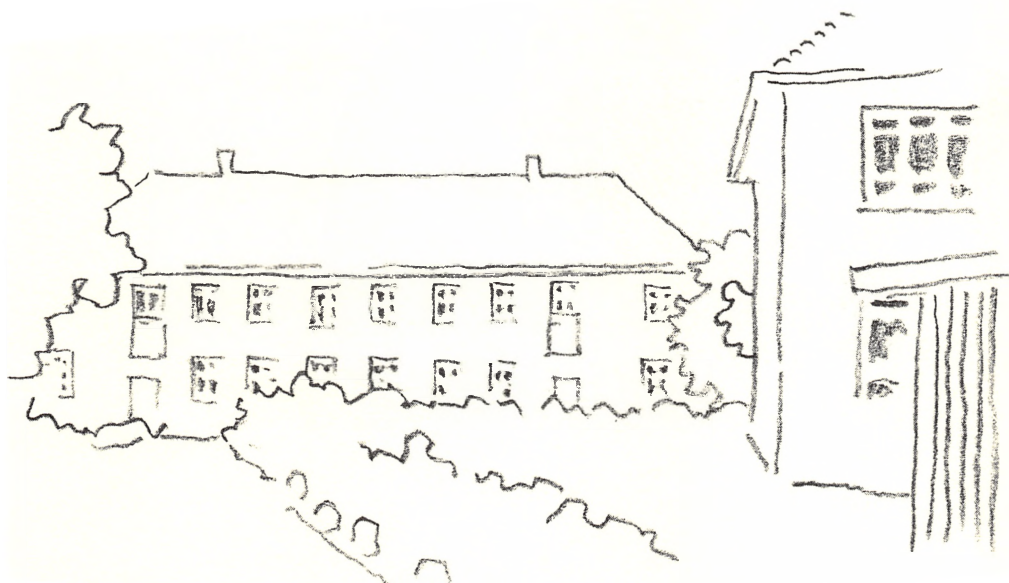
Husene er orienteret øst-vest og har hver sin have. Bygningernes placering i forhold til hinanden er inspireret af 30'er-

nes boligbyggeri. Det er beskedne huse – en meget nøgtern arkitektur – murede i rød tegl med afvalmede røde tage.

Administrationsbygning, festsal og økonomibygning ligger i midten, og overlæge- og inspektørbolig på hver sin side af indkørslen. At mandsafdeling og kvindeafdeling ligger på hver sin side af de centrale bygninger, har vel været et ufravigeligt krav.

Med denne start havde man lagt en disposition, som forholdene imidlertid ikke tillod at følge. Det nye Andersvænge var normeret til 245 personer, men i 1940, inden byggeriet var endeligt afsluttet, måtte en af Østifternes Åndssvageanstalts store institutioner i København evakueres, hvilket betød, at Andersvænge kom op på 390 beboere, hvorved de oprindelige intentioner helt faldt til jorden.

Årene fra 1940-50, hvor næsten alt byggeri lå stille, betød et stort pres på institu-

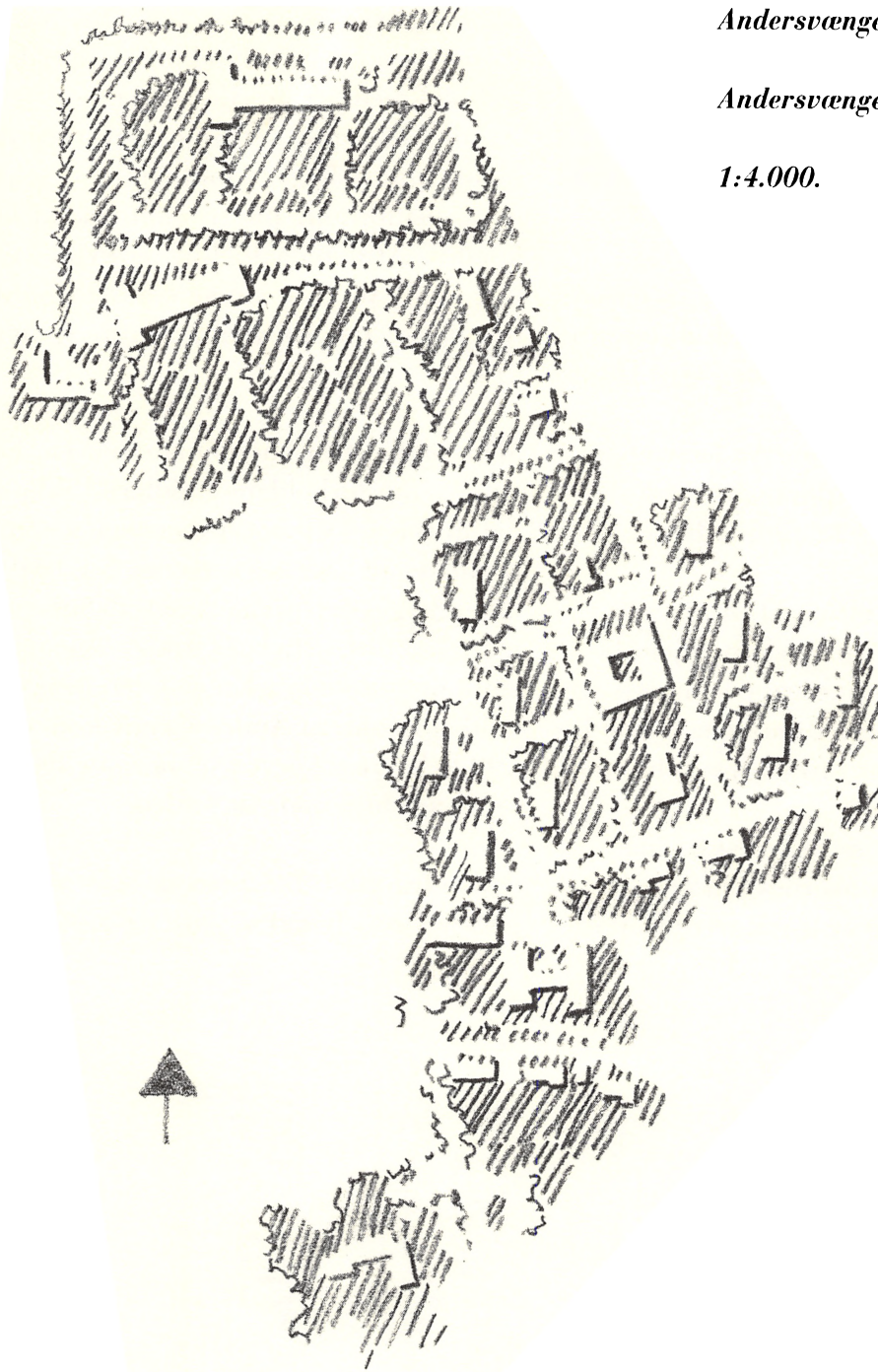
Pavillon fra det oprindelige Andersvænge.

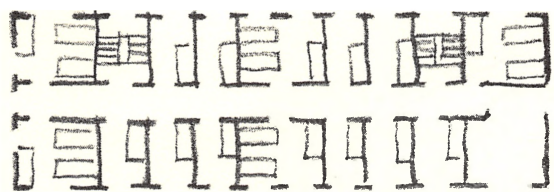
Pavilion from the original Andersvænge.

Andersvænge, beliggenhedsplan.

Andersvænge, site plan.

1:4.000.

Plan af pavillon fra det oprindelige Andersvænge. 1:400.

Plan of a pavilion from the original Andersvænge. 1:400.

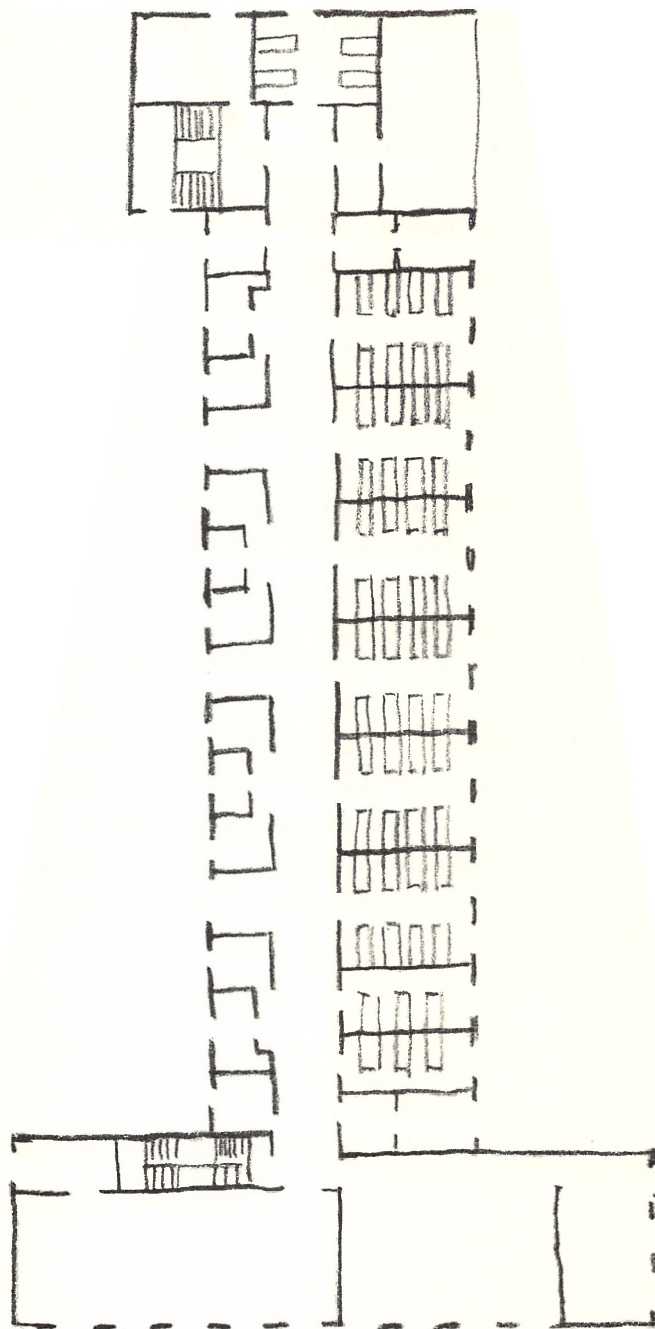
tionerne med deraf følgende lange ventelister.

Administrationen var stadig delt mellem den 'jydske' og 'østifterne', men ønsket om nye asylter gjaldt begge steder.

Da man endelig kom igang igen, blev alle ideer og tanker fra det gamle Andersvænge forladt, og de nye huse – oprindeligt kaldt asylter – afd. K og M blev under en meget stærk lægelig indflydelse planlagt som hospital med otte-sengsstuer og – som noget væsentligt – 'fugefri gulve', og livet i husene blev naturligvis præget deraf, til skade for hele institutionen, som var startet så ideelt.

Det lykkedes at flytte dette nybyggeri væk fra det gamle Andersvænge – men det var under alle omstændigheder en ond handling mod det oprindeligt progressive projekt. De to store huse, som var planlagt til sammen at rumme 280 personer, er i dag et af Andersvænges store problemer.

Det ene af husene er indrettet til værksteder for beboerne; det andet er der ikke truffet beslutning om endnu.

'Hospitalsafdeling' fra 1950'erne.

'Hospital section' from the 1950'es.

1:400.

Ved den førnævnte opdeling i Forsorgscentre måtte Andersvænge naturligt komme til at fungere som centralinstitution.

Der blev udarbejdet mange skitser til en generalplan for Andersvænge. Den seneste indeholdt blandt andet en stor central plads – et torv – med alle de på det tidspunkt nødvendige funktioner. En ny kedelcentral var det eneste, som blev bygget efter den plan.

Vest for institutionen var planlagt et nyt stort børneafsnit. Af dette blev kun en børneobservationsafdeling en realitet.

I dag glæder man sig jo nok over, at man ikke kom længere!

De oprindelige ni pavilloner er i dag indrettet som kollektiver for 15 beboere med en og to-sengsværelser, hvor man med eget budget selv klarer madlavning, indkøb, vask etc., og en række af institutionens fællesfunktioner er blevet overflødig. Andersvænge blev nedlagt som institution den 1.1.1991.

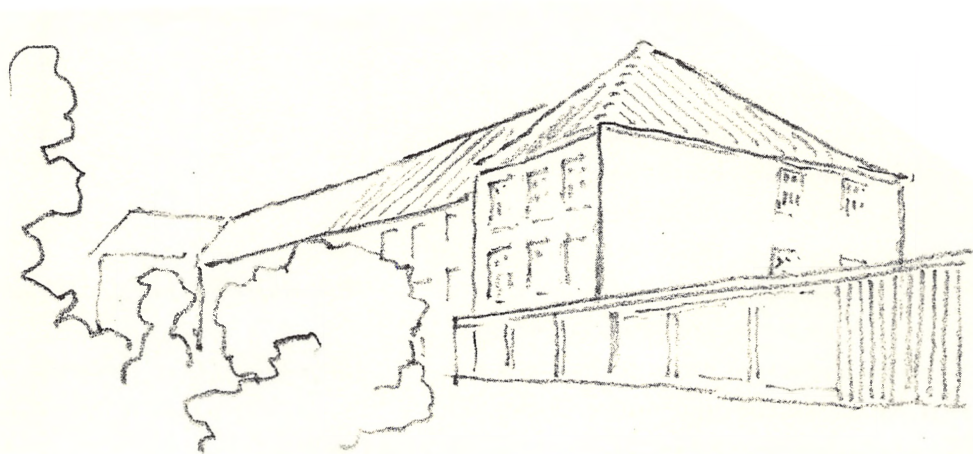

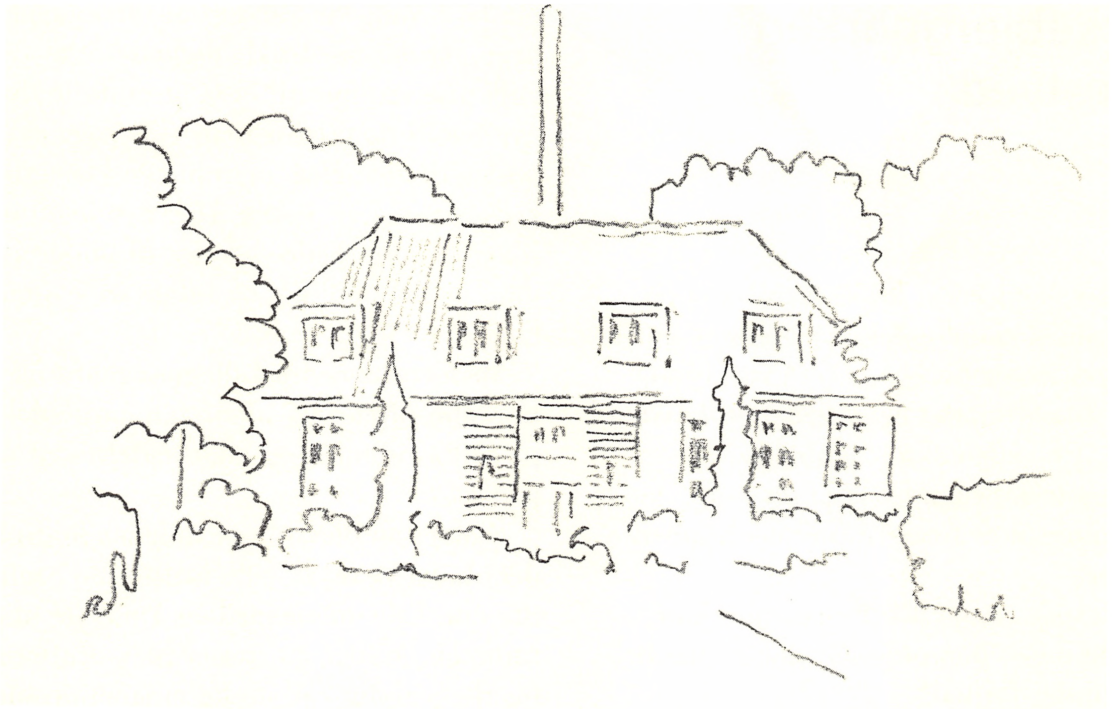
*Andersvænges vartegn,
'Hellig Anders'.*

*The landmark
of Andersvænge,
'Holy Anders'.*

*Eksterior,
'hospitals-
afdeling'*

*Exterior,
'hospital
section'*

Andersvænge, administrationsbygning, 1940. Andersvænge, administration building, 1940.

*Birkebjergparken, boligafdeling, 1970.
Se side 62.*

Birkebjergparken, residential section, 1970.

Birkebjergparken Næstved

Åndssvagebogen af 1959 forudsatte en landsdækkende opdeling i forsorgscentre – administreret fra en centralinstitution, hvor blandt andet centerledelsen havde til huse. En sådan skulle etableres.

Rundt om i landet kom de store, gamle anstalter til at fungere som centralinstitutioner.

Forsorgscenter VI, Storstrøms Amt, havde ingen institutioner, der kunne bruges til det formål.

År forinden havde Forsorgen overtaget, modvilligt, en række tidligere TB-sanatorier, blandt andet Faksinge ved Præstø, omdøbt til Evensølund. Her var jord nok at bygge på, men målsætningen var ændret; en ny institution skulle nu ligge i en bymæssig bebyggelse og ikke isoleret i et naturområde – en beslutning, der vakte et vist lokalpolitisk røre. Evensølund er senere solgt, og efter en større ombygning og udvidelse indrettet til kostskole for japanske børn og unge.

I 1960 nedsatte Statens Åndssvageforsorg et planlægningsudvalg, og i 1964 et arbejdsudvalg, der skulle forberede den videre programmering.

Til sidst faldt valget på Næstved, hvor man i 1965 erhvervede et areal – ca. 250.000 m² ved Svendborgvej.

Det var en optimistisk periode – Lillemosegaard havde fungeret et par år og var internationalt kendt og værdsat. Børnehos-

pitalet i Vangede var ved at blive taget i brug, og der var bred enighed om at udvide programmet til også at omfatte den nye institution, hvor man ville søge at undgå de mangler, man havde konstateret ved de tidligere anlæg. Den nye institution fik væsentligt bedre lokaler til undervisning og behandling, og tillige en svømmehal.

Medarbejdere fra Lillemosegaard og Børnehospitalet fik afgørende indflydelse på udformningen og udarbejdelsen af projektet.

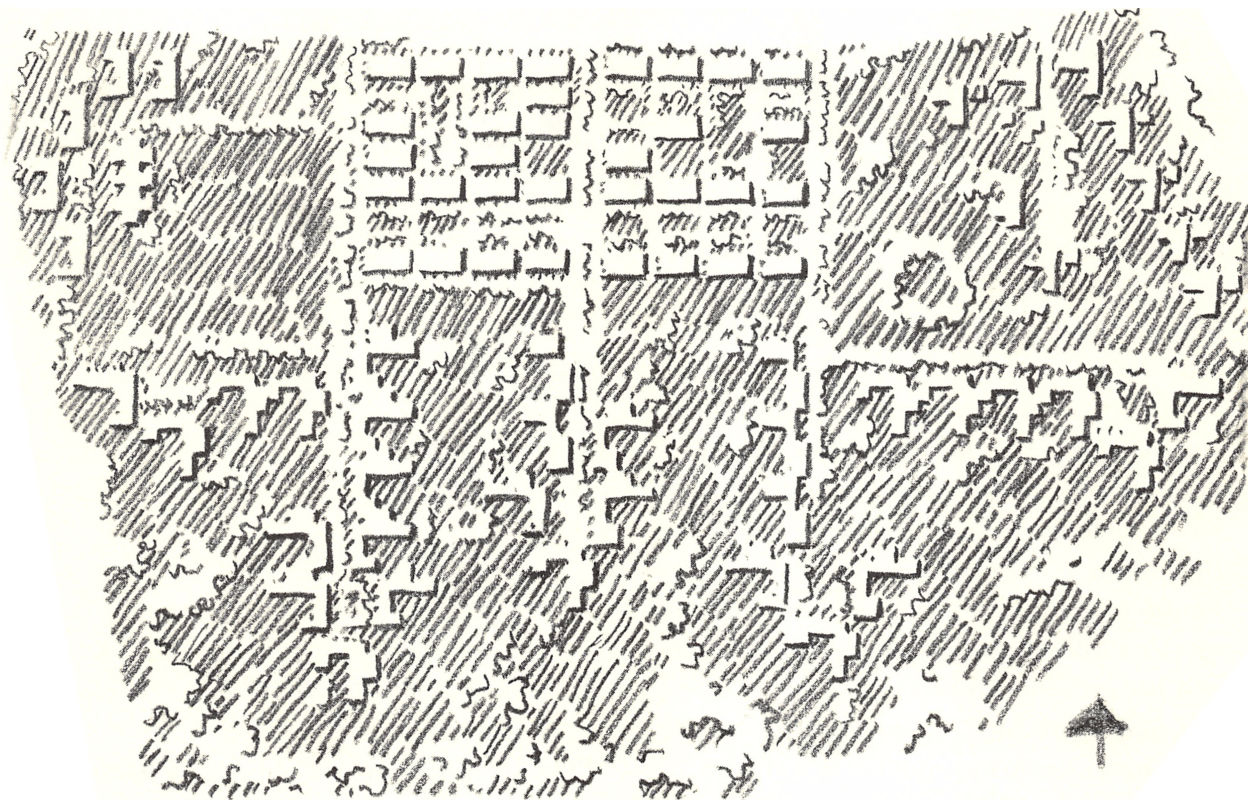
Størrelsen blev meget indgående drøftet; det skulle være en 'lille institution', mindre end Lillemosegaard og Vangede tilsammen. Mange størrelser blev drøftet, overbelægning var stadig et stort problem. Man endte på 400 i alt – 250 voksenpladser og 150 børnepladser.

Det meget detaljerede program og planlægningsudvalgets betænkning var færdige i juni 1966 og dannede grundlag for skitseprojektet, der blev afleveret i 1967, og for loven om den nye institution, der blev vedtaget af Folketinget den 3. juni 1967.

Det var utænkeligt på det givne tidspunkt at gennemføre et projekt af dette omfang uden størst mulig anvendelse af præfabrikerede elementer. Alle bo-afdelinger, der er i én etage med built-up tag, er således gennemført med etagehøje beton-elementer med en rustik overflade.

Administrations- og behandlingsbygningerne er i tre etager. Enkelte bygninger i økonomiområdet og salsbygning og svømmehal er i flere etager – men alle gennemført ud fra samme konstruktionsprincipper og samme overfladebehandling.

Der gik nu en periode, hvor projektet blev behandlet i Statens Åndssvageforsorgs

Birkebjergparken, plan, 1:4.000. Institutionen ligger i et boligområde, og vejene er navngivet som i det omkringliggende kvarter.

Birkebjergparken, site plan, 1:4.000. The institution is placed in a residential area, and the roads have names similar to the roads in the surroundings.

bestyrelse, i Boligministeriet, i Sundhedsstyrelsen m.fl.

Boligministeriet var meget positiv i sin vurdering og udtalte blandt andet, 'at projektet var yderst tiltalende og godt ud-tænkt' og fremhævede senere 'projektets banebrydende karakter'.

I modsætning til Lillemosegaard og Vangede, der har en lukket karakter i forhold til omgivelserne, er institutionen her meget åben og med en række lokale veje

til de enkelte boligområder, der har navne som de øvrige veje i kvarteret.

Arbejdsudvalget besluttede efter en række indgående drøftelser at foreslå antallet af specialafdelinger (huse med særlig indretning) reduceret, således at huse med plads til 12 beboere (i to afsnit à seks) er den helt dominerende hustype på institutionen. Et ønske om indretning efter funktionsniveau i stedet for intelligensniveau, hvad der hidtil havde været afgørende, foranledigede, at ønsker om opdeling i specielle afsnit til kvinder og mænd blev droppet allerede i programmeringsfasen.

Boafdelingen til 12 blev opdelt i to grupper, indrettet med otte enkeltværelser og to dobbeltværelser, alle med forrum med håndvask. Opholdsrummene er fælles og centralt placeret.

Fem afdelinger er indrettet til seks beboere med fire enkeltværelser og et dobbeltværelse.

I foråret 1969 startede detailprojektering, og alle fandt det rimeligt, at der blev foretaget en grundig justering af projektet, blandt andet på grundlag af de seneste erfaringer.

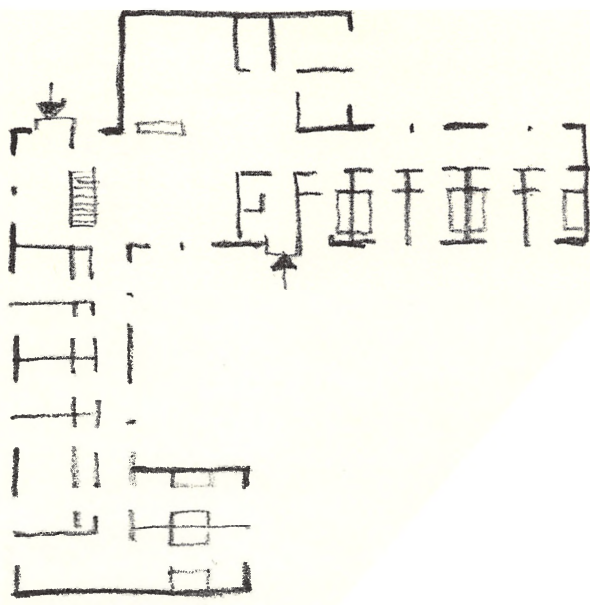
Der blev nedsat nogle arbejdsgrupper; centerledelsen og afdelingsledere blandt andet fra Lillemosegaard og Børnehospitalet i Vangede deltog. En række detaljer blev ændret, specielt badefunktionen i boligafdelingen. Ændringerne blev godkendt, og det samlede projekt blev gennemgået ved medarbejdermøder.

I maj 1971 blev der givet grønt lys for den første licitation; senere licitationer kom i august 1972 og februar 1973.

Den 20. april 1972 forelå finansudvalgets endelige godkendelse til start; den 21. april demonstrerede de studerende fra Personalehøjskolen hos socialminister Eva Gredal mod projektet på grund af institutionens størrelse, selv om de oprindelige 500 pladser var reduceret til 400. Forsorgens bestyrelse ønskede at reducere overbelægningen på de eksisterende institutioner, og forældreforeningen støttede projektet. Bevillingsproceduren er en kompliceret affære!

Den 1. maj 1972 startede jordarbejderne. De enkelte bygningsområder blev klar til aflevering, og i foråret 1975 var byggeriet incl. have og park færdigt.

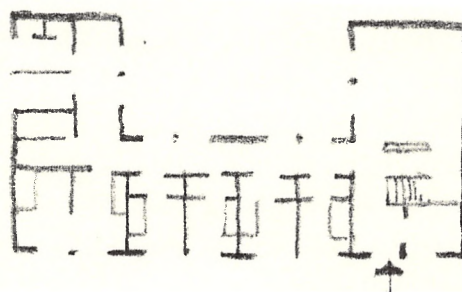
Der blev anlagt skærmede haver til de enkelte boliger – der blev plantet træer – ikke blot på Munkebo Allé, der i øvrigt blev bebyggelsens centrale parkeringsareal,

Plan af boligafdeling til 12 beboere.

Plan of residential section for 12 inmates.

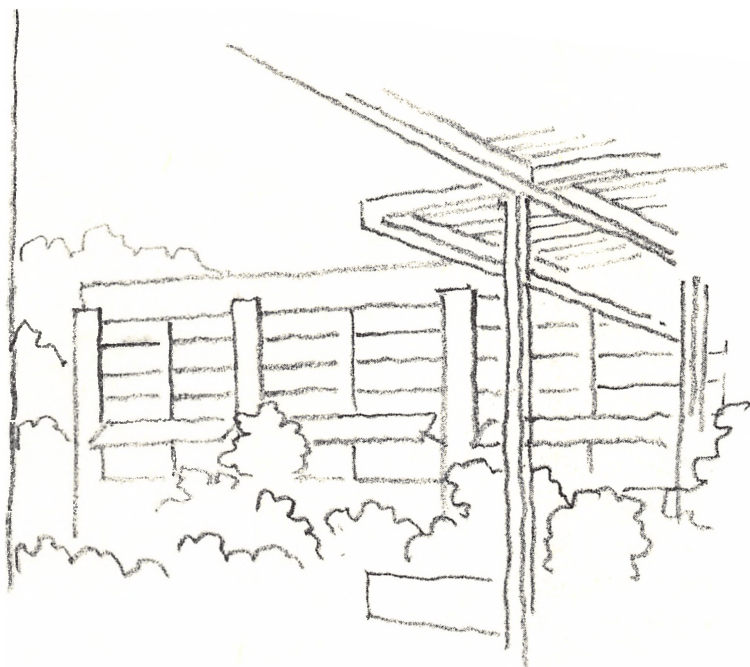
1:400.

Plan af bolig til seks beboere.

Plan of a residence for six inmates.

1:400.

Eksteriør, svømmehal.

Det var utænkeligt på det givne tidspunkt at gennemføre et så stort offentligt byggeri, uden at alt var præfabrikeret.

Exterior, swimming bath. It was out of the question at this time to erect a public building of this size without having everything prefabricated.

men ved alle adgangsvejene. Hele arealet langs Rønnebækåen fik en skovagtig karakter med grønne kiler og beplantning imellem boligerne.

Fra køb af grund til ibrugtagning gik der ti år – lang tid i en periode, hvor for- sorgen var i rivende udvikling.

Vejnavne og husnumre på de enkelte boliger er forsøg på at give bebyggelsen en så anonym – eller om man vil, en så almindelig – karakter som muligt. Udgangspunktet var overvejelser i planlægningsfasen om navne som ‘Søndre Haveby’ eller lignende.

Institutionen blev planlagt i Statens

Åndssvageforsorgs regi, blev bygget i socialstyrelsens regi for derefter at blive overdraget amtet og slutteligt overtaget af Næstved kommune.

En del af afdelingsbygningerne er i dag ombygget til ældreboliger. En anden del er indrettet til skole for fysioterapeuter. Tjenesteboligerne påregner man at sælge til private, og på en del af arealet planlægges ungdomsboliger.

Andre institutioner er flyttet ind, og kun en mindre del benyttes indtil videre som boliger for de oprindelige beboere. Den åbne plan har bevist sin fleksibilitet.

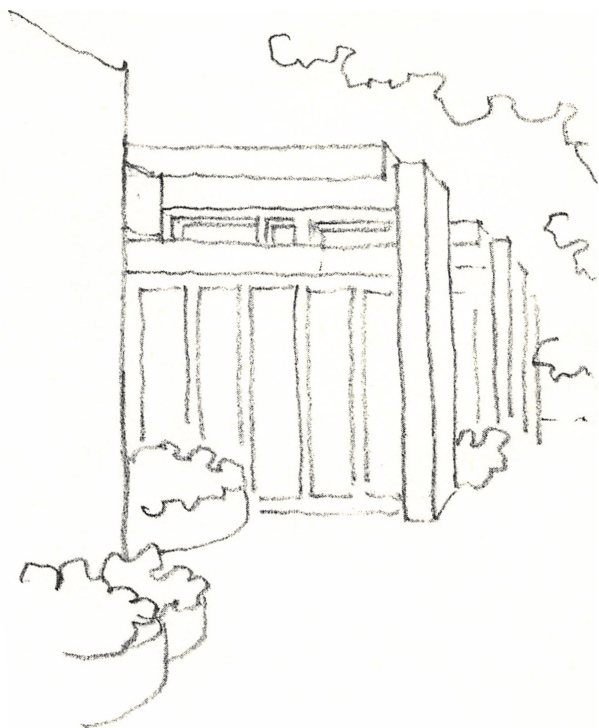
Strandvænget Nyborg

Indtil Strandvænget blev bygget midt i 60'erne, havde man på Fyn kun små, spredt beliggende institutioner.

Der blev her som ved de øvrige forsorgscentre nedsat et planlægningsudvalg, der i 1964-65 fremkom med et detaljeret byggeprogram for en børneinstitution på Skabohusevej i Nyborg – Strandvænget – beregnet til 240 børn.

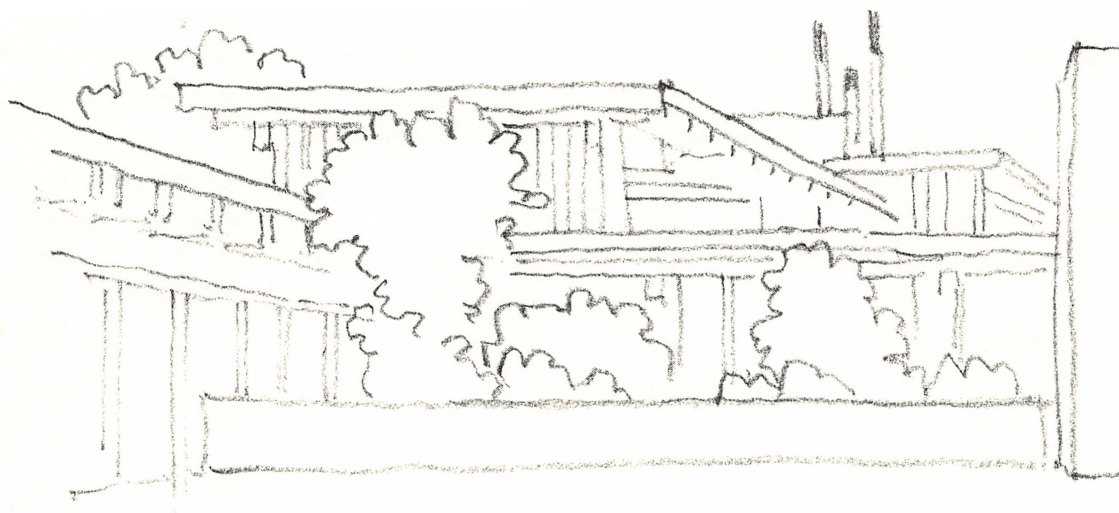
Man havde erhvervet et stort område (28 tdr. land) et par km nord for byen. Det skråner mod øst ned til Store Bælt og mod syd mod Teglværksskoven. Ud mod Skabohusevej ligger i dag et almindeligt boligkvarter.

Der er en ting, der er karakteristisk for et byggeprogram på det tidspunkt, nemlig

Strandvænget, intern boligvej.

Strandvænget, internal road.

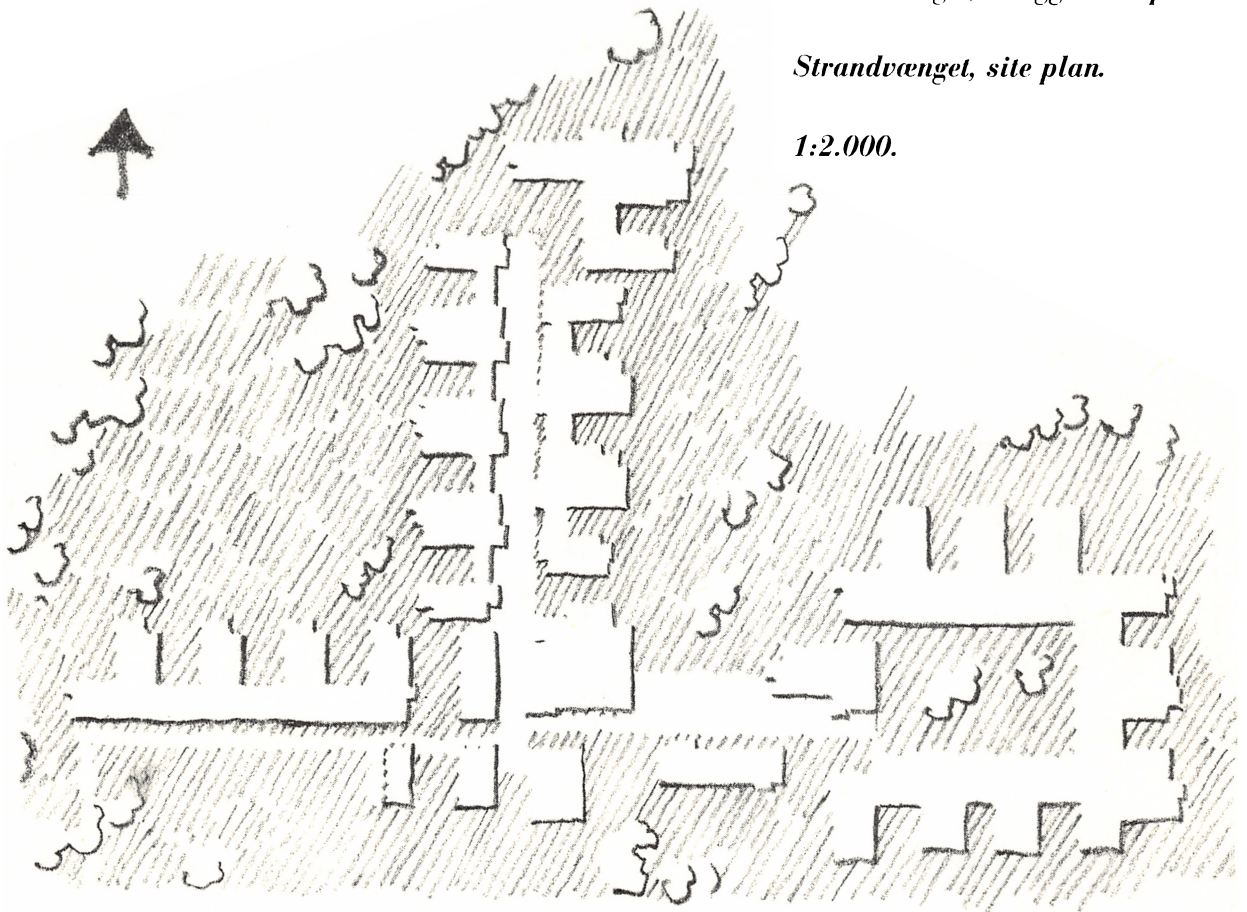
Eksterior, fælleshus.

Exterior, common house.

Strandvænget, beliggenhedsplan.

Strandvænget, site plan.

1:2.000.

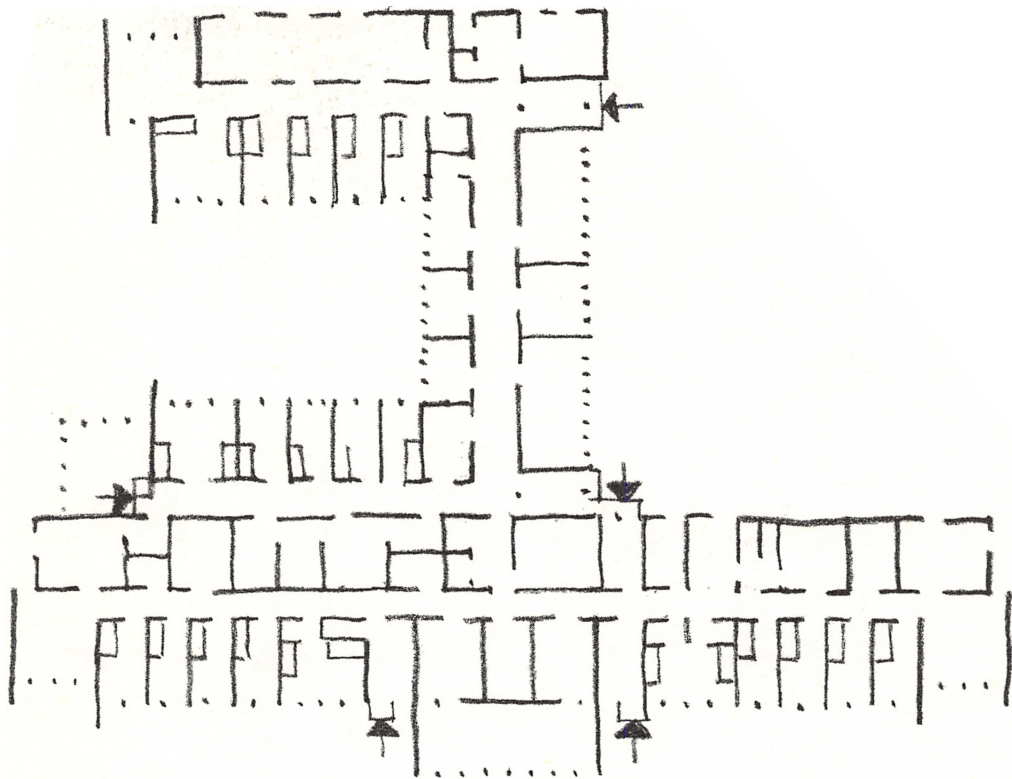
en optimistisk tro på muligheden for at opnå det ideelle. Institutionen består af børneboliger – patientafdelinger opdelt i syv kategorier – foruden bygninger til undervisning, beskæftigelse, behandling, hvilket udtrykker sig klart i bygningerne: Skole, fysiurgisk behandlingsafdeling med svømmehal, festsal, kantine m.v.

Der stilledes strenge krav om et rationelt byggeri, hvilket betød størst mulig brug af præfabrikerede bygningskomponenter. Strandvænget var som nævnt planlagt til 240 børn opdelt i afdelinger med 12 i hver.

Boligerne er placeret på en øst-vest vendt højderyg i den nordlige del af grunden i to niveauer med forbindelsesveje og opholdsarealer med udsigt over de store friarealer i syd.

Administration, teknik, fællesbygning med sal m.v., samt skole og medarbejderboliger ligger mod vest ud mod Skabohusevej, hvor der også er afsat plads til parkering.

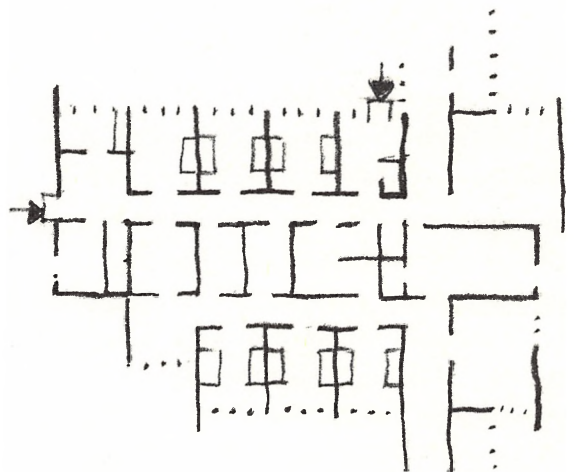
Trods den store koncentration har bygningerne, bygget af beton og træ, en vis lethed over sig, der understreges af den fine placering i terræn, og et meget smukt haveanlæg, som stadig vedligeholdes.

Plan af boliger. 1:400.

Plan of residential housing. 1:400.

Tiderne ændrer sig, og ud over et bredt udadvendt tilbud af fælles faciliteter består Strandvænget i dag af 19 boafdelinger for børn, unge og voksne, hvilket har været muligt blandt andet ved at inddrage medarbejderboligerne.

Plan af boliger. 1:400.

Plan of residential housing. 1:400.

Sundbyvang København S

Åndssvageforsorgens bestyrelse anså det for væsentligt at få reduceret belægningen på de store, gamle institutioner og i øvrigt at dække landet rimeligt med nye.

Det var derfor naturligt at opføre en institution i København. 'Karens Minde' (som tidligere omtalt) var den eneste større institution i kommunen – et bygningshistorisk, ja for så vidt også forsorgshistorisk byggeri – en af de første åndssvageanstalter overhovedet – men nu forsorgsmæssigt totalt uegnet og nedslidt.

Det lykkedes at overtage et areal på Irlandsvej på Amager, i et udbygget kvarter med bekvem adgang til grønne områder, handel og trafik. Mod vest vender grunden ud til Irlandsvej – mod nord, syd og øst begrænset af lokalveje.

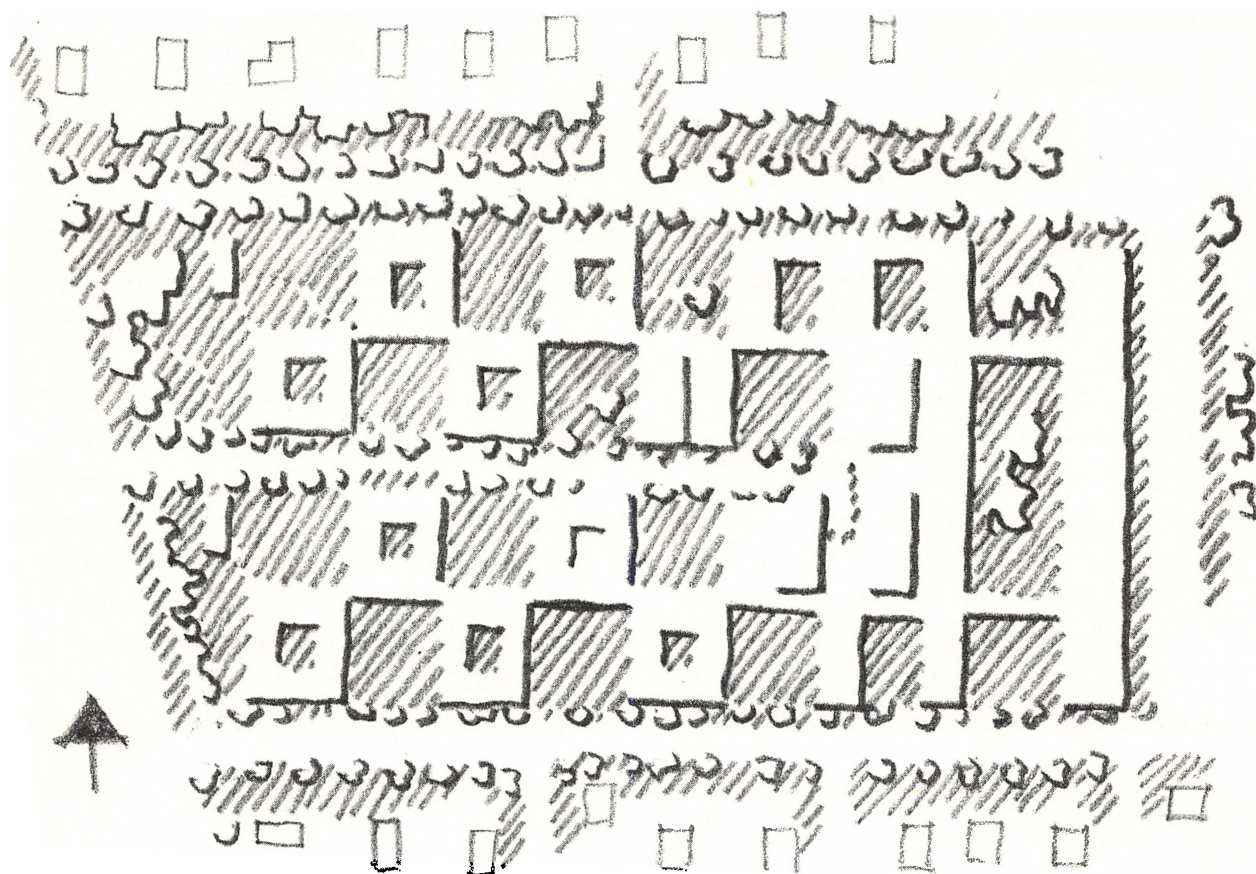
Det var gamle kolonihaver – og tanken om nedlæggelse af disse var ikke populær, selv om mange af beboerne fik flyttet hus og anvist ny grund.

Visionen var, at institutionen skulle indeholde en række mindre boenheder for mennesker, der havde behov for fysiurgisk behandling og genoptræning. Det var et sted, man opholdt sig i den periode, man modtog intensiv behandling; hvorefter man flyttede tilbage til en af de mange små institutioner – pensionater eller bofællesskaber, der skulle etableres samtidig

Eksteriør, kollektivhuset.

Exterior, the common house.

Sundbyvang, beliggenhedsplan. 1:2.000.

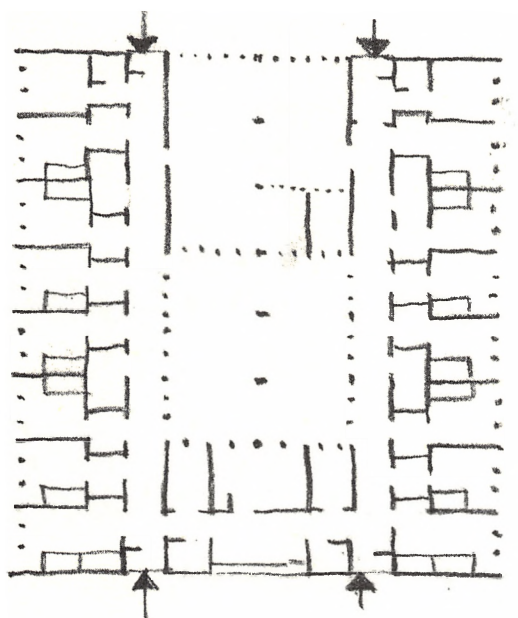
Sundbyvang, site plan. 1:2.000.

med, at byggeriet stod på. Desværre blev ikke alle visioner realiseret! I de første skitser var der regnet med langs lokalvejene at bygge boliger for medarbejdere og børneinstitutioner til deres børn.

En anden del var planlagt som kollektivboliger indrettet i et etagehus. I 1967 vedtog Folketinget loven om den nye institution beregnet for 288 beboere. Projektningen kunne starte med alle de tidsrørende faser en statsbyggeopgave indebærer.

I perioden 1974-76 var der en meget vold-

som diskussion om 'Mammutinstitutionen på Amager', denne gang var det ikke blot studerende fra personalehøjskolen, men personalegrupper – blandt andet medarbejdere på Næstved-institutionen. Artikler for og imod i dagspressen med en række politiske indlæg og indlæg fra forskellige faggrupper. Andre personalegrupper gik klart ind for projektet. Socialistisk Folkeparti rejste sagen i Folketinget. Socialpædagoger og andre fagfolk udgav på Informations Forlag i 1976 en bog: Irlandsvej – og hvad så? – et sidste forsøg på at standse projektet.

Boligplan. 1:400.

Plan of residential housing. 1:400.

Socialminister, forældreforening, personaleforbund stod fast, og efter et kompromis med en reduktion på 72 pladser i kollektivhuset, blev projektet endelig vedtaget, og i maj 1976 godkendte finansudvalget, at byggeriet blev udbudt i licitation.

Boenhederne består af ni enetages atriumhuse; hvert hus består af to afsnit med seks enkeltværelser og et dobbeltværelse. Spise- og opholdsstue med et veludstyret køkken er fælles.

Hvert afsnit har direkte adgang til lokalvejen og til en forbindelsesgang, der giver adgang til de centralt placerede fællesfaciliteter: En stor fysiurgisk afdeling med træningsbad, svømmehal, sal og kantine, undervisnings- og værkstedslokaler, og i foyeren frisørsalon og kiosk.

Der er tilstræbt et konstruktionsprincip, hvor de bærende konstruktioner er udført i

præfabrikerede betonelementer. Facaderne har udvendig træbeklædning, tagkant af beton, skillevægge af lette konstruktioner. Der er gode muligheder for fremtidige variationer og moderniseringer.

Byggeriet startede i 1977 og afsluttedes et par år senere. Programmering startede under Statens Åndssvageforsorg, det blev gennemført under socialstyrelsen og i 1980 overtaget af Københavns kommune.

Kollektivboligerne ligger i et etagehus, placeret i østskellet. Adgangen sker fra en åben stueetage ved elevatorer og trapper. 1.sal er inddelt i fire selvstændige afsnit og 2.sal af to. Hvert afsnit har 12 beboere. Der er plads til ialt 72 beboere, der fordeles på 48 enkeltværelser med forrum med toilet og brus, og 12 enheder bestående af to værelser med forrum, toilet og brus samt tekøkken, beregnet for to beboere, der ønsker at bo sammen.

Tidligere bebyggelse. Hele arealet hvor Sundbyvang blev bygget var gamle kolonihaver.

Earlier housing. The entire area on which Sundbyvang was built had old allotments.

Boliger mod vej.

*Residences facing
the road.*

De 12 beboere har stor fælles opholds- og spisestue med køkken åben ud til to store altaner.

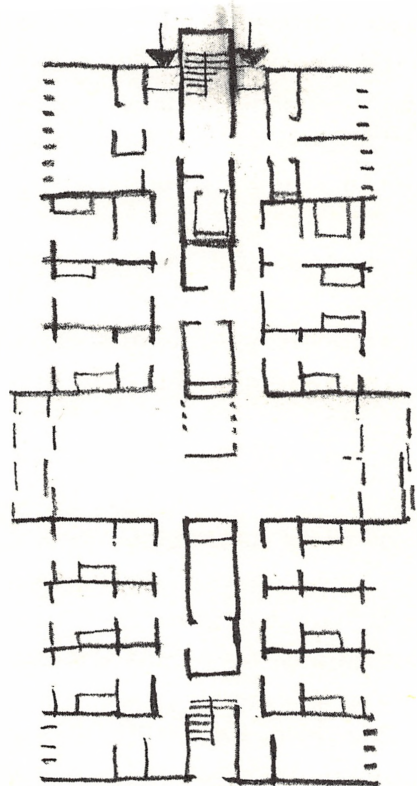
Huset, der er beregnet for mennesker, der tilbringer dagtimerne ude, er i 1½ etage over den åbne stueetage. Oprindeligt havde huset tre etager. Var det en forbedring at reducere højden, eller et politisk kompromis?

I Lillemosegaardprojektet kæmpede man sammen med byggeudvalget mod politikerne, hvor nogen fandt, det var for flot valg af byggegrund og indretning af boliger. Her føler man boligstandarden hævet væsentligt – og har ment at det var boliger midt i en storby, som naturligt måtte give en anden koncentration.

Udsnit af etageplan, kollektivhuset.

Detail of a storey plan, the common house.

1:400.

LOKALINSTITUTIONER

Private såkaldte plejecentraler blev oprettet i 30'erne og under krigen, 1940-45 – nogle blev senere overtaget af Åndssvageforsorgen og nogle blev lukket.

Sorø Hvilehjem

Sorø Hvilehjem, som er nabo til Amtsgården og ligger ud til hovedvejen, var nok en af de første institutioner, Åndssvageforsorgen overtog.

En villa blev moderniseret, stueetagen indrettet til opholdsstue, og 1.sal indrettet som bolig for lederen. En ny fløj blev bygget og indrettet med værelser til tre samt enkelte eneværelser.

Et forslag om flere eneværelser blev afvist. Sorø Hvilehjem hørte under Andersvænge, hvor man få år forinden med begejstring havde indrettet asyler med ottesengsstuer og 60 beboere pr. etage, så det var måske forståeligt.

Følstrup · Nøddebo

En anden plejecentral, Følstrup i Nøddebo, var etableret i en stor privatvilla på en smuk grund ned til Esrom sø. Der havde vel nok været pigeværelser i tagetagen, mens herskabet endnu benyttede sommervillaen, men ved den nye brug af huset var der overbelægning i hele huset.

Ved overtagelsen blev der udarbejdet et skitseprojekt til en traditionel løsning med en fløj til 35 kvinder og en tilsvarende for mænd. Indrettet med værelser for tre og enkelte eneværelser.

Det blev ikke modtaget med begejstring, og sundhedsstyrelsen sagde stop.

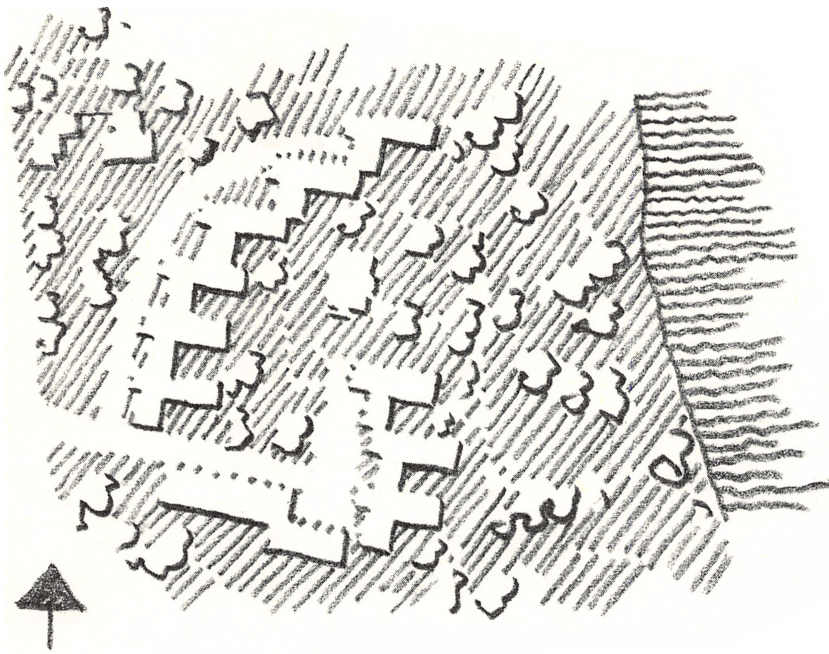
Sorø Hvilehjem, gadebillede.

Sorø Rest Home, street scene.

Følstrup, beliggenhedsplan.

Følstrup, site plan.

1:2.000.

Det var en udfordring for åndssvageforsorgens ledelse – og opgaven lød: ‘Kan I bygge ti små huse til syv beboere i hver for de samme penge?’ – og det lod sig faktisk gøre.

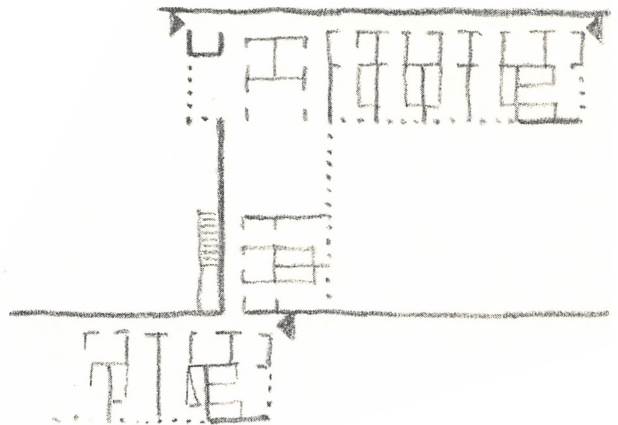
Ti små boenheder med hver fem eneværelser og et to-sengsværelse med forrum og toilet fælles for to værelser.

Værelserne er senere blevet kritiseret på grund af deres ringe størrelse – og med rette – men alternativet havde altså været 35 mennesker i en fløj fordelt på tresengstuer. Normering på 70 pladser lod sig ikke ændre.

Bygningerne ligger som en række vinkelformede kædehuse forskudt for hinanden i forhold til terrænen og med en stor beskyttet terrasse til hvert hus. Husene er opført i gasbeton, der markerer sig i facaden, og med built-up tage.

Bliver institutionen overflødig, er den let at ændre til et boligkvarter med ti enfamiliehuse på en pragtfuld grund.

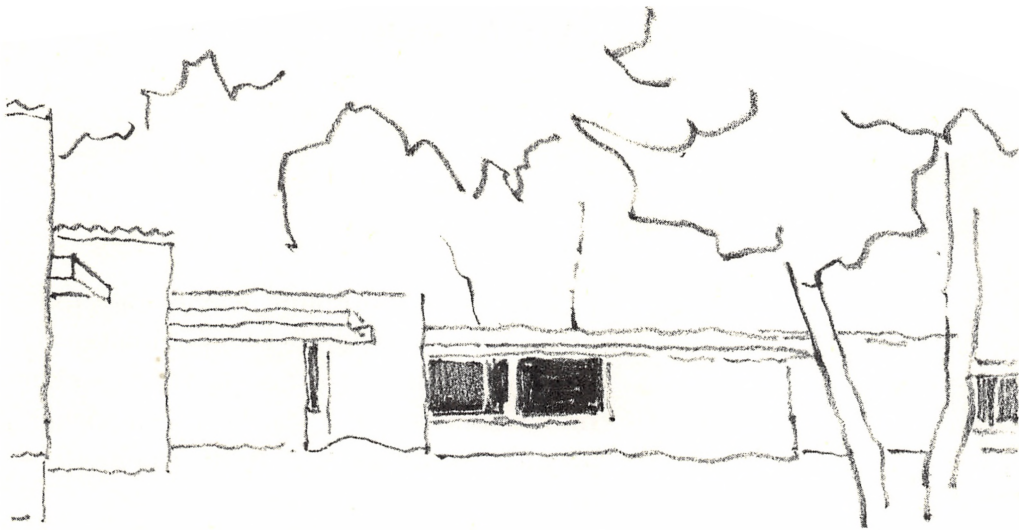
Den før så overbelagte villa, der kun var indrettet til fælleshus blev så forsømt, at man for få år siden rev den ned og byggede et nyt hus, der fungerer som fælleshus og dagcenter.

Plan af klyngehuse.

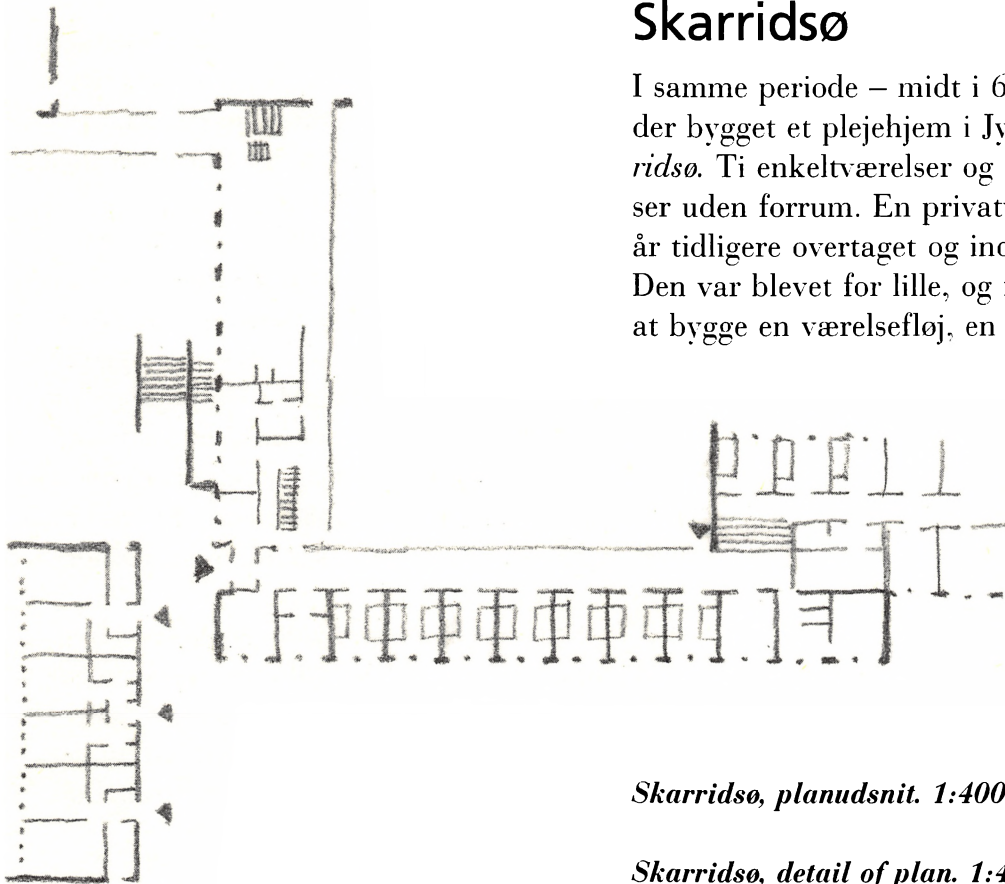
Plan of cluster houses.

1:400.

Følstrup, facade af klyngehuse.

Følstrup, elevation of cluster houses.

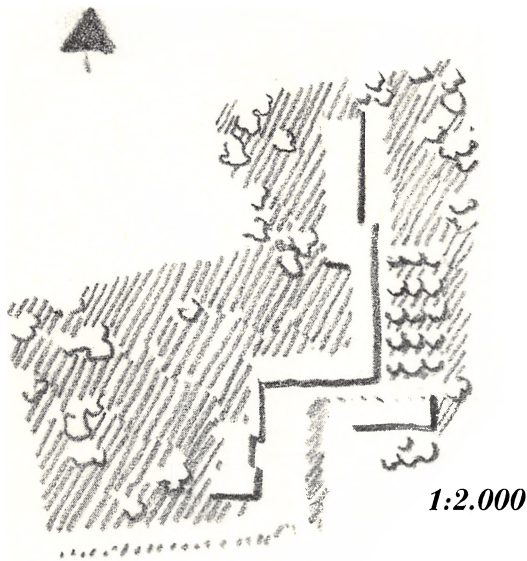
Skarridsø

I samme periode – midt i 60'erne – blev der bygget et plejehjem i Jyderup, *Skarridsø*. Ti enkeltværelser og ti dobbeltværelser uden forrum. En privatvilla var nogle år tidligere overtaget og indrettet til skole. Den var blevet for lille, og man besluttede at bygge en værelsefløj, en fløj med en

Skarridsø, planudsnit. 1:400.

Skarridsø, detail of plan. 1:400.

Strøbyhus

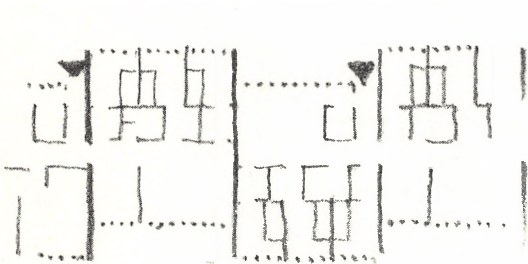

Skarridsø, beliggenhedsplan.

Skarridsø, site plan.

rummelig spisestue og en fløj med boliger for medarbejdere. Villaen blev indrettet til dagophold.

Lidt længere nede ad vejen byggede amtet et 'rigtigt' plejehjem, hvor alle beboerne fik eneværelser, større end på Skarridsø, med forrum, toilet og bad. Normaliseringen var kun i sin vorden.

Strøbyhus Klintebo, planudsnit. 1:400

Strøbyhus Klintebo, detail of plan. 1:400.

I Åkirkeby på Bornholm, havde man for mange år siden indrettet en gammel fattiggård til plejehjem for mænd. En hyggelig firelænget, rødkalket gård, men uendeligt primitiv. Gården blev i 1950'erne moderniseret efter datidens krav.

I 60'erne byggede man en ny fløj med plads til 24, oprindeligt beregnet for kvinder, med sektioner på seks eneværelser med forrum og fælles toilet og bad. De seks har egen indgang og fælles opholds- og spisestue.

Den nye længe er en enetages bygning med højt skifertag – indgangene til de enkelte afsnit og terrasserne på den modsatte side er markeret i facaden med en baldakin.

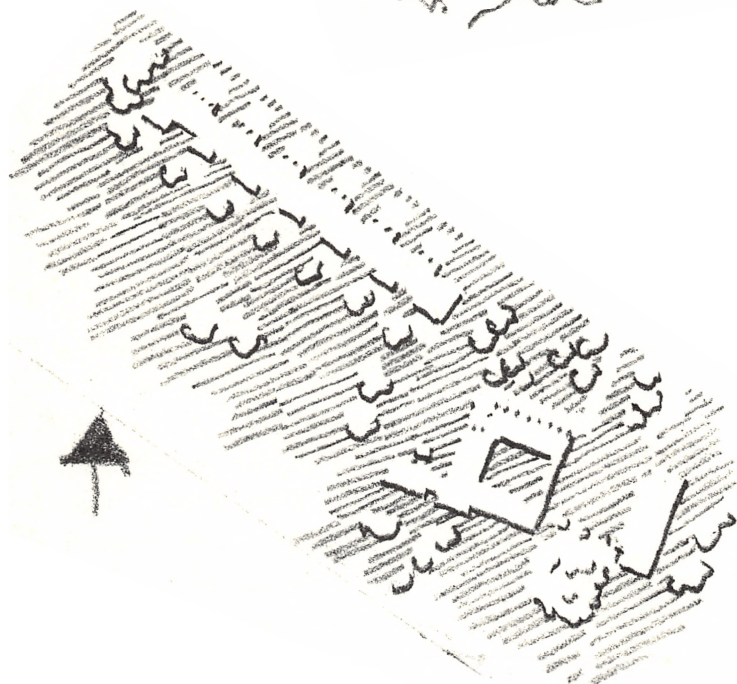
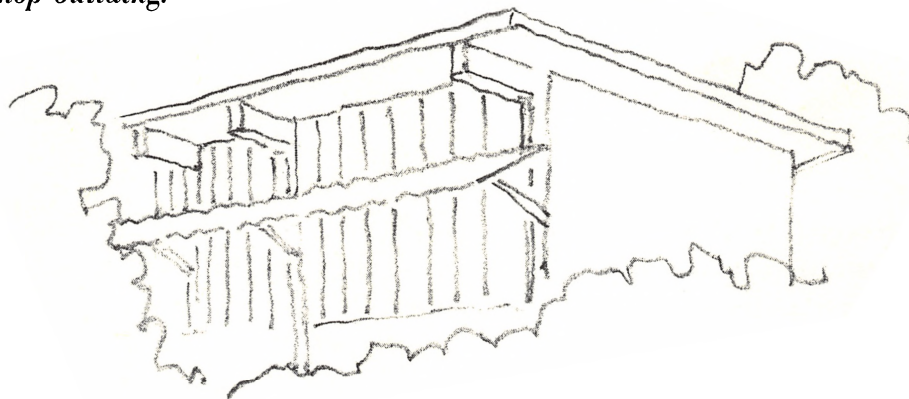
Samtidig blev der bygget en ny værkstedsbygning, med blandt andet kurvemagerværksted. Der var tradition for kurvemageri af høj kvalitet. Værkstedsbygningen har ensidigt tagfald med en åben vinduesfacade afskærmet med en baldakin.

I dag styres Strøbyhus ikke længere fra et kontor i København, men administreres af Bornholms Amts kultur- og socialforvaltning.

Normeringen er blevet reduceret, bygningerne er opdelt i mindre, selvstyrende afsnit, og værkstedsbygningen udvidet, så institutionen også dækker dagfunktioner for klienter, der bor uden for Strøbyhus.

Strøbyhus, værkstedsbygning.

Strøbyhus, workshop building.

*Strøbyhus, Klintebo, beliggen-
hedsplan.*

Strøbyhus, Klintebo, site plan.

1:2.000.

Klintebo

Strøbyhus

77

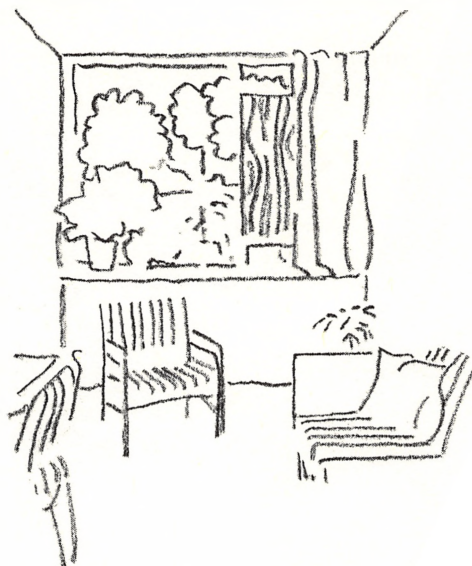
Kollektivbebyggelsen Valdemars Allé

Da motorvejen nord for Lillemosegaard blev anlagt, blev der afskåret et par arealer, der ikke stødte direkte op til Lillemosegaard.

På det ene areal ved Gammellosevej blev der i slutningen af 60'erne bygget en skole beregnet for 120 hjemmeboende børn.

På et andet areal vest for Lillemosegaard, langs Valdemars Allé på den anden side af Buddingevej, blev der i samme periode bygget en kollektiv bebyggelse med plads til 50 beboere, voksne kvinder og mænd.

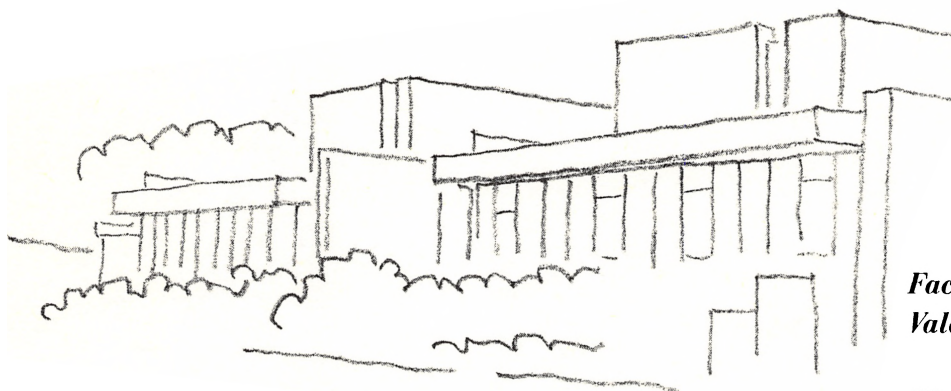
Det er enkeltværelser med forrum, og enkelte dobbeltværelser beregnet for ægtepar. Der er regnet med, at beboerne er beskæftiget udenfor i dagtimerne. Der er tilstræbt en klar opdeling mellem institutionen, beboernes private domæne og fæl-

Interiør fra boligflojen.

Interior from the wing of residences.

lesskabet. Bebyggelsens enkelte dele er derfor forbundet med en gang, hvor materialevalg og udsyn til haverne får det til at ligne en gade med indgang til boligblokke og fællesrum. Værelserne er indrettet i fem toetages blokke, fem beboere i hver etage. Hvert afsnit har sin egen indgang fra Valdemars Allé med eget hus-

*Facade mod
Valdemars Allé.*

*Elevation facing
Valdemars Allé.*

nummer, så det fremstår som en bygning i et boligkvarter.

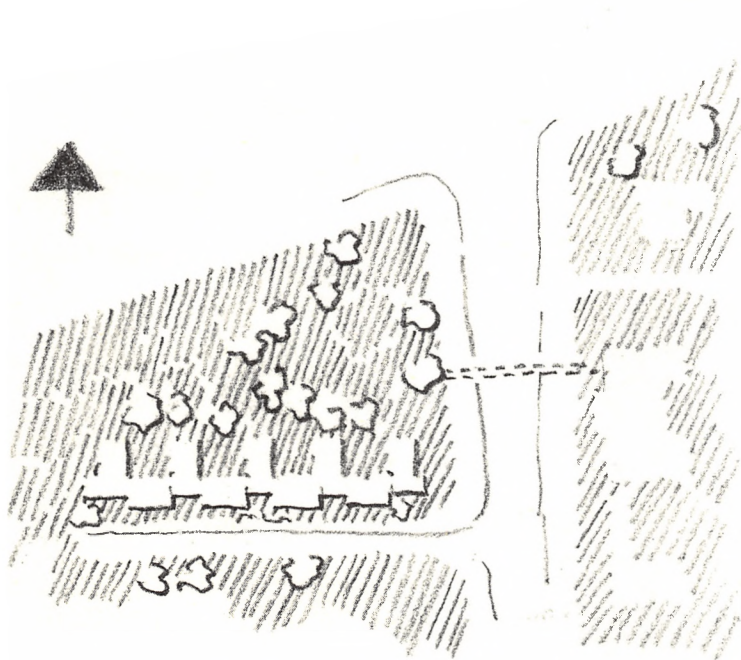
Den énetages bebyggelse på Valdemars Allé afbrydes af de tilbagetrukne indgangspartier.

Vinkelret på denne fløj ligger boligerne i fem stramme toetages blokke. Facaderne er mørkerøde tegl, træværket er mørkt og tagene flade.

Kantine, opholdsstuer og hobbyrum, ligger i enetages huse langs gaden. De har fået en rustik rumvirkning til forskel fra værelserne, hvor man med et mere stilfærdigt materialevalg har tilstræbt valgmulig-

heder for beboerne. Opdelingen skulle give muligheder for en tilværelse i privat domæne og samtidig som part i et kollektiv.

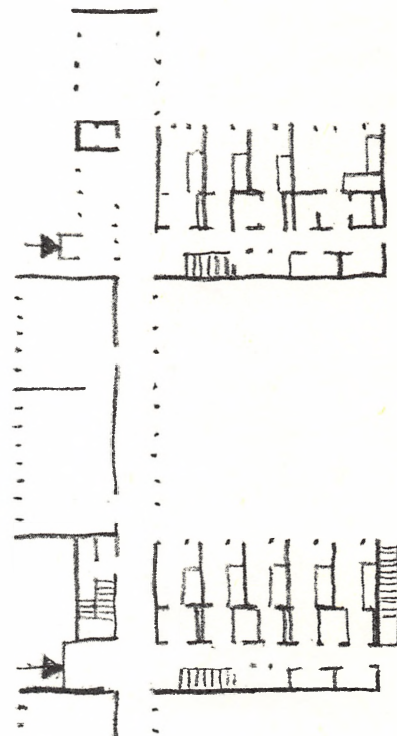
Skønt bygningerne har plads til 50 beboere, er omfanget af bebyggelsen ret begrænset, idet den nære beliggenhed ved Lillemosegaard har muliggjort, at forsyningerne kommer herfra, således at det ikke har været nødvendigt at bygge økonomibygninger. For at lette forbindelsen mellem Valdemars Allé og Lillemosegaard har man anlagt en tunnel under Buddingevej. I dag er gadenumrene forsvundet, og bebyggelsen kaldes Cathrinegården.

Plan af bebyggelsen.

Site plan of the buildings.

1:2.000.

Planudsnit.

Detail of the plan.

1:400.

Pilebakken Assens

Samtidig med planlægningen af centralinstitutionen Strandvænget i Nyborg regnede man med at oprette en række lokalinstitutioner – satelitinstitutioner – andre steder på Fyn.

Pilebakken var den første, og af byggeprogrammet, som blev udarbejdet i 1963, fremgår det, at der er regnet med '48 lettere åndssvage patienter'.

Pilebakken er placeret i et villakvarter, og alle fællesanlæggene, administration, sal m.v. ligger omkring et beplantet atrium, hvortil man kommer igennem en port fra indkørslen.

Herfra strækker sig fem fløje, de fire beregnet til beboerne i enkeltværelser. Hver fløj har sin egen have.

Man kan beklage, at værelserne er meget små og gangene lange, men man må ikke glemme, at det på det tidspunkt var noget nyt at planlægge med eneværelser.

Karakteristisk for tiden var den femte fløj indrettet med ni værelser og tre mindre lejligheder til medarbejdere og naturligvis en forstanderbolig.

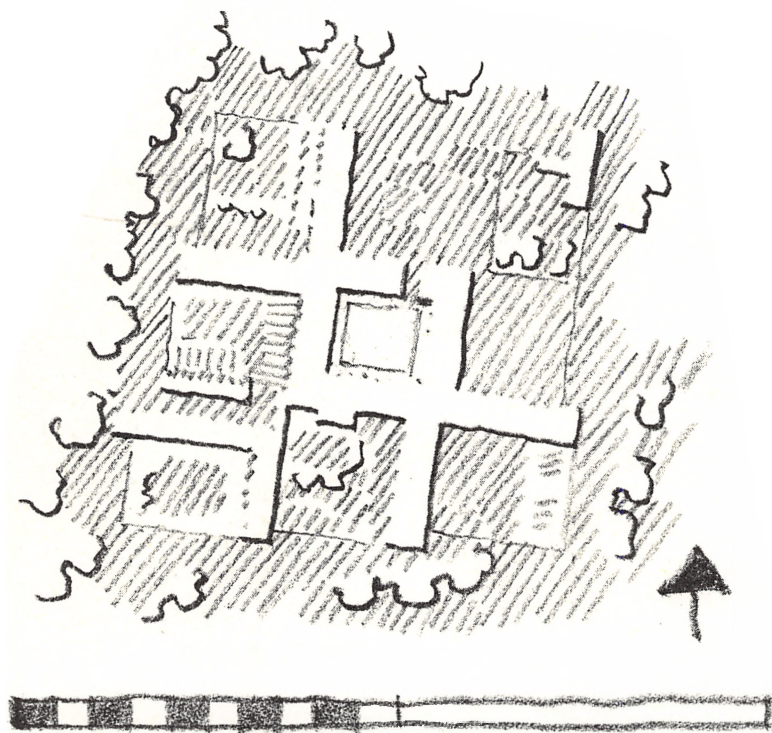
Materialevalget, de mørkerøde murstensfacader og de store tage giver bygningerne et solidt præg.

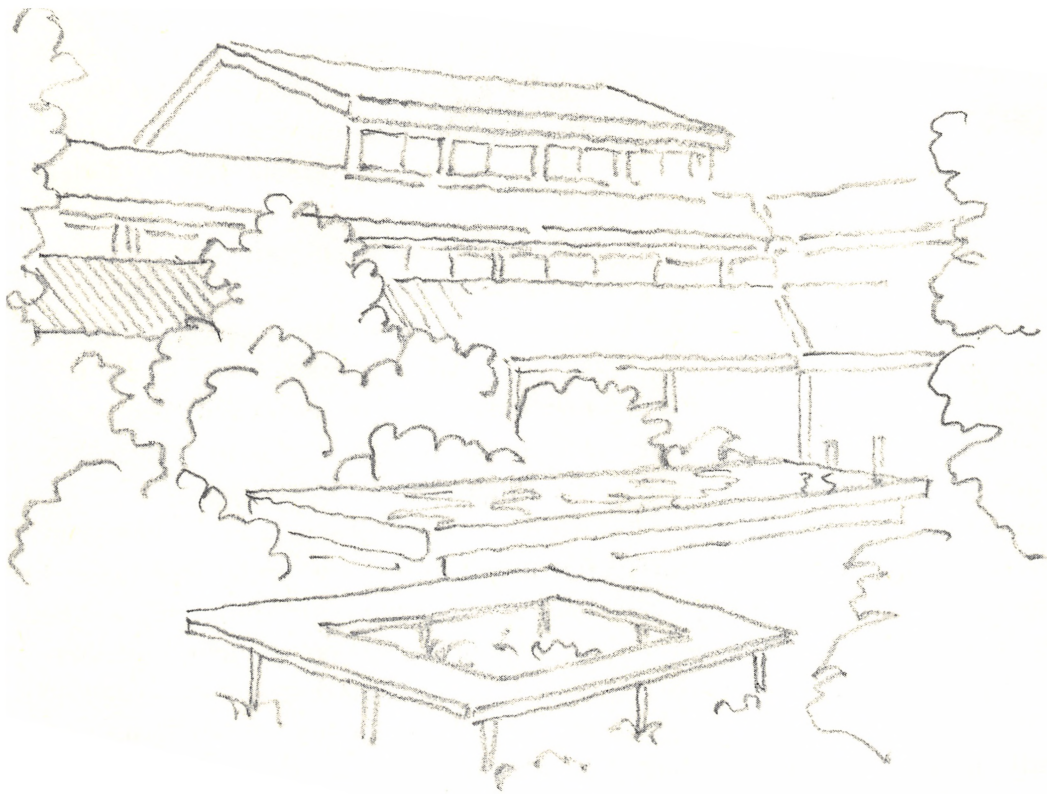
I dag er brugen af husene ændret. Der er færre, men mere plejekrævende beboere. De små værelser er slået sammen to og to. I tilbygninger er indrettet handicap-toilet og bad. Funktionærfløjen er overtaget af beboerne, og forstanderboligen udvidet og indrettet til daghjem.

Plan af bebyggelsen.

Site plan of the buildings.

1:2.000.

Atrium.

John F. Kennedy Instituttet

Kort efter at John F. Kennedy var blevet myrdet i Dallas i november 1963, tog en gruppe mennesker initiativ til en offentlig indsamling med det formål at rejse et mindesmærke i form af J.F. Kennedy Instituttet, et forskningscenter og behandlingshjem for børn, der lider af phenylketonuri (Føllings sygdom)

Ved indvielsen den 29. maj 1967 blev instituttet overdraget Statens Åndssvageforsorg.

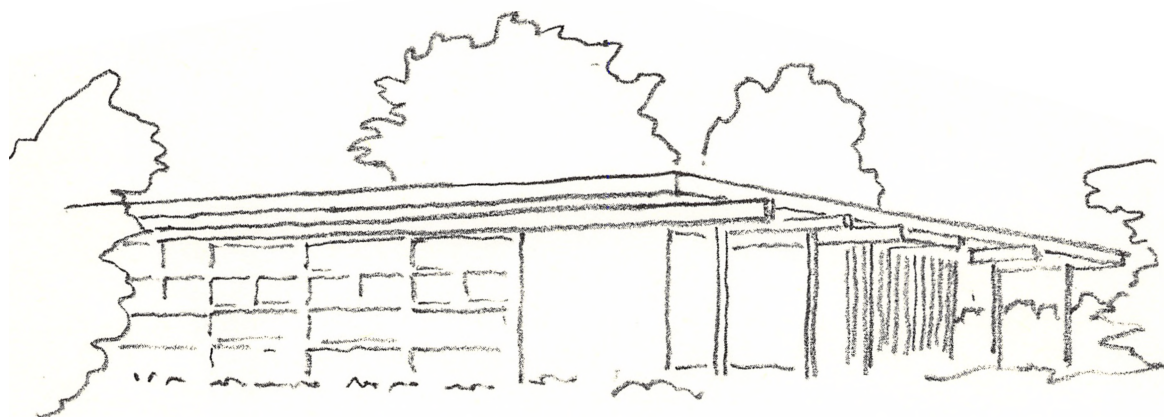
Ideen til indsamlingen og initiativet bag hele realiseringen af dette utraditionelle projekt var forsorgschef N.E. Bank-Mikkelsens. En repræsentativ komite stod bag indsamlingen, og familien Kennedy udtrykte stor glæde over projektet.

Kennedy Instituttet er som sagt planlagt som et behandlingshjem, beregnet for børn med Føllings Sygdom i alderen fra spædbørn og op til syv-otte år. Der er plads til 15 børn.

Instituttet er i een etage med et bebygget areal på 600 m² og kælder under en trediedel af huset. Huset er bygget omkring en gård og indeholder foruden børneværelser med bade- og toiletrum, spisestue, en stor legestue samt en legegang, der åbner sig ud mod gården.

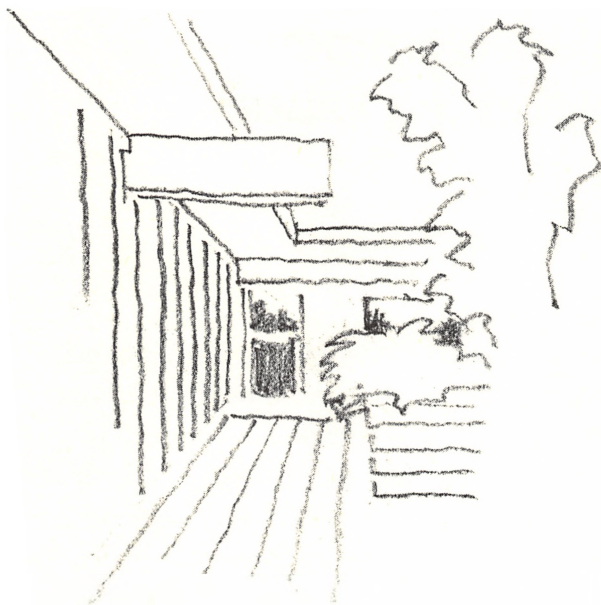
Langs med 'voksengangen' i den vestlige del af huset er indrettet lejligheder for leder og assistent og et rummeligt køkken til fremstilling af den specielle kost, børnene skal have, og demonstrationskøkken for forældrene. Endelig er der indrettet to gæsteværelser for forældre, der besøger deres børn.

Som en isoleret enhed orienteret bort fra børnenes opholds- og legeareal, er et mindre laboratorieafsnit til undersøgelser og forskning.

Kennedy Instituttet, eksterior.

The Kennedy Institute, exterior.

Gårdhave.

Atrium.

Gården udgør et skærmet opholdsareal for børnene. I forbindelse med udgangen til haven er overdækkede arealer for større børn og et område for voksne, begge ud imod plænerne og legearealerne syd for huset.

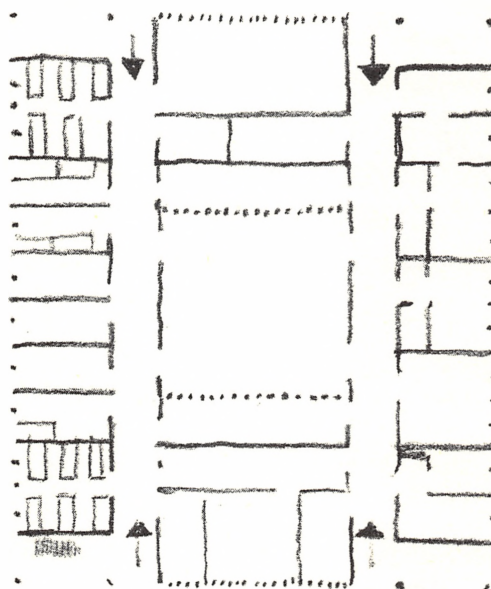
Husets bærende konstruktion er laminerede trædragere og søjler, og det er tænkt som et afsluttet hus, som det er vanskeligt at ændre på. Skulle forskningsarbejdet kræve udvidelser, tænkte man sig et selvstændigt hus til dette formål og laboratorieafsnittet inddraget som en udvidelse af behandlingshjemmet.

For at forstå, at det var økonomisk muligt at gennemføre projektet, kræves et kort tilbageblik: Byggeriet på Lillemosegaard var godt igang. Børnehospitalet i Vangede (Vangedehuse) stod over for at

skulle starte. Man manglede arbejdskraft inden for byggeriet!

Da instituttet skulle bygges, fik det samme team af entreprenører som på Lillemosegaard forelagt et projekt, og det beløb indsamlingen havde givet – og sagde ja til at gennemføre det.

Brugen af huset er senere ændret, og instituttet er udvidet med et par pavilloner, der er forbundet med det oprindelige hus med nogle forbindelsesgange til skade for det arkitektoniske udtryk.

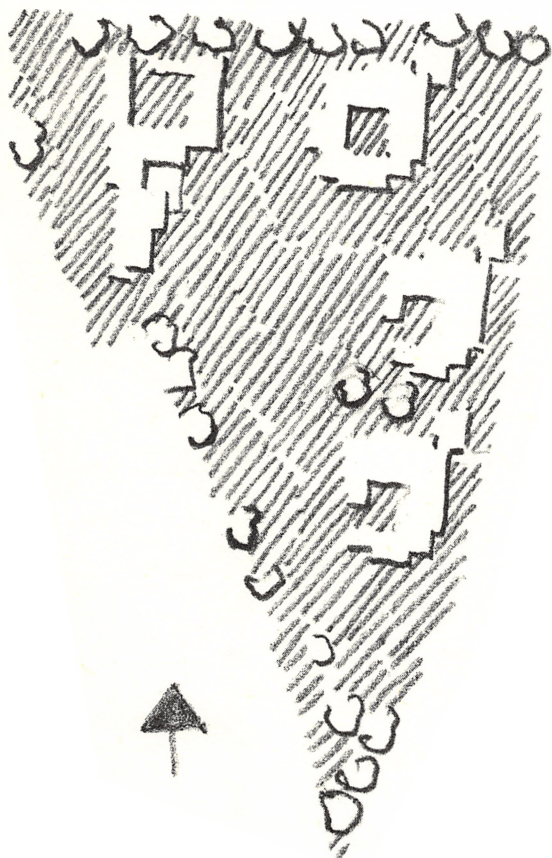
Plan af instituttet.

Plan of the institute.

1:400.

Karakteristisk for de store skolehjem på anstalterne var, at man gik i skole og boede i samme hus.

Da man i 1960'erne begyndte at bygge skolehjem, blev de placeret i nærheden af en skole, men bygget som hjem, hvor eleverne boede.

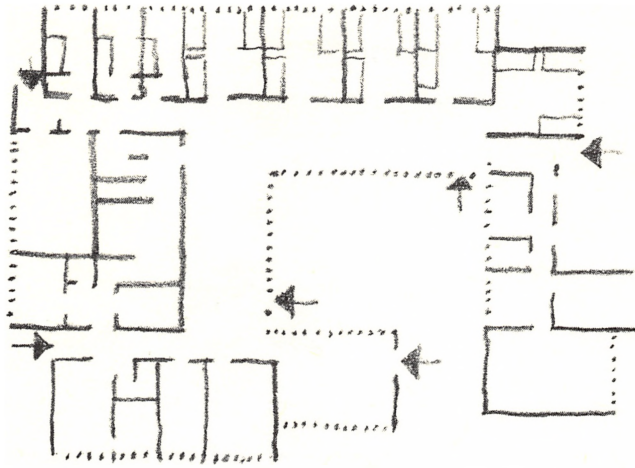
Skolehjemmet i Nykøbing F. er planlagt i 1958 og består af en gruppe huse, hvoraf tre atriumhuse hver var beregnet til 18 mindre børn, med fem værelser til hver tre børn og tre eneværelser. Gangarealerne, der åbner sig ud mod atriet, er udvidet, så de også fungerer som spise- og legearealer. Hvert hus indeholder en bolig for en leder og en assistent. De større børn bor i en fjerde bygning indrettet med eneværelser. I forbindelse hermed en forstanderbolig og en funktionærbolig med centralkøkken i underetagen.

I dag er et af atriumhusene overtaget af sundhedsplejen. Mindre mobile, fysisk handicappede børn bor i de to andre atriumhuse. Man overvejer anden brug af det hus, der var benyttet af de lidt større elever. Centralkøkkenet er lukket, og de to børnehuse fungerer med selvstændig husholdning.

Beliggenhedsplan af bebyggelsen.

Site plan of the housing.

1:2.000.

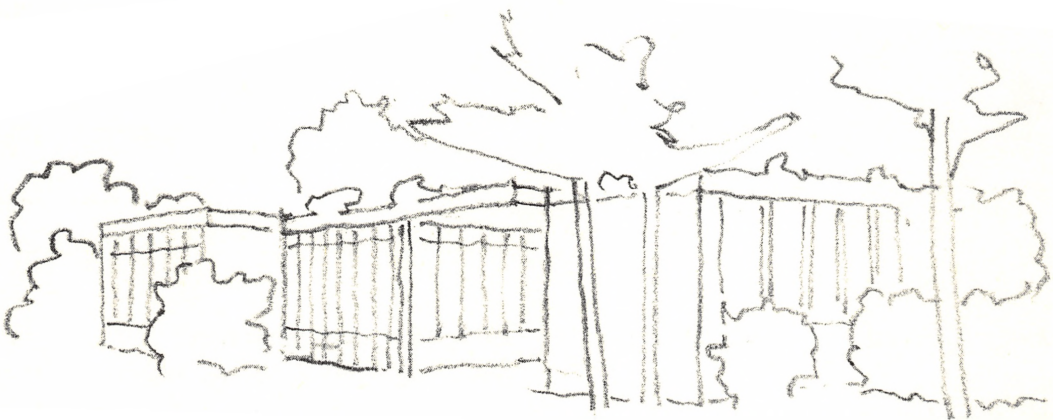
*Guldborgsund,
plan af børnehus.*

*Guldborgsund, plan
of children's house.*

1:400.

*Facade af boliger
for ældre elever.*

*Elevation of residences
for older students.*

*Guldborgsund, skolehjem.
Facade af et børnehus mod vest.*

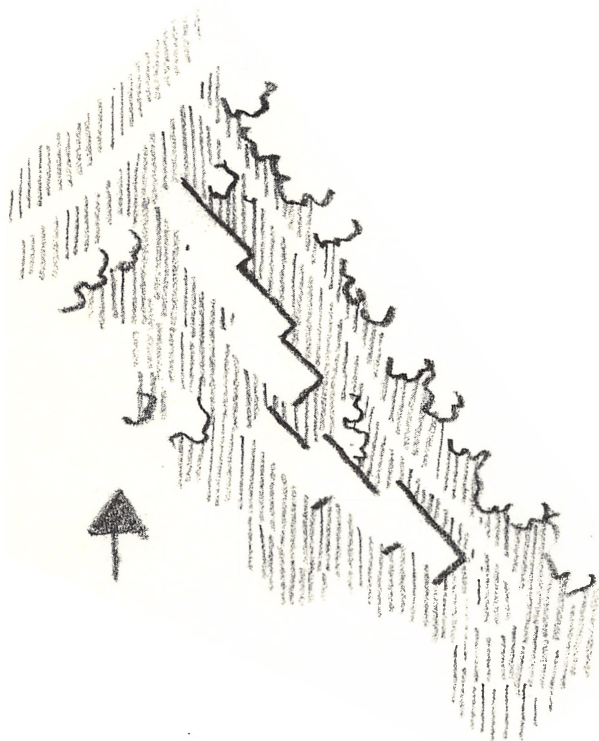
*Guldborgsund, boarding school.
Elevation of a children's house facing West.*

To skolehjem i Hillerød

De to skolehjem er placeret langs samme vej, lidt forskudt og tilpasset terrænet og som nabo til en ny områdeskole.

De er planlagt i 1965 og beregnet til hver 16 børn; hvert hus er opdelt i to grupper med otte børn i hver i eneværelser og dobbeltværelser. Der er til hvert hjem knyttet en bolig for leder og en assistent.

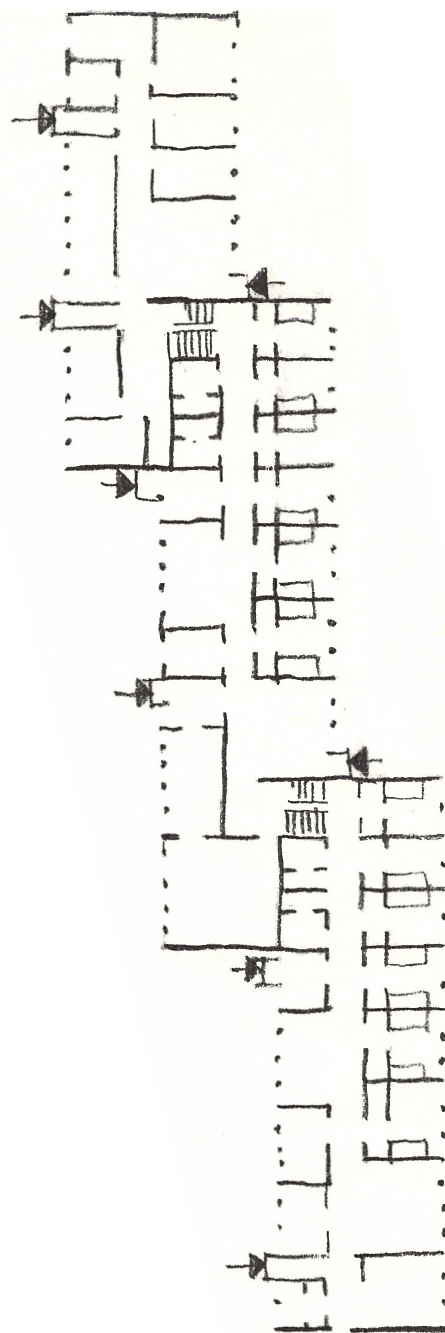
I dag er børnene blevet voksne, og naboskolen er blevet til voksenskole.

Skolehjem i Hillerød, beliggenhedsplan.

Boarding school in Hillerød, site plan.

1:2.000.

Plan af et skolehjem med leder- og assistentbolig. 1:400.

Plan of a boarding school with residences for a headmaster and an assistant. 1:400.

Skolehjem i Brøndbyøster

Da skolehjemmet på Gamle Bakkehus blev nedlagt i 1970, blev der behov for skolehjem andre steder i Københavnsområdet.

En noget ensomt beliggende, meget smal grund i Brøndbyøster var til rådighed. Motiveringen for at bruge grunden var, at der som næsten nabo var bygget en af 'de grønne skoler' – en stor skole, der var beregnet for områdets børn.

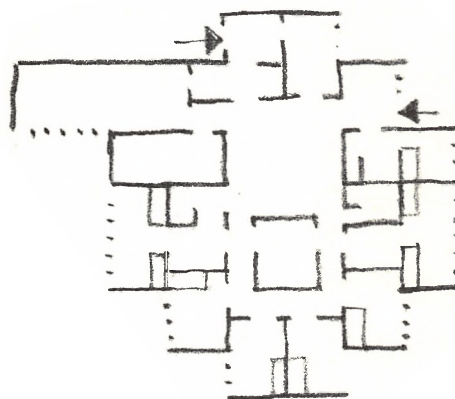
Grunden inspirerede til en spredt bebyggelse, og da alle var optaget af ideen med 'små enheder', endte det med otte små hjem med plads til otte børn i hvert.

Børnehusene er sammenkoblet to og to og har en selvstændig lederbolig pr. huspar, hvortil kommer en forstanderbolig.

Skolehjemmet fik sin egen lille skole til en gruppe af børnene og foruden undervisningslokaler en gymnastiksal.

En løsning med huse i ét plan uden gange og korridorer var fristende. Alle værelser er samlet omkring en fælles spiseplads og en forsænket opholdsplads, populært kaldet sandkassen. Et ovenlys er lyskilde for denne del af huset. I de mange ministerier, som en sådan sag skal passere, eksisterede begrebet 'pris pr. plads'. Det standsede sagen, indtil man fandt ud af, at der godt kunne bo ti børn i hvert hus.

I dag er den store dagskole nedlagt, de fleste børn flyttet andre steder hen, husene forsømt, og man venter nu på, at voksne beboere skal flytte ind.

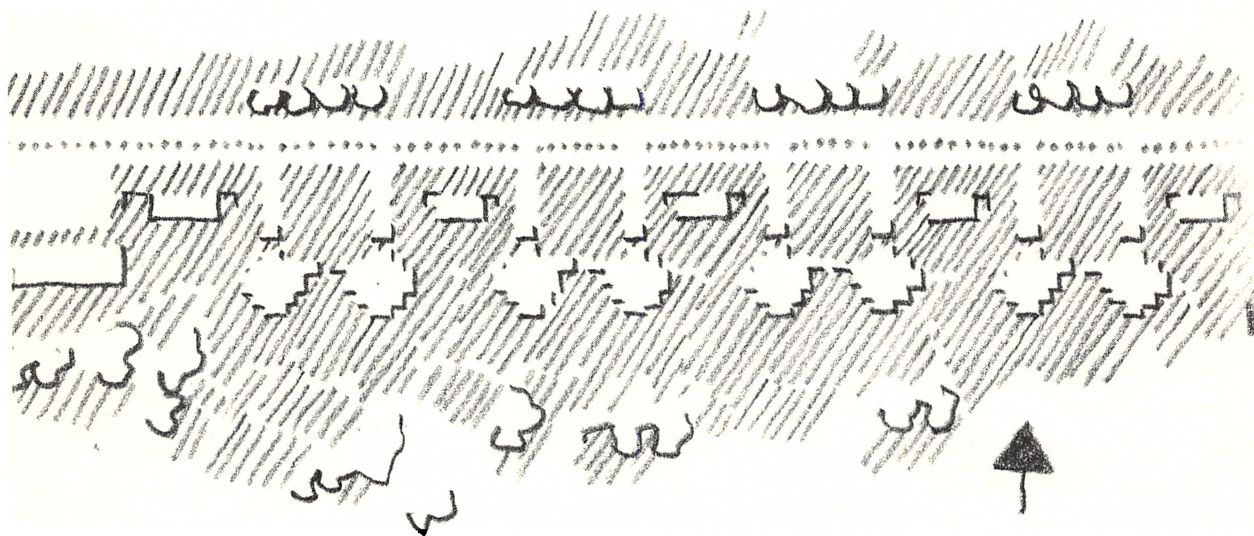
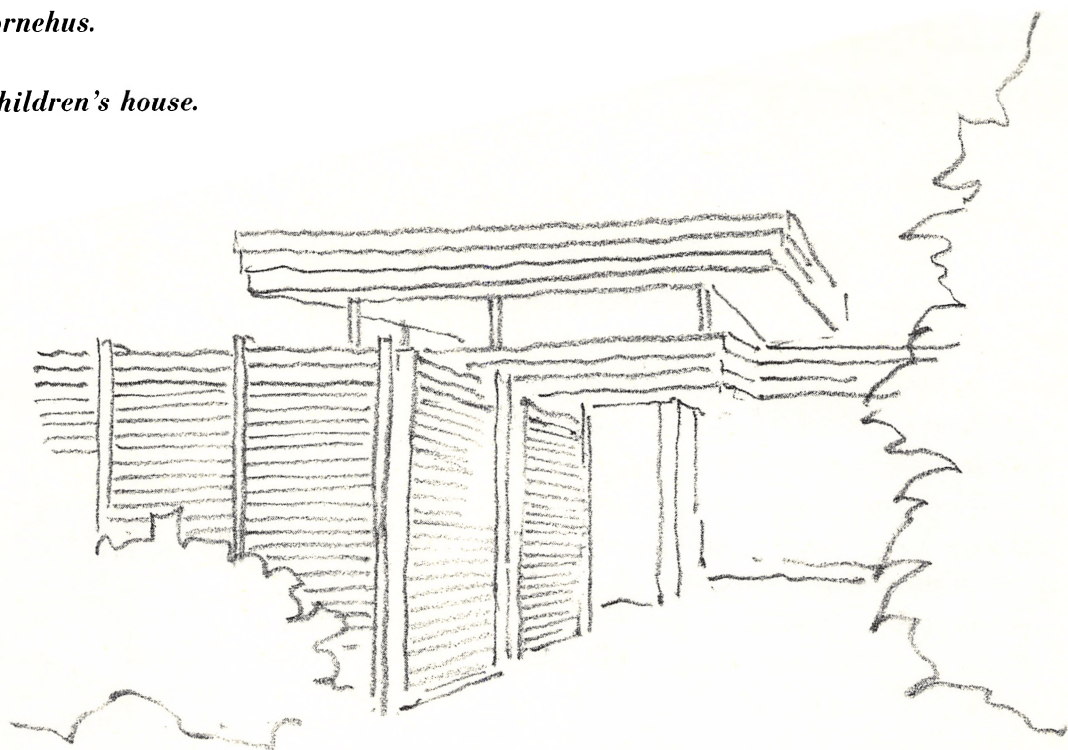
*Skolehjem i Brøndbyøster,
plan af et børnehus.*

*Boarding school in Brøndbyøster,
plan of a children's house.*

1:400.

Indgang, børnehus.

Entrance, children's house.

Plan af bebyggelsen. 1:2.000.

Plan of the housing. 1:2.000.

De grønne skoler

Åndssvagebogen af 1959 krævede blandt andet undervisning til 3-4.000 børn og unge handicappede, der ikke tidligere havde modtaget undervisning.

Derved opstod et akut behov for skoler over hele landet. Der fandtes på daværende tidspunkt kun skolehjem på anstalten i Vodskov, på anstalten i Bregninge og på Gammel Bakkehus i København, foruden enkelte dagskoler.

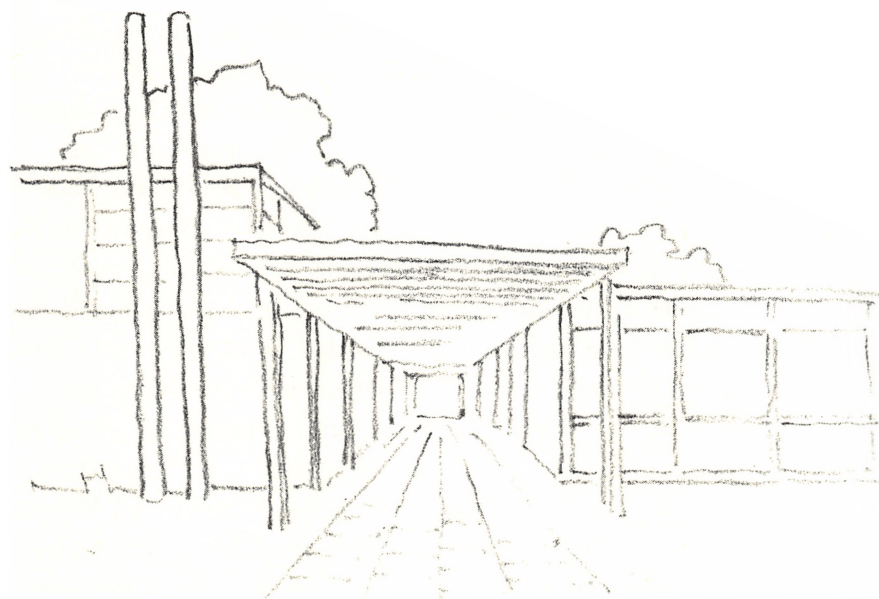
En traditionel statsbyggeopgave tog med div. godkendelser, bevillinger og byggeri ofte fire til fem år. Forsorgschefen tog derfor en utraditionel beslutning, og bestyrelsen accepterede den. At gennemføre skoleprogrammet som ét samlet projekt, der skulle dække alle skoler over hele landet.

Der blev nedsat en arbejdsgruppe med civilingeniør W.R. Simonsen som Boligministeriets repræsentant, (W.R. Simonsen var på det tidspunkt ministeriets rationaliseringskonsulent,) og undervisningsinspektør Holger Rasmussen fra Statens Åndssvageforsorg. Senere blev en række pædagogiske og tekniske konsulenter knyttet til projektet. Det lykkedes at få en bevilling til forundersøgelser.

Byggesektoren var på det tidspunkt overbelastet, og det blev snart et krav fra Boligministeriet, at forudsætningen for at gennemføre skoleprogrammet måtte være et præfabrikeret industrialiseret byggeri, der ikke belastede byggesektoren.

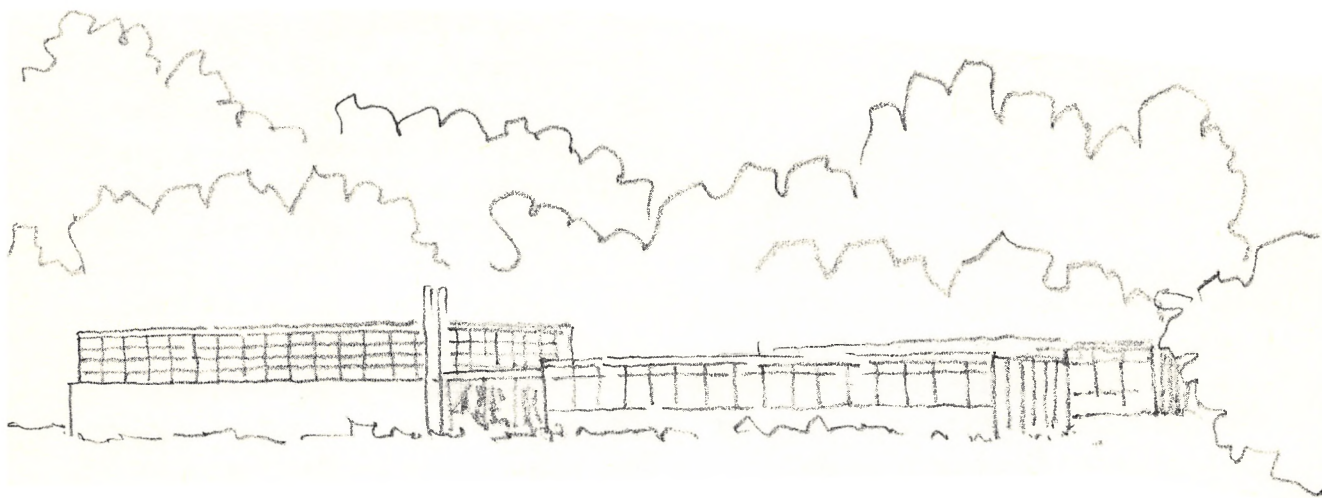
Det blev ret hurtigt klart for projektgruppen, at byggeriet måtte gennemføres som let montagebyggeri. Transport af betonelementer rundt i landet blev undersøgt, men var dengang ikke muligt.

Holger Rasmussen startede straks en landsdækkende undersøgelse, der skulle illustrere behovet i de enkelte forsorgs-

*'De grønne skoler',
overdækket forbindelsesgang imellem
klasseblokkene.*

*'The green schools',
covered pathway
between the class
houses.*

Gymnastiksal og klasseblokkene.

tre og senere en registrering af, i hvilke byer det ville være rigtigt at placere skolerne.

Deres størrelse kunne variere fra fire klasser til 12-14 måske mere.

Der blev samtidig startet en undersøgelse med diverse undergrupper for at fastlægge 'Hvad disse skoler skulle bruges til'. En vigtig beslutning var, at skolerne skulle opbygges af så små enheder som muligt af hensyn til elevernes trivsel og af hensyn til skolernes placering i vidt forskellige bymiljøer.

Lige så oplagt var det, at klassekvotienten højst måtte være 12, en dengang helt utraditionel flothed.

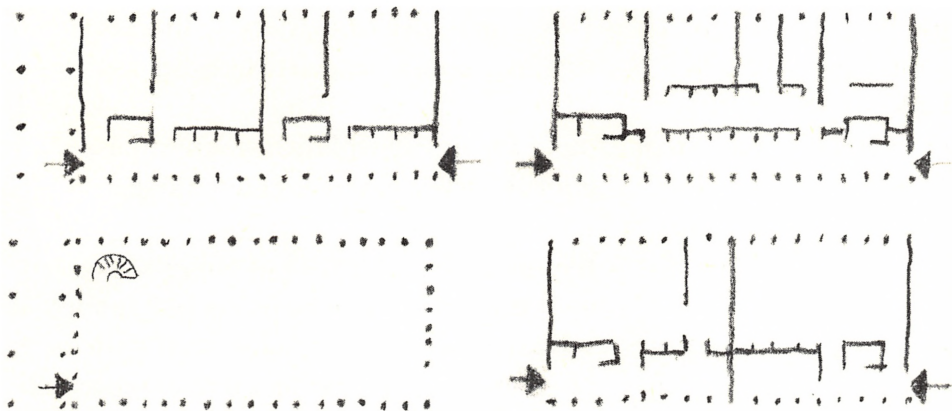
Disse og andre beslutninger resulterede i, at hele systemet blev opbygget over ét huselement, 'Klasseblokken', der kom til at indeholde to klasserum med hver sit grupperum, to toiletter og en skabsgang. Klasserum og grupperum var adskilt med en glasvæg og grupperummet udstyret med håndvask og spejl, 'det var vigtigt, at

Gymnasium and the class houses.

man vænnede sig til, at håret skulle sidde ordentligt.' Klasseblokken havde et areal på 162 m². Alle skolens øvrige funktioner var indrettet i huse af samme størrelse med undtagelse af gymnastiksal og legesal, der tillige har kælder.

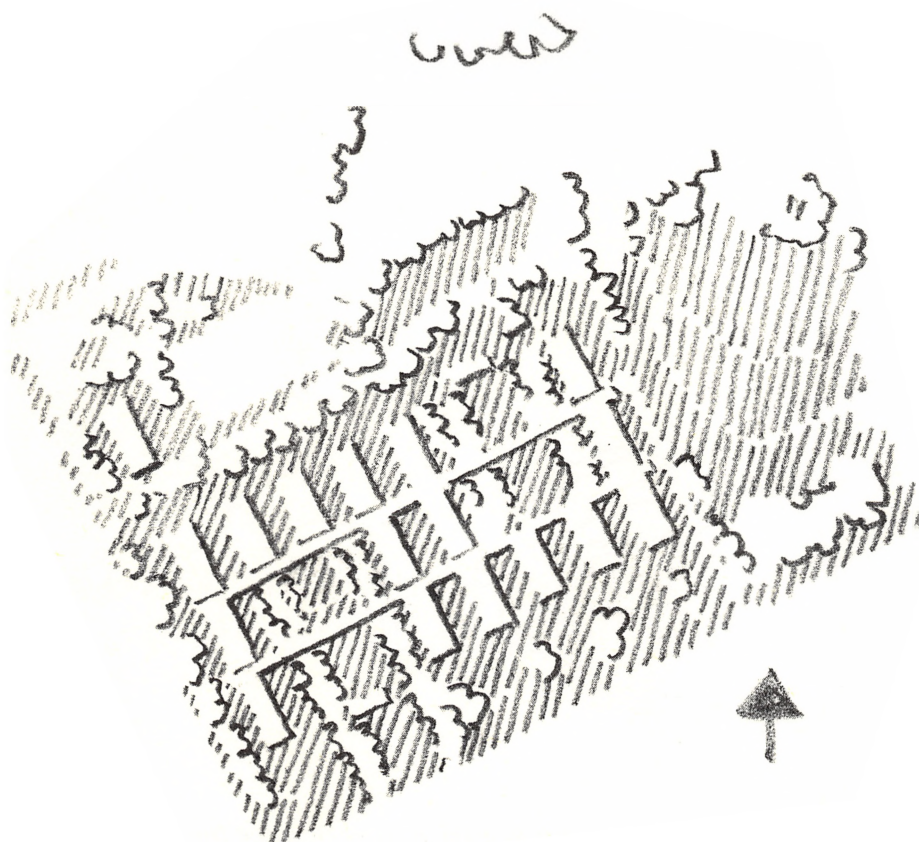
I det samlede skoleprogram findes op til 19 varianter, afhængige af skolens størrelse. Ved små skoler en lederbolig, ved større skoler en lederbolig og en pedelbolig. En blok til administration ved små skoler, to ved større skoler. Sløjd og skolekøkken i én blok ved de små skoler, en blok til hver funktion ved de større. Ved de større skoler blev der desuden indrettet en værkstedsblok. En fire klassers skole indeholdt seks blokke, en 16 klassers skole 17 blokke. De enkelte undervisningsblokke var forbundet med overdækkede gange.

Det lykkedes at gennemføre et prøvehus – en del af en klasseblok – der bestod af et klasserum og et grupperum, med det formål blandt andet at afprøve de valgte komponenter. Den bærende konstruktion

Eksempler på indretning af klasseblokkene, nederst gymnastiksal. Der var 18 variationer af klasseblokkenes indretning. 1:400.

Samples of outfit of the class houses; the gymnasium below. The establishment of the class houses had 18 variations. 1:400.

Plan af 'stor' skole. Programmet omfattede i alt 32 skoler, 355 huse, ca. 65.000 m².

Plan of a 'big' school. The building programme consisted of 32 schools, 355 houses, appr. 65.000 m² all together.

1:2.000.

var en stålramme, taget en profileret stålplade med isolering og tagpap. Præfabrikerede facadeelementer med pladebeklædning udvendig i PVC-rammer monteret med glas og indbyggede radiatorer til gasopvarmning.

Alle komponenter incl. skabe og skillevægge kom færdigbehandlede og klar til montage.

Alt var gennemprojekteret incl. inventar og opdelt i leverancer for et vist antal skoler ad gangen.

Loven om montageskolerne blev vedtaget i 1962, men på grund af byggestop for statsbyggeopgaver startede byggeriet først i 1964. I efteråret 1969 var de 32 skoler taget i brug. Tidsplanen måtte afpasses efter de årlige finanslovsbevillinger.

Blandt andet på grund af energikrisen med krav om bedre isolering har mange af skolerne fået fornyet isolationen i ydervægge og tag. Mange er i dag overgået til andre undervisningsformål.

En grøn skole ombygget efter energikrisen.

A green school altered after the energy crisis.

Spaniengade-kollegiet

Med Landsforeningen Evnesvages Vel som bygherre opførtes i 1970 et kollegie i Spaniengade på Amager.

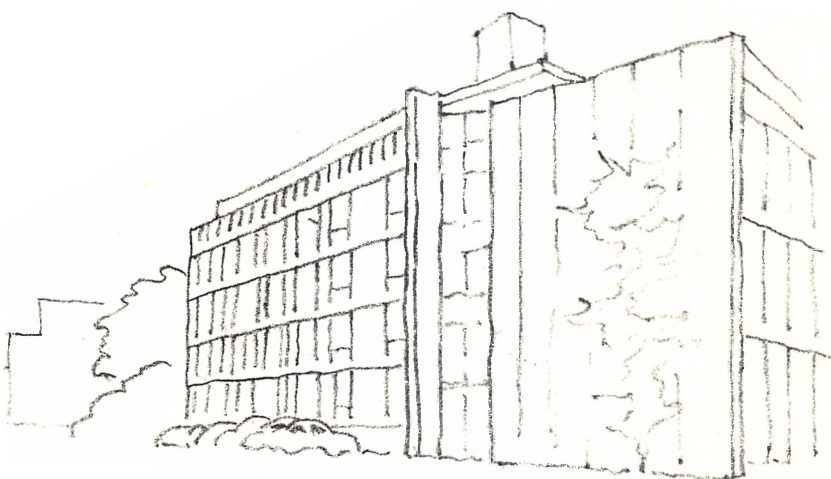
Det er et boligkvarter, og huset er i fem etager indrettet med enkeltværelser med toilet og bad, et antal lejligheder samt diverse fællesrum. Driften blev varetaget af Åndssvageforsorgen.

Oprindeligt var en etage forbeholdt omsorgselever, der gik på personalehøjskolen. I dag er huset indrettet som pensionat for 72 beboere med en fast stab af socialpædagoger.

Pensionatet administreres af Københavns kommune.

Spaniengade, et meget tidligt eksempel på en ny boligform.

Spaniengade, a very early sample of a new way of living.

ÅNDSSVAGEUDVALGET 1954-58 PLADSUNDERSØGELSEN 1956

En af de ting, der beskæftigede det af socialministeriet nedsatte Åndssvageudvalg meget, og måske i høj grad var årsag til udvalgets nedsættelse, var den katastrofale overbelægning på alle institutioner inden for forsorgen, og den pladsmangel, den var udtryk for.

Ud over overbelægningen kom ventelister og nedlæggelse af ikke-hensigtsmæssige institutioner (private).

For at opnå en ensartet vurdering besluttede Åndssvageudvalget i samarbejde med Sundhedsstyrelsen – der udarbejdede minimumsnormer – at foretage en pladsundersøgelse af samtlige institutioner; hver enkelt afdeling blev gennemgået. Undersøgelsen blev foretaget af udvalgets sekretær N.E. Bank-Mikkelsen, de respektive overlæger og inspektører og den lokale embedslæge samt arkitekten (forfatteren).

Kravene var beskedne, men måske på det tidspunkt realistiske.

De store sovesale blandt andet på Ebberødgaard blev dog karakteriseret som uforsvarlige. Det viste sig, at bogstaveligt talt alle afdelinger manglede opholdsrum i tilstrækkeligt omfang, og lokaler til terapi og undervisning fandtes næsten heller ikke.

Det er nok meget karakteristisk, at en stor del af disse afdelingsbygninger stammede fra en periode, hvor opgaven var at opbevare – og vi er i en periode, hvor krav om behandling og oplæring trænger sig på.

Der var bred enighed om, at overbelægningen skulle reduceres – helst fjernes – at de eksisterende institutioner ville kunne fungere, hvis de blev suppleret med en række specialafdelinger, der kunne være af meget forskellig karakter, til meget forskelligt formål. Men størrelsen af institutioner (antal klienter) – var 1700 som på Brejning, 1100 som på Ebberødgaard eller 300 som på den planlagte nye institution den rigtige størrelse i fremtiden? Det blev diskuteret, men der blev ikke taget egentlig stilling til det i udvalget, formentlig fordi ingen kunne forestille sig, at de store institutioner måske en dag skulle nedlægges og bygningerne overgå til andet formål.

GENBRUGSPROJEKTER

Vejlsøhus Evensølund

I 1901 stiftedes Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse. Foreningen byggede i de kommende år blandt andet ni sanatorier fordelt ud over landet. Et af de første var sanatoriet i Silkeborg. Faksinge, som ligger i nærheden af Præstø, fulgte et par år efter.

I 50'erne var tuberkulosen ikke længere en folkesygdom, og der begyndte at blive god plads på sanatorierne.

Uden den store begejstring på nogen af siderne og med nogen bekymring fra byens side indledtes der forhandlinger mellem Nationalforeningen for Tuberkulosens Bekæmpelse og Åndssvageforsorgen, der resulterede i, at Forsorgen overtog sana-

toriet i Silkeborg i 1959. Og omtrent samtidig Faksinge Sanatorium; navnene ændredes som nævnt til henholdsvis Vejlsøhus og Evensølund.

Sanatoriebygningerne er store, hvide tre-etagers huse med udnyttet tagetage.

Det var arkitekterne Valdemar og Bernhard Ingemann, der havde tegnet flere af de nye sanatorier.

Det var hverken bygnings- eller miljømæssigt den form, Åndssvageforsorgen drømte om i 1959. De store huse med de store afdelinger med de store sengestuer kunne minde om de asyler, man ønskede sig væk fra.

Vejlsøhus lå ret tæt på byen, Evensølund lidt langt fra.

Vejlsøhus fungerede i 25 år og havde ca. 200 beboere. Evensølund noget kortere med knapt så mange beboere.

Få år efter amtets overtagelse af Vejlsøhus i 1980 besluttede man at afvikle institutionen.

En del beboere, der i tidens løb var kommet fra Brejning og Vodskov, flyttede hjem til det amt eller den kommune, de stammede fra. Til de resterende ca. 100 beboere byggede man pensionater eller etablerede bofællesskaber. Beboerne på Evensølund flyttede til den nye institution i Næstved.

Men i modsætning til årene under Åndssvageforsorgen fungerer begge institutioner udmærket i dag som henholdsvis Ferskvandscenter og kostskole for japanske børn og unge med tilknytning til Skandinavien.

Vejlsøhus

NYE BOFORMER

På grund af den store overbelægning på anstalterne og års byggestop blev der i 1940'erne etableret en række små privatejede hjem, vel nok mest på landet, såkaldte plejecentraler. Nogle blev senere overtaget af Åndssvageforsorgen, moderniseret og udbygget, andre (som før nævnt) nedlagt, blandt andet fordi de bygningsmæssigt var for primitive.

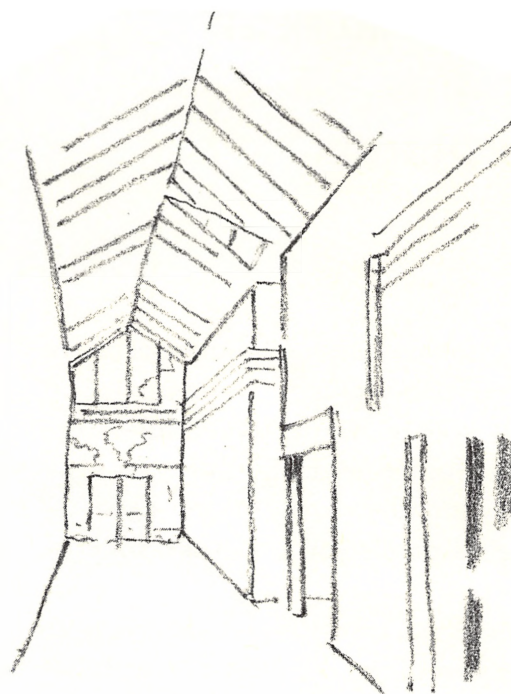
I 1950-60'erne byggedes eller etableredes i eksisterende villaer en række pensionater og lokalinstitutioner. Ofte med 50-60 beboere, opdelt i et antal mindre afsnit fra fire til ti beboere; efter datidens holdning rimelige forhold med enkelt- og dobbeltværelser.

I 1970'erne startede en ny boform, decentralt placerede bofællesskaber, nogle i eksisterende villaer, i lejligheder i socialt boligbyggeri, og atter andre i en række-

Bofællesskab. Det var nyt at have sin egen adresse.

A commune – It was a new thing to have a private address.

Bofællesskab, fælles opholdsgang.

A commune – common living area.

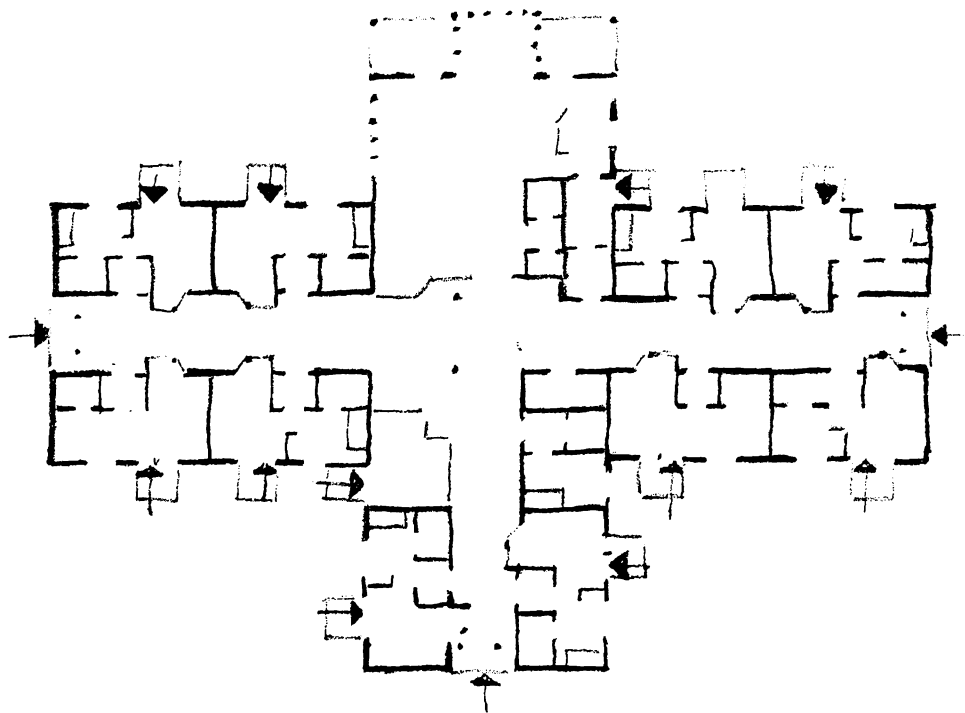
husbebyggelse, hvor ét af husene bliver brugt som fælleshus, og endelig en stor del i huse bygget til formålet.

Landsforeningen for Evnesvages Vel var stærkt engageret i denne proces.

Da amter og kommuner i 1980 overtog administrationen og ønskede at nedlægge en række af de store centralinstitutioner, startede der en kraftig udbygning af bofællesskaber overalt i landet.

Mulighederne var mange, og løsningerne er alsidige. I det lille bysamfund etableredes for eksempel bofællesskaber med tre til fem beboere i nær kontakt med et aktivitetscenter.

Ønskede amterne at nedlægge en stor institution, – for eksempel Vejlsohus i Silkeborg med 200 beboere – blev der bygget

Eksempel på bofællesskab, Silkeborg. 1:400.

Sample of a commune in Silkeborg. 1:400.

små nye institutioner, der kunne bestå af tre huse, to med boliger for syv personer i hver, samt et aktivitetshus for institution og omegn. Husene er forskelligt indrettet; det ene er for beboere med svære fysiske handicap med rummelige værelser, hvor tre har selvstændigt bad og toilet og fire har fælles stort baderum; det andet er indrettet med syv 1½ værelses lejligheder med egen indgang og fælles opholds- og spisestue; det tredje afsnit er som nævnt aktivitetshus med et mindre afsnit til administration, meget venligt i sin udformning og smukt indpasset i en nyere bebyggelse i et eksisterende villakvarter.

En anden løsning er et antal 1½ værelses lejligheder med toilet og bad og fælles opholds- og spisestue.

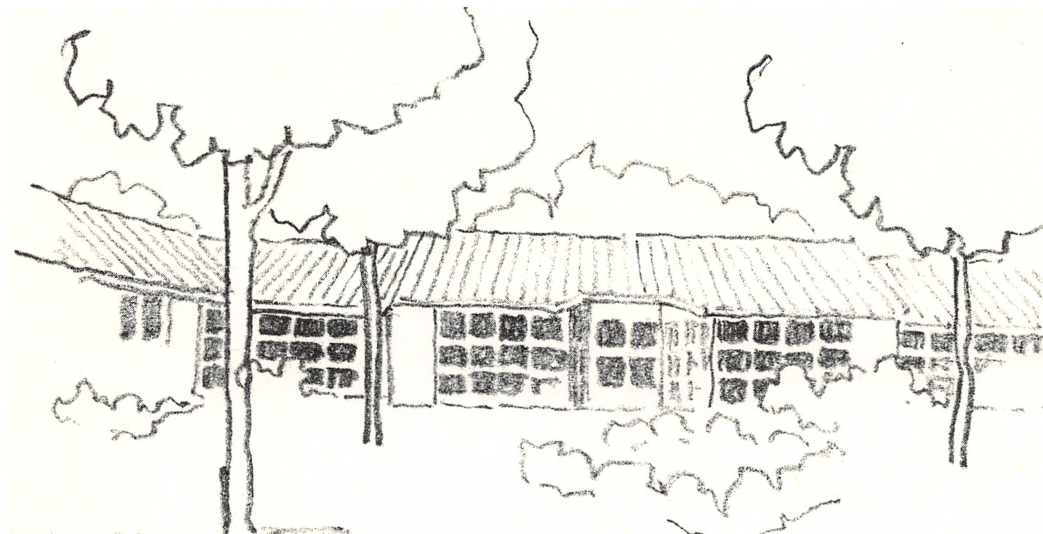
Endelig er der bygget mange bofælles-

skaber med tre-fem beboere. Det helt afgørende er nok den overordnede planlægning i forbindelse med nye boliger, der sikrer dagligt samvær med andre.

Det er en ny måde at bo og leve på, en ny måde at være medarbejder på; det er en totalt ændret leveform for en stor gruppe mennesker.

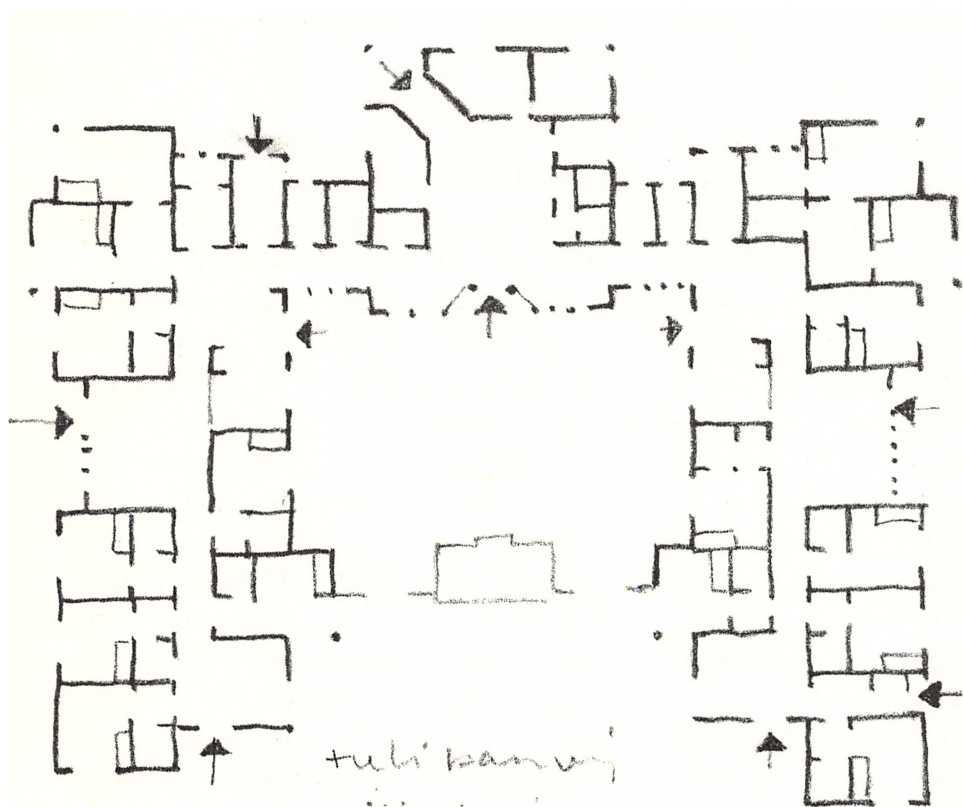
En nordjysk amtskommune har i dag – 1993 – 52 bofællesskaber med i alt 165 beboere.

Det er ikke til at se, hvilke veje udviklingen vil gå, men den gode vilje, som er kommet til udtryk inden for Åndssvageforsorgens byggeri, retfærdiggør, – trods de, som det har vist sig, ofte fejlslagne behandlingsteorier – påstanden om, at der kan siges at være kommet flere perler på snoren siden H.C. Andersens dage.

Gårdinterior, Silkeborg.

Interior of an atrium, Silkeborg.

Bofællesskab, Silkeborg. 1:400.

A commune in Silkeborg. 1:400.

OM DENNE BOGS TILBLIVELSE

Et planlagt samarbejde omkring denne bog blev ofte drøftet med N.E. Bank-Mikkelsen, der i den forbindelse januar 1990 udtalte:

Åndssvageforsorgens bygningshistorie i Danmark har en meget lang historisk tradition for at yde service til personer med psykisk handicap, tidligere benævnt åndssvage og for tiden, blandt andet psykisk udviklingshæmmede.

I dette notat, som især vedrører fortiden, anvendes benævnelsen 'åndssvag'.

Formålet med denne service har skiftet gennem tiderne, og indholdet i forsorgsydelsen har på tilsvarende vis ændret sig. De huse, hvori forsorgen skulle udøves, herunder hvor botilbudene blev givet, har ligeledes været undergivet forandringer.

Dansk åndssvageforsorg tog sin begyndelse i 1855. Det fandt sted i en bygning, som tilfældigvis var ledig, men som slet ikke var bygget til formålet. Det var 'Bakkehuset' på Frederiksberg. Men allerede fire år senere, i 1859, kunne man flytte over i en bygning, som var indrettet til formålet, – 'Gl. Bakkehus' på Frederiksberg.

Siden da er landet blevet dækket med et stort antal huse, anstalter og institutioner, som de er blevet kaldt. Huse, der er bygget i slutningen af det 19. århundrede, er nogle steder fortsat i brug, men udviklin-

gen for tiden går i retning af nedlæggelse af de fleste større bygninger og anvendelse af dem i andet øjemed. De fleste af disse huses placering og indretning er udtryk for den forsorgsmæssige ideologi bag arbejdet. Et specielt kapitel er skolerum for de åndssvage, som omfatter oprindeligt store kostskoler, senere lokalt beliggende mindre specialskoler, og nu en begyndende integrering af lokalerne i bestående folkeskoler.

Danmark har stort set altid i sammenligning med andre lande været i første række med hensyn til udøvelse af denne service (forsorg), både hvad angår kvantitet og kvalitet.

Som følge af landets størrelse og i den længste periode med central styring af forsorg, herunder af den bygningsmæssige udformning, er landet velegnet som modeland til demonstration af udviklingen.

Længe før 2. Verdenskrig men især efter krigens ophør, da den internationale kommunikation for alvor voksede, har Danmark modtaget besøg af forsorgsfolk og andre eksperter fra mange lande, som her har kunnet lære af fortid og nutid.

Et amerikansk/dansk initiativ førte til, at vi her i landet arrangerede det første internationale møde, hvor arkitekter fra et antal lande i en uges tid drøftede huse og deres udformning. Det skete i 1966 på en da netop nybygget institution.

Dette møde medførte, at der siden da fortløbende er international kontakt med arkitekter, som beskæftiger sig med byggeri af huse til åndssvage. Danmark har sammen med de øvrige skandinaviske lande i den sidste menneskealder været en provokerende udfordring til lande over hele verden. En bog om åndssvageforsor-

gens bygningshistorie vil både nationalt og internationalt være af stor værdi, idet en beskrivelse af husene, kombineret med oplysning om, hvilke teorier og holdninger, der førte til husenes placering og udformning, ikke blot er af historisk interesse, men også vil kunne være til nytte for nutidens og fremtidens planlæggere og arkitekter.

Erik Ejlers har med sit mangeårige arbejde for åndssvageforsorgen og med sit dybe indblik i, hvad de huse, han tegnede, skulle bruges til, formentlig bedre forudsætninger for at lave forsorgens bygnings-

historie end nogen anden arkitekt i hele verden.

Dette skrives af en, der har et nært kendskab til Erik Ejlers, som har samarbejdet med ham om dette i mange år, og som har set institutioner og huse for åndssvage i mere end 30 forskellige lande. Jeg har med glæde modtaget Erik Ejlers opfordring til at være med i dette arbejde ved at give de forsorgsmæssige synspunkter som baggrund for husene.

N.E.Bank-Mikkelsen døde den 20.9.1990.

AFTERWORD

*By Arnold G. Gangnes
Architect A.I.A.E.*

Committee on Architectural Planning,
International League of Societies for the
Mentally Handicapped, Seattle, Washing-
ton.

The development of a new social attitude toward those with mental handicap during the sixties was dramatic. The intent of the Danish Society to afford a better lifestyle for their handicapped, in concert with the lifestyle enjoyed by the Danish people in general, was reflected not only in the standard of care, but also in the development of a range of optional living accommodations. Large institutions were reduced in size, new smaller facilities near urban centers were built, and innovative approaches to even more personalized living situations were conceived and built. The development of small residences for 5 or 6 residents living together with a minimum of supervision, proved to be successful not only in terms of social advancement but also practical financially. The President's panel (appointed by President John F. Kennedy) which toured Europe in 1962 recounted in glowing terms the then pioneering approach to smaller more conventional residences. Those of us who were

privileged to witness early on, the significant impact that smaller more individualized facilities had on the well-being, mental and social development of the handicapped, became convinced that this was the road the United States and others should take. The remarkable thing about this move toward alternatives to the institutions of old, was the degree of understanding and compassion shown by the Danish Mental Retardation Service under the leadership of Niels Erik Bank-Mikkelsen and the resultant expression of that attitude and concern by the Danish architects, notably Erik Ejlers and Jens Malling-Pedersen. This was expressed not only in the excellent planning of space, but more dramatically in the attention to detail, the interior design, the colors, the appointments, all of which were in traditional Danish elegance and made the statement that these people deserved the best that Danish society could give. The United States like many other countries was slow and reluctant to accept change for social, political and financial reasons. The Danes moved ahead, profiting from their successes and further developing the range of accommodations. Ultimately the rest of the world began the catch-up process. The pioneering efforts by the Danish society set the tone for what has developed almost world wide as the basis for appropriate care and accommodation *for those with mental handicaps.*

SUMMARY

From the very beginning of 'Åndssvageforsorgen' (the care of the mentally retarded) in appr. 1850 – which incidentally was an optimistic period of time where the first institution was called an 'institution for recovery' – two things characterize building of institutions for many years.

Firstly the institutions should be placed isolated out of consideration for both the residents of the institution and the people from the neighbourhood.

Secondly the residents should be physically split up in groups of those qualified for teaching, those qualified for work and finally those called 'asyllister' (fit for asylum only).

The houses were big – often i several storeys – and the departments were individually big. Until the year 1920 departments were built with dormitories for 25-30 people.

Up till the 1950'es big houses were still

built for 60, even 90 residents per department; split up in rooms for eight usually with common bath and toilets and sinks lined up.

Until 1959 the 'Åndssvageforsorgen' was administered by a board for the eastern part of Denmark and three boards for the western part. The institutions were so-called independent so the state paid a considerable part of the operation.

After 1959 a joint administration was established for the entire country.

Much building took place in the 1960'es; new institutions for treatment, local residential departments, schools all over the country as also community homes. The size of the rooms varied from one to four people in each, depending on whether they were adult or children. We are talking about houses split up in smaller sections, and each house had from 16 to 12 and 6 residents.

In 1980 the counties and local authorities took over the administration; the big institutions were abolished and turned over to other purposes, and the residents moved out to small, local institutions, pensions and shared houses.

ARKITEKTREGISTER

Gammel Bakkehus:

Ferdinand Meldahl. ark. prof. 1827-1908, side 9

Karens Minde:

Vilhelm Klein, ark. prof. 1835-1913, side 11

Lillemosegaard:

Vilhelm Klein, Johannes Magdal Nielsen, 1862-1914, side 12

Gammelmoserhus: Vilhelm Klein, Niels Christof Hansen, 1863-1930, Typetegninger for kirke- og undervisningsministeriet 1888, Johannes Emil Gnuetzmann, ark. prof. 1837-1922, side 12

Lillemosegaard: Erik Ejlers, 1919 -, side 12

Vangedehuse, Børnehospitalet i Vangede: Erik Ejlers & Henning Graversen, 1924-89, side 19

Svaneparken, Ebberødgaard: Gert Johan Simon Wittroch, 1843-1911, Johannes Magdal Nielsen, Erik Ejlers, Erik Ejlers & Henning Graversen, side 23

Kellers Park, Bregninge: Vilhelm Klein, Ernst Petersen, 1883-1921, Peder Gram, 1885-1937, Jens Malling Pedersen, 1920 -, side 30

Ribelund:

Niels Christof Hansen, C.F. Møller, ark. prof. 1898-1990, side 35

Nørrelund: C.F. Møller, side 39

Løgumgaard:

Niels Christof Hansen, C.F. Møller, side 40

Hammer Bakker, Vodskov:

Andreas Clemmensen, 1852-1928.

C.F. Møller, Sødisebakke: C.F. Møller, side 44

Rødbygaard: Niels Christof Hansen, Ove Huus, 1884-1954, Erik Ejlers, side 48

Sølund, Skanderborg:

Peder Gram, C.F. Møller, side 53

Andersvænge, Slagelse:

Ove Huus, Erik Ejlers, side 56

Birkeparken, Behandlingscenter, Munkebo

Allé, Næstved: Erik Ejlers & Henning Graversen, side 61

Strandvænget, Nyborg:

Jens Malling Pedersen, side 65

Sundbyvang, Kbh. S:

Erik Ejlers & Henning Graversen, side 68

Sorø Hvilehjem:

Ove Huus og Erik Ejlers, side 73

Følstrup, Nøddebo:

Erik Ejlers & Henning Graversen, side 73

Skarridsø, Jyderup:

Erik Ejlers & Henning Graversen, side 73

Strøbyhus, Åkirkeby:

Erik Ejlers & Henning Graversen, side 76

Kollektivbebyggelsen, Valdemars Allé:

Erik Ejlers & Henning Graversen, side 77

Pilebækken, Assens:

Jens Malling Pedersen, side 79

J.F. Kennedy Instituttet:

Erik Ejlers & Henning Graversen, side 81

Nykøbing Falster Skolehjem:

Erik Ejlers & Henning Graversen, side 83

Hillerød Skolehjem:

Erik Ejlers & Henning Graversen, side 85

Brøndbyøster Skolehjem:

Erik Ejlers & Henning Graversen, side 87

'De grønne skoler':

Erik Ejlers & Henning Graversen, side 88

Spaniensgadekollegiet, Kbh. S:

Palle Suenson, ark. prof. 1904-1987, side 92

Bofællesskaber i Silkeborg:

Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor af 1945, side 95

ERIK EJLERS; f. 1919, tog afgang fra Kunstakademiets Arkitektskole 1947. Studieophold i Schweiz 1947-48; privat praktiserende arkitekt med egen tegnestue i København fra 1952 til 1989.

Erik Ejlers har beskæftiget sig med byggeri inden for den sociale sektor for offentlige bygherrer, med et bredt spektrum fra vuggestuer, børnehaver til omsorgscentre for ældre og psykiatriske plejehospitaler.

I en lang og optimistisk periode arbejdede Erik Ejlers med Åndssvageforsorgens udbygning, hvor opgaverne spændte fra børneinstitutioner over et samlet skoleprogram for hele landet – 32 skoler i alt – diverse skolehjem, plejehjem, plejehjem til et antal større behandlingsinstitutioner.

Erik Ejlers var en aktiv deltager i Åndssvageforsorgens aktiviteter i de år, både i skrift, tale og mødedeltagelse.

BO JØRGENSEN, f. 1919, arkitekt, Teknisk skole 1939-42, Kunstakademiets Arkitektskole 1942-45; Grønlands tekniske organisation 1959-87; Lærer ved Kunstakademiets Arkitektskole 1960-91. Sammen med Erik Ejlers forfatter til '21 danske énfamiliehuse', 1949 og '22 danske énfamiliehuse', 1953.

DIS-Danmark

1 1 9 4 6 3